

*AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZİRLİYİ
GƏNCƏ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ*

Prof.Dr Sədnik Paşa Pirsultanlı

*Azərbaycan yazarlar
aləmində əfsanə inciləri*

*Gəncə Dövlət Universitetinin Nəşriyyat
şöbəsinin 11 iyul 2010-cu il tarixli
qərarı ilə çap olunur*

Gəncə-2010

Rəyçi:

Rəfael Hüseynov,
*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
müxbir üzvü, professor*

Elmi redaktör:

Seyfəddin Rzasoy,
filologiya elmləri namizədi

Toplayanı və tərtib edəni:
Sədnik Paşa Pirsultanlı

**“Azərbaycan yazarlar aləmində
əfsanə inciləri”**

Azərbaycan xalq əfsanələrini bir küll halında Sədnik Paşa Pirsultanlı ilk dəfə olaraq Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində toplamış, nəşr etdirmiş və tədqiqata cəlb etmişdir. “Yaşayan əfsanələr”(1973), “Yurdumuzun əfsanələri”(1976), “Yanardağ əfsanələri”(1978) və “Azərbaycan xalq əfsanələri” (1985) Azərbaycan Yazıçı Nəşriyyatı tərəfindən 50 min tirajla çapdan çıxmışdır. Sədnik Paşa Pirsultanlı bu əfsanə kitablarını nəşr etdirməklə yanaşı, əsətir və əfsanələrə dair mükəmməl tədqiqat əsərləri yazmışdır. Əfsanə və eposla, yazıçıların bədii yaradıcılıqları ilə əlaqəli “Nizami və xalq əfsanələri” (1983), “Azərbaycan eposunun əfsanə qaynaqları” (1969) nəhayət, ən monumental dünyaşöhrətli monoqrafiyası olan “Azərbaycan xalq əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrimizlə müqayisəli tədqiqi” adlı iri həcmli monoqrafiyasını tamamlayıb nəşr etdirmişdir. Bu elmi monoqrafiya çapdan çıxan kimi, Türk dilinə tərcümə olunmuş və hazırda Türkiyənin universitetlərində seçmə fənn kimi tədris olunur. Burada Nizami yaradıcılığında əfsanənin necə qiymətləndirildiyi, onların Nizami poemalarına necə daxil olduğu müşahidə olunur. Azərbaycan əfsanələrinin Azərbaycan ədəbiyyatı kontekstində öz yaradıcılıq həllini tam başa çatdırmaq üçün XX əsr Azərbaycan yazıçı və şairlərinin yazılı ədəbiyyat və əfsanə probleminə toxunmağı da məqsəduyğun hesab edən alim imkan daxilində müasir Azərbaycan ədəbiyyatında əfsanələrin poemalarda və hekayələrdə öz yerini almasına da diqqət yetirmişdir. Əlbəttə, burada bütün şair və yazıçıların folklor əsərləri tam əhatə oluna bilməz. Qismən əldə olunan da faydalıdır və yazıçı və şairlərin əsərlərinə diqqəti cəlb etməkdədir

GDU nəşriyyatı - 2010

EL 03

000010

0011.11.07.2010

SƏDNİK PAŞA PİRSULTANLI

Ön söz

Əsatirin əmələ gəlməsindən bəhs edən Marks çox doğru qeyd edir ki, əsatirdə qədim insanların təbiət, həyat haqqında təsəvvürlərinin izləri hifis olunur. Yunan əsatirindən bəhs edən Marks yazır ki, “Misir mifalogiyası heç bir zaman Yunan incəsənəti üçün bir zəmin və ya ana qucağı ola bilməzdi.¹ Hər şeydən əvvəl bu o deməkdir ki, bir xalqın mənəviyyatı başqa bir xalqın mənəviyyatını əvəz edə bilməz. Deməli, Azərbaycan xalqının mənəvi dünyasını başqa bir xalqın mənəvi dünyası əvəz edə bilməz.

Belinski çox haqlı olaraq qeyd edir ki, “Zəngin mifalogiyası olan xalqların yazılı ədəbiyyatı da çox erkən yaranmış və geniş şöhrət qazanmışdır”.²

Dahi söz ustadı Nizami Gəncəvinin əsatir və əfsanələrlə süslənmiş yaradıcılığı doğrudan da çox erkən yaranmış yazılı ədəbiyyat nümunəsidir. Əfsanələr həqiqətən əsatirin törəmələri kimi meydana çıxmışdır. K.Marksın dediyi kimi “Təsəvvürdə və təsəvvürün yardımı ilə yaranan əsatirlər fantaziyanın gücünə arxalanır”. Əsatirlər epikləşmədən süjetli əfsanə və rəvayətlərə çevrilə bilməz. Deməli, bizim

¹ K. Marks “Siyasi iqtisadın tənqidinə dair” Bakı. Azərnəşr-1955 səh 225

² Белинский В Г. Сочинения в трех томах. Птом. Москва, 1943. səh. 226-227

yazılı ədəbiyyatımız Nizaminin timsalında böyük təcrübə qazanmış və onun ədəbiyyatımızda çox gərəkli ənənələri yaranmışdır.

Bizim əsəti və əfsanələrin yaradıcıları dağın ətəyindən başlayıb dağın başına dırmanmağa, əlavə əziyyət çəkməyə, zaman ayırmağa, əsəti və əfsanə zirvəsinə qalxmağa haqq qazanmışdır. Nizamidən bəri keçən dövr ərzində əsəti və əfsanələrə ara-sıra maraq göstərilə də, müəyyən əsrlərdə bu sahəyə maraq daha da artmışdır. Nizami əfsanələrə müraciət edərkən bir çox əsəti keyfiyyətləri özündə saxlamağa və yaşatmağa çalışmışdır. Masallıdakı Yanardağda sal bir daşın üstədən keçən darağını və güzgüsünü ataraq güzgüsündən bir dağ, darağından bir meşə yarandığını görən Fatma nənin göz yaşlarından Viləş çayı yaranmışdır. Nizami o hadisəni, böyük süjetə malik əfsanəni dörd misra daxilində elə poetik bir dillə bizə çatdırır ki, onun təsiri bütün varlığımıza işləyir. “Xosrov və Şirin” poemasında Nizami həmin əfsanəni belə dilə gətirir:

*Səndən bu əfsanə gizli qalmasın,
Bir gün cadugərlik edən bir qadın
Yoluna tulladı güzgü və daraq,
Daraq meşə oldu, güzgü də bir dağ.³*

³ Nizami Gəncəvi “Xosrov və Şirin” 1962. səh 59. Sədnik Paşa Pırsultanlı. “Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrimizlə müqayisəli tədqiqi”. Bakı, Nurlan, 2007

Nizami yaradıcılığı şair və yazıçılarımız üçün bədii yaradıcılıqda əsatir və əfsanələrdən istifadə etmək təcrübəsi və üslubu bir örnək olaraq tarixi əhəmiyyətini bu gün də saxlamışdır. “Nizami və xalq əfsanələri” əsəri hər kəs üçün nümunə ola bilər.⁴

XX əsrdən əfsanə mövzularına qayıdış möhkəm bir ənənəyə çevrilmişdir. Cəfər Cabbarlı, Seyid Hüseyn, Y.V.Çəmənzəminli, Səməd Vurğun, Mikayıl Müşviq, M.Rahim, M.Seyidzadə, İslam Səfərli, H.Hüseynzadə, S.S.Axundov, Süleyman Rəhimov, İlyas Əfəndiyev, Rəsul Rza, A.Zöhrabbəyov, M.Hüseyn, M.İbrahimov və başqaları qədim əfsanələrimizə müraciət edərək əfsanə mövzularında öz poemalarını, povest və hekayələrini yaratmışlar.

Çəmənzəminlinin əsərləri xüsusi ilə “Qızlar bulağı” romanı əsatir və əfsanələrlə ətə-qana gəlmişdir. Çəmənzəminlinin qələmə aldığı əfsanələrin hər biri yaddaqalan, sevilən, tarixə xidmət edən əsərlərdir. “Gültəkin” əfsanəsi ürəklərdən silinməz bir əsərdir.

Həmin sənətkarların yaradıcılıq taleləri sovet dönməsinə düşdüyündən, yaradıcılıq yollarını müəyyənləşdirməkdə bəzən çətinliklər çəkmişlər, gerçəklikdən qaçmağa çalışmışlar. Bu baxımdan Cəfər Cabbarlının romantik poema adlandırılmış “Qız qalası” milli mentalitetimizə uyğun olmayan yad baxışlarla birlikdə oxucularımıza təqdim edilmişdir.

⁴ Sədnik Paşayev. “Nizami və xalq əfsanələri”, Gənclik, Bakı-1983

Daxili tərəddüdlərə məruz qalan gənc Cəfər Cabbarlı elə bil qara nöqtələrin altından cizgilər çəkmişdir. Qızın adı Durnadır, bu quş çox uzaqlardan gəlir. Qızın atasının adı Qanteymurdu, məlumdur ki, Teymur daş deməkdir. Mənası budur ki, ay daş ata, qan. Bununla yanaşı, poemanın daxilində Bakının qədimliyi, oradakı tayfaların qədimliyi Xəzərin əzəməti Qız Qalasının möhtəşəmliyi çox yüksək bir bədii dillə təsvir edilmişdir. Azərbaycanda çox yayılmış qız qalalarının süjeti belədir ki, müəyyən bir hökmdarın, bəyin, xanın arvadı öldükdə öz başmağını çıxarıb ərinə verir və deyir: “Mən bilirəm ki, sən evlənəcəksən, al bu başmaqları, olar kimin ayağına olsa, onu al”. Başmaq adətən qızlarının ayağına olur. Xanım öz başmaqlarını nümunə göstərməklə, hökmdarlara evlənməyi məsləhət görməmişdir.

Azərbaycanda insanı heyretə gətirəcək bir əfsanə vardır: Kürün qırağında bir qardaşla bir bacı yaşayırdı. Oğlan bir gün bacısına bildirdi ki, biz evlənməliyik. Qız dedi, mən razıyam, bu şərtlə ki, qarpız tağlarını Kürün bu sahilindən o biri sahilinə keçir, əyər qarpızlar bar verərsə, mən razı. Oğlan qarpız tağlarını Kürün o sahilinə keçirdi. Bostana baxanı dəhşət bürüyürdü. Qarpızlar o qədər iri və gözəgəlimli idi ki, gəl görəsən. Oğlan dedi, bacı, gördün, mən dediyimi elədim. Qız dedi, qardaş, qarpızın birini tağdan ayır və xəncərlə tən böl. Oğlan qarpızı kəsərkən içərisinin qan ilə dolu olduğunu gördü. Bacısı dedi, ikinci qarpızı kəs. Bu qarpızın da

içərisindən irin çıxdı. Qız bildirdi ki, qardaş, sənin düşündüyün bu sevda qan-irindir, məhəbbət deyil.

Cəfər Cabbarlı bu qan-irinlə yoğrulmuş qız qalasındaki məhəbbəti dilə gətirsə də, poemanın əvvəlində və sonunda tarixi həqiqətdən qaça bilməmişdir . Qız qalası poeması belə başlayır:

*Quzğunun sahilində pək qocaman,
Bir yanı, əski sirrlər yuvası,
Sanki dalmış dərin düşüncələrə,
Duruyor sakitcə Qız qalası.
Bu yaxın keçmişin gözəl gəlini,
Baxıyor, sanki qəm büküb belini,
Qocalar tək həyatdan doymuş,
Baxıyor dövrəyə yarımıyumuş.
Hər yan altun, bəzəkli şən yapılar.⁵*

Unudulmuş bir poema⁶

*Azərbaycan sovet hakimiyyətinin qələbəsidən
sonra xalqımızın tarixi keçmişinə aid həqiqi faktlar,
əfsanə və rəvayətlər geniş ölçüdə öyrənilir və yazıya*

⁵ Qız qalası. Cəfər Cabbarlı Əsərləri III cild Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı Bakı-1969 səh 156-181

⁶ Sədnik Paşa Pirsultanlı "Pirsultan" dərgisinin 6-cı sayında dərc olunub səh 35-37

köçürülürdü. Bu işdə 1923-cü ildə yaradılmış “Azərbaycanı tədqiq və tətəbbö cəmiyyəti” də xeyli iş görmüşdür. O zaman yazılı abidələr çap olunur, folklor materialları toplanılır, Azərbaycanın müxtəlif qəzalarına tez-tez elmi ekspedisiyalar göndərilir, arxeoloji qazıntılar aparılırdı.

20-ci illərdə bədii ədəbiyyatda da tarixi mövzuya maraq artmışdır. Cəfər Cəbbarlı məhz həmin illərdə “Qız qalası” poemasını yazmış, “Od gəlini” dramını yazmaq üçün axtarışlar aparırdı. Oxuculara “Qız qalası” poemasının mövzusu, ideya bədii süjetləri çoxdan tanışdır. Poema 1923-cü ildə ilk dəfə “Maarif və mədəniyyət” jurnalında çap olunmuş, sonralar təkrar çap olunmuşdur. “Qız qalası” süjetində bir sıra sənət əsərləri, balet, təsviri sənət əsərləri və s. yaradılmışdır. Lakin müasir oxucuya az məlum olan faktlardan biri odur ki, “Azərbaycanı tədqiq və tətəbbö” cəmiyyəti tərəfindən Mixail Larsskinin “Qız qalası” (Şərq əfsanəsi) poemasını kitabın sonundakı qeydə görə 1924-cü ilin 15 may ilə 27 sentyabr arasında Bakıda yazmış və 1925-ci ildə Bakı şəhərində rus dilində 3000 tirajda çap olunmuşdur. Kitab çox nəfis tərtib olunmuş və üz qabığında Qız qalasının möhtəşəm şəkli verilmişdir.

Poemanın əhəmiyyəti haqqında ilk fikri görkəmli yazıçı, dramaturq Ə.Haqverdiyev söyləmişdir.

“Azərbaycanı tətbiq və tətəbbö cəmiyyəti”nin tarix etnoqrafiya bölməsinin sədri Əbdürrəhimbəy

Haqverdiyevin M.Larsskinin “Qız qalası” poemasına yazdığı kiçik müqəddiməsində deyilir: “Mixail Larsskinin “Qız qalası” poeması son dövrdə Azərbaycan xalqının tarixi keçmişinə aid ilk iri bədii əsərdir.

Bir çox kütləvi Şərq əfsanəsi çoxdan bəri diqqəti cəlb etsə də, hələ heç kim tərəfindən ədəbi-bədii əsər kimi işlənməmişdir.

Həmin poema Şərq üslubunu tam şəkildə saxlamaqla, gözəl səslənən, ahəngdar şeiriyyətlə yazıldığından asan və həvəslə oxunur.

Poemada canlandırılmış şəxslər: xan, xan qızı, vəzir və başqaları o qədər təbii və canlı, hadisələr isə elə məntiqi ardıcılıqla cərəyan edir ki, əsər tarixin həqiqi təsviri təsiri bağışlayır.

Həmin poema həqiqi bədii əsər kimi qoca Şərqin əfsanələrini sevənlərin diqqətinə tövsiyyə olunur”.

C.Cabbarlı ilə Mixail Larsskinin poemalarında süjet yaxınlığı vardır. Hər iki poemada öz qızlarını sevən Bakı xanlarının faciəsi romantik boyalarla qələmə alınmışdır. M.Larsski öz poemasında Bakı xanlığı ilə Şirvan xanlığı arasındakı dostluğu ön plana çəkmişdir. Onun sevimli arvadı Zibəyə də Şirvan xanlığındandır. Zibəyədən doğulmuş yeganə qızı Gülcahanı sevən də Şirvan xanlığından göndərilmiş səfir – Davud xandır. Poemada Cahangir xan müxtəlif mənəvi psixoloji vəziyyətlərdə təsvir olunur. Bu qaniçən hökmdarın

yalnız qısa müddət davam edən sevgi macəraları çirkin əməllərindən çəkindirir. Sevimli arvadı Zibeydinin vaxtsiz vəfat etməsinə də o müqəssirdir. Çünki o, özünə varis oğul istədiyi halda Zibeydadan qız – Gülcahan doğulmuşdur. Gülcahanın doğulması, xanın ondan soyuması günahsız ananı saraldıb-soldurur, məhv edir.

Cahangir xan öz qızına məhəbbət elan etməklə onun da faciəsinə yol açır. Gülcahanın arzusu ilə Qız qalası ucaldılır. Poemada Davud xanla Gülcahanın nakam məhəbbətinə maraqlı səhifələr həsr olunmuşdur.

Göründüyü kimi M.Larsski C.Cabbarlıda olduğu kimi eyni xalq əfsanəsindən istifadə etmişdir. M.Larsskinin “Qız qalası” poemasını hörmətli akademik Həmid Araslı məndən alıb öz kitabxanasına qoymuşdur. Həmin poemayla maraqlananlar hörmətli akademik H.Araslının kitabxanasına müraciət edə bilərlər.

* * *

Yurdumuzun hər güşəsində qız qalaları ilə oğlan qalaları cütdür. Naxçıvanda “Oğlan qala, qız qala”, Bakının özündə “Oğlan qala, qız qala”, yəni, oğlan Səbayel qalası cütdür. Qız qala Nahidi – su ilahəsini, oğlan qala Atarı – yəni, Odu – Günəşi təmsil edir.

Azərbaycanda əsatir və əfsanələrdən danışarkən uzun bir zamanı, dövrü əhatə edən zərdüştiliyi qətiyyənlə yaddan çıxarmaq olmaz. Bizim ən məşhur əsatirlərimiz Aldədə ilə, yəni, Dədə Güneşlə, onun yenilməz qəhrəmanı olan Aldədə ilə bağlıdır. İstər Azərbaycan, istər Türkmən Koroğlularında (Qoroğlularında) bizim qəhrəmanlarımız ərəb Reyhanla vuruşur. Bu vuruş Zərdüştiliklə müsəlmançılıq arasındakı döyüşdür. Zərdüştilik səhnədən gedir, meydana İslam dini gəlir. Bu döyüşdə meydana görünən ərəb Reyhandır və yaxud da Reyhan Əlidir. Məlumdur ki, Həzrət Əlinin adının biri Qəşəm-şəmşəm, ikinci adı isə Reyhanəlidir. Zərdüştiliyə qarşı meydana İslamın qılınc oynadanı Həzrət Əlidir. Səhnədən getməkdə olan Zərdüşt dininə və ya qəhrəmanına üstünlük verilmir. Çünki, bundan sonra meydan İslam dininindir. Onu müdafiə edən də Həzrət Əlinin qılıncıdır.

Seyid Hüseyn “Ağ at, ağ çuxa” hekayəsini yazır. Səməd Vurğun da “Aslan qayası”nda eyni mövzuya toxunur. Seyid Hüseynin “Ağ at, ağ çuxa” hekayəsində və Səməd Vurğunun “Aslan qayası”nda xan qızı Məhnigar öz sevgisinə qovuşmaq üçün aqlının köməkliyi ilə Aslanı yarışa gedəcək ağ ata öyrədir, özünün toxuduğu ağ çuxanı da xəlvətcə onun boy-buxununa uyğun tikir.

Seyid Hüseyn obrazlı bir dillə, Səməd Vurğun isə Aslan qayasını böyük pafosla, şeir dili ilə bizə söyləyir.

Səməd Vurğunun poemaları içərisində bulaq əfsanəsi böyük maraq doğurur. Məlumdur ki, Nizaminin “İqbalnamə”sində dirilik çeşməsi üçün İsgəndər zülmətə gedir. Orada qurumuş balıq suya düşür və yenidən dirilir. Bununla bilirlər ki, bu, dirilik çeşməsidir. Xızırın məsləhəti ilə İsgəndər dirilik çeşməsindən içməyib zülmətdən qayıdır.

Səməd Vurğun bulaq əfsanəsini daha başqa bir tərzdə təsvir və tərənnüm edir. O, dirilik çeşməsini zülmətdə deyil, Şirvanda təsvir edir. Səməd Vurğun əfsanənin əski mövzusunun çox fərqli olaraq öz siyasi baxışını ifadə etmək üçün qəhrəmanını Şamaxıya gətirir, bulağın suyundan içməyə qoymur, lakin, fəth Şirvan torpağından əliboş getmir, ölkənin sərvətini karvana yükləyib aparır.

Əslində əfsanənin yurdu belədir: İsgəndər Şirvana gəlir. Dirilik çeşməsini tapır, suyu doldurub içmək istəyərkən, bir quş uçub su dolu piyaləni daşa çırpır. İsgəndər yay-oxunu çəkib quşu vurmaq istəyir. Diribaba qayadan səslənir. Ey İsgəndər, mən də sən kimi bir hökmdar idim. Dirilik çeşməsini tapıb suyundan doyunca içdim. Min illərdir, sağ qalıb bu qayada zarıyıram. Həmyaşıdlarım məhv olmuş, nəslim yeddi göbəkdən keçmiş, övladım, nəvəm, nəticəm, kötücəm, iticəm, mənəcəm və yadicəm ölüb getmişlər.

Əlbəttə, demək olmaz ki, Səməd Vurğun əfsanəyə nə üçün bu şəkildə yanaşmışdır. Şair mövzu seçməkdə sərbəstdir. Hər bir sənətkarın öz

yaradıcılıq konsepsiyası var. Bizim üçün maraqlı olan şairin əfsanələrə yanaşma metodudur. S.Vurğun Nizamidən fərqli olaraq hər əfsanəvi poemanın sonunda bir ricət verir, həmin ricətlərdə öz siyasi baxışını ifadə edir.

Səməd Vurğunun “Aydın əfsanəsi”, “Qız qayası” əfsanələri də bizə bitgin, yaddaqalan, gözəl əsər təsiri bağışlayır.

Mikayıl Müşviq də çoban əfsanə mövzusunda “Çoban” poemasını yazmışdır. Əsərin qəhrəmanı olan Mərcan qızlarla birlikdə çobanın qavalına heyrtlə vurulur. Çobanın qavalına diqqətlə qulaq asan Mərcan çobana bildirir ki, “sənin çaldığın havalar xəyal deyil, bir həqiqətdir”.

Məmməd Rahim “Qırx qız” poemasını yazarkən qədim bir əfsanə qaynağından istifadə etmişdir.

M.Seyidzadənin “Gözəllik bulağı” poetik bir dillə yazılmış əsərdir. “Səbayel gözəli” poeması bizi daha qədimlərə aparır. Cəfər Cabbarlının “Qız qalası”nın bir qanadı olan Səbayel qalasını yada salır. Səbayel gözəli laldır, bunun rəmzi mənası vardır. Səbayel gözəlinin dilini XX əsrdə bir gənc bir bilməcə sayəsində açır. Şair bununla demək istəyir ki, həyatda mücərrəd və çaşqın görünən hadisələrin hər biri bir bilməcədir. Əgər həyat sirrlərini açmaq, öyrənmək istəyirsənə, həyatın mürəkkəb bilməcələrini öyrən və qıfıllı dilləri aç.

İslam Səfərli “Oğlan qala, qız qala” əfsanəsi ilə yurdumuzda olan oğlan, qız qalalarından bir nümunəni göz önünə gətirmişdir. Qalanı Arpa çayının sahilində təsvir edir. “Oğlan qala, qız qala”da Arpa çayının adını xatırlayarkən Saranın adını dilə gətirir. “Apardı sellər Saranı” ilə yanaşı, Fərhadın da sevgi macərasını araya gətirir. Eyni zamanda, Fərhadla Şirinin sevgi macərasını da göz önündə canlandırır.

“Gəlindaş” lövhələrində də daş gəlindən söhbət açır.

Hüseyn Hüseynzadə “Durugöl” əfsanəsində qeyd edir ki:

***Bircə damcı haramla
Bir ümman yoxa çıxar.
Bircə damcı haramla
Asıman yoxa çıxar.***

Süleyman Sani Axundov “Qan bulağı” Süleyman Rəhimov “Kəsilməyən kişnərti” əsərləri ilə bir daha təsdiq edir ki, hansı əsər öz mayasını folklordan, xalq əfsanələrindən alırsa, ölməzlik qazanır. Yazıcının qələmə aldığı əsəri ölməz abidəyə çevirir.

İlyas Əfəndiyev öz yaradıcılığında əfsanələrə daha geniş yer vermişdir. “Apardı sellər Saranı”, “Qarı dağı”, “Qoca qartal, cavan qartal” xalq arasında daha geniş yayılmış əfsanələrdir.

Rəsul Rzanın “Alagöz” hekayəsi Kəpəz, Göygöl və Nizami haqqında yaradılmış ölməz bir abidədir.

Mən bir qədər Zöhrabbəyovun “Odlu diyar” əsərindəki “Od qız” əfsanəsi haqqında danışmaq istəyirəm. Əfsanədə qız qalasının ikinci tayı olan Səbayel qalasının yenidən abadlaşdırılması bizdə maraq doğurur. Əfsanədə deyilir: “Min-min illər bundan əvvəl, burda, odur ha, Bayıl burnunun qarşısında Səbayel adlı bir şəhər vardı. Bu şəhəri məlikə BilqeySəba bina eləmişdi və özü də oranın hökmdarı idi. Eh... o günlər nə xoş günlərmiş!”

Əfsanələrdə bir nişanə də, bir daş da, bir kərpic də tarix üçün gərəklidir. Hər detalın izinə düşmək, öyrənmək hər birimiz üçün vacibdir.

Burada adlarını qeyd etdiyimiz əsərlər dünən-lə bu gün arasında əlaqə yaradır. Dünənimizə arxalanaraq gələcəyimizə daha yeni şüurla, yeni ağılla yanaşaraq, sabaha daha açıqgözlə baxmalıyıq. Dünənimizlə öyünüb, bu günümüzə güvənib, sabaha daha aydın baxışlarla getməliyik. Dünənimiz olan XX əsrə, onun tədqiqatlarına baxmaqla öz işimizi bitmiş hesab etmirik. XXI əsrə tədqiqatlarımızın istiqamətini, yönünü dəyişməklə getməliyik.

Yuxarıda adlarını çəkdiyim poema və hekayələrdə mövzu kimi alınan əfsanələrdən başqa bizim küll halında əsatir və əfsanə kitablarımız yox idi. Əfsanələrin toplanması XX əsrin yetmişinci illərindən başlayır. Azərbaycan əfsanələrinin toplan-

ması, nəşr etdirilməsi və tədqiq olunması mənim taleyimə yazılmışdır. Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrini, qonşu respublikaları, Dağıstanı, Qazaxıstanı və Orta Asiyanı oymaq-oymaq gəzərək əfsanələri toplamağa başladım. Hər bir topladığım əfsanəni həmin bölgələrdə çap etdirdim. Sual edilir: bəs mən Qazaxstanda və Orta Asiyada nə üçün Azərbaycan əfsanələrini gəzirdim. Məlumdur ki, 1931-37-ci illərdə söz bilən, söz qanan el müdriklərini sovet dövründə güllələmiş və yaxud da Qazaxstana, Orta Asiyaya, Dağıstana, hətta, bir qismini də Sibirə sürgün etmişlər. Mən Qazaxstanı və Orta Asiyanı gəzərkən qəriblikdə adamlarımızın sinələrində nağıllar və əfsanələrimizi, dastanlarımızı necə qoruyub saxladıqlarının şahidi olmuşam. Qürbətə gedib çıxmış xalq ədəbiyyatı örnəklərini göz yaşı tökə-tökə yazıya almışam. Mən hələ qürbətdə könüllərdə yaşayan bayatılarımızı nəşr etdirməmişəm. Bir bayatını sizin üçün nümunə verirəm.

*Mən aşiqəm, göy nədi,
Yaşıl nədi, göy nədi.
Vətən yadıma düşdü
Can qürbətdə göynədi.*

Mənim bu gün kitablara gətirdiyim əfsanələri oxuyanlar elə zənn edirlər ki, damcı-damcı, gilə-gilə, yarpaq-yarpaq toplanan bu nümunələr asanlıqla əldə edilmişdir. Bir əfsanə üçün çaylar keçmiş, dağlar

aşmışam. Zamanın istisinə, soyuğuna dözmüşəm. Lakin mənim marağım məni qorumuş, səbrimi sındırmamışdır. Qədirbilən xalqımız mənim xidmətimə hər addımbaş qiyətləndirmişdir. Azərbaycan əfsanəsinin qaranquşu sayılan “Yaşayan əfsanələr” 1973-cü ildə nəşr olundu. Bu kitab haqqında alimlərimiz, “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Azərbaycan gəncləri”, “Sovet kəndi” qəzetlərində, “Elm və həyat”, “Qobustan” jurnallarında saysız-hesabsız məqalələr yazdılar. Bütün bunlar məni sevincə qərq etmişdir. Məni obaları gəzməyə, əfsanələri toplamağa çağırmışdır. İrəvan mahalında “Şirin qala” adlı əfsanəmiz insanları vəcdə gətirdi, redaksiyalara dalbadal məktublar yazmağa ruhlandırırdı. O dövrdə mən demək olar ki, hər gün onlarla təşəkkür məktubları alırdım.

“Yaşayan əfsanələrin ayağı sayalı oldu. Onun arxasınca 1976-cı ildə “Yurdumuzun əfsanələri”, 1978-ci ildə “Yanardağ əfsanələri” kitablarım ərsəyə gəldi. 1985-ci ildə “Azərbaycan xalq əfsanələri” kitabını nəşrə hazırladım. Yazıçı nəşriyyatı həmin kitabı 50 min tirajla çap etdirdi. Mən bundan sonra Qazaxstan və Orta Asiya xalqlarının, Türkiyənin xalq əfsanələrini toplamağa başladım. Həmin yurdların alimləri mənə görüşdülər, məsləhətləşib yola çıxdılar. Türkiyədə yeni-yeni əfsanə kitabları meydana çıxdı. Həmin alimlər qədirbilənlik edərək mənim adıma bir folklorşünas, əfsanəşünas kimi

dönə-dönə qeyd etdilər, yaradılan əfsanələri saxladılar.

Bundan sonra əfsanələr haqqında nəzm əsərləri meydana çıxdı. “Nizami və xalq əfsanələri” elmi monoqrafiyam sərhədləri aşdı, Qərbə və Şərqə yayıldı. “Azərbaycan xalq əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrlə müqayisəli tədqiqi” adlı monumantal, 300 səhifədən yuxarı monoqrafiyam türk dilinə tərcümə olundu. İndi həmin əsər seçmə fənn kimi Türkiyənin universitetlərində, Avstriyada BON universitetində tədris olunmaqdadır. Amerika jurnallarında, Almaniya əsərlərində əfsanə haqqında yazdığım elmi məqalələr müntəzəm olaraq yayılmaqdadır. www.pirsultanli.info saytında altmışa yaxın kitabım, çox sayda elmi məqaləm mənim haqqımda yazılmış, deyilmiş sözlər özünə yer almış, eyni zamanda dövlət xadimləri, elm adamları ilə çəkirdiyim şəkillər saytın səhifələrində yerləşdirilmişdir. Məni bir folklorşünas kimi şöhrətləndirən, adıma uzaqlara yayan Azərbaycan xalq əfsanələridir. Mənim xalqımın iqtisadi, coğrafi məkanı əfsanələrdə yer alan fantaziyası insanları heyrdə buraxır.

Nəhayət əfsanə kitablarımı cəmləşdirib 2009-cu ildə “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri” adlı geniş həcmli kitabımı çapdan çıxartdım. Həmin kitab dərhal türk dilinə tərcümə olundu. Kitab bu yaxınlarda işıq üzü görəcəkdir. Əfsanə sərgisinə tamaşa etdikdə Azərbaycan əfsanələrinin nə qədər

rəngarəng, nə qədər zəngin olduğunu görürsən. Bunun üçün təkcə “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri” kitabının bölgülərinə diqqət yetirmək kifayətdir: Dağ-daş və qayalar, bulaq, çay və dəniz, çiçək və gül əfsanələri, ay gün və Dədə Günəş əfsanəsi, qədim qalalar, Dədə Qorqud əfsanələri, Nizami mövzusu ilə səsləşən əfsanələr, Koroğlu əfsanələri və Sara haqqında əfsanələri.

Təkcə şair və yazıçılarımız deyil, film çəkənlər, senaristlər bu əfsanələrdən əzəmi dərəcədə faydalana bilirlər. “Çənlibel”, “Fərhad əfsanələri, Dədə Günəş və Aldədə əfsanələri “Əriyən qaya” haqqında məhəbbət əfsanəsi “Nəsim qardaşlar” əfsanələri ayrı-ayrılıqda hər biri bir filmin, bir romanın dünya şöhrəti qazanacaq mövzudur.

İstər şifahi, istər yazılı ədəbiyyatda əfsanə mövzularını imkanım daxilində yetərinə başa çatdırdım. “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri ilə yanaşı duracaq böyük həcmə malik “Xalq rəvayətləri” kitabını yaxın müddətdə çapa təqdim edəcəyəm. Ömür vəfa qılsa Çin, Misir, Hind əsəirləri ilə yanaşı duracaq Azərbaycan əsəirlərini ərsəyə gətirəcəyəm. Hər hansı xalqın mükəmməl əsatiri yoxdursa, o xalq özünün qədimliyi haqqında o qədər də cəsarətlə danışa bilməz. Azərbaycanda mifoloji mətnlər “Əsatir, əfsanə və rəvayətlər” adı ilə (mənim iştirakım olmaq şərtilə) çapdan çıxmışdır. Lakin bu qaneedicidir. Doğrudur, əfsanə və rəvayətlərin toplanmasında, nəşrində, tədqiqində

Zaqafqaziyada Azərbaycan filalogiyası çox qabaqdadır. Biz yurdumuzu dönə-dönə gəzməli, qədim qayalarımız, kahalarımız, pirlərimiz, qədim çaylarımız, əzəmətli dağlarımız haqqında olan əsatirləri səbrlə, təmkinlə, ağılla, dərin düşüncə ilə toplayıb “Azərbaycan əsatirləri” kitabını meydana gətirməliyik.

İllərlə topladığım əfsanələr içərisində qələmə alınmamış, mətbuatda işıqlandırılmamış elə əsatirlər yazıya almışam ki, onların hər birini bir xəzinə, tükənməz xalq sərvəti hesab edirəm. Bunları etmək üçün fərdi təşəbbüslə yanaşı, Dövlət qayğısına, Dövlət yardımına da böyük ehtiyac vardır. Mən bu yardımı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənablarında görmüşəm.

Mən şair və yazıçılarımız tərəfindən qələmə alınmış poemaları, povest və hekayələri oxucuların ixtiyarına buraxıram. Yəqin ki, oxucular bu əfsanə mövzusunda yazılmış poema, povest və hekayələri oxuyub böyük zövq alacaqlar. Burada Azərbaycan yazarlarının əfsanə nümunələri bütün oxucuları sevindirəcəkdir. Sərhədləri aşaraq bu kitab dünya oxucularını yeni mənəvi sərvətlərlə tanış edəcəkdir.

İndidən əminəm ki, “Azərbaycan yazarlar aləmində əfsanə inciləri” oxucuların ən çox sevdiyi stolüstü kitabı olacaqdır.

*SƏDNİK PAŞA PİRSULTANLI,
filologiya elmləri doktoru, professor*

GÜLTƏKİN

Oğuz xanın qızı Gültəkin bir nazənin sənəm imiş ki, gündüz gün kimi, gecə ay kimi aləmə işıq salırmış. Özü də igid bir qız imiş, qız qoşununun sərkərdəsi imiş. Oğuz xan bir gün öz qızı ilə gəlib Arana çıxır. Qoşununa deyir: “Qızlar, bura düzdür, heç yer görünməyir, mən istərdim burada bir təpə olsun, onun başından bütün İran-Turan elləri görünsün. Əsgərlər Oğuz xana baş əyib, gedir. Hərə bir ovuc torpaq gətirib, tökür, düzdə böyük bir təpə əmələ gəlir. Oğuz xan qızı Gültəkinlə təpənin üstünə çıxıb, dünyaya tamaşa eləməyə başlayır.

İran padşahı bu zaman imarətində oturmuş imiş, bir də görür Aran torpağından bir gün döğdü, gözləri qamaşmağa başladı. Padşah vəzir-vəkildən əhvalatı soruşur, deyirlər: “O gün deyil, Oğuz xanın qızı Gültəkindir. Gündüz gün kimi, gecə Ay kimi aləmə işıq saçır”. Padşah barmağını dişləyir, deyir: “O qızı gərək mən alam”. Qoşunun hamısını yığib gəlir Arana. Oğuz xan görür təpənin ətəyindəki elçi daşını bir adam döyür. Nö-kərini yollayır ki, bilsin kimdir. Deyirlər İran padşahı Gültəkinə elçi gəlib. Gültəkin bunu eşit-cək, qız qoşununu başına yığib İran şahının qabağına çıxır, deyir: “Mənə elçi gələn kimdir?” İran padşahı qoşunu ilə qabağa çıxır. Gültəkin deyir: “Mən indiyə qədər dava meydanında

yenilməmişəm, hansı igidə yenilsəm mən onunam. Bu meydan, bu qılınc, buyur!”

Gültəkinlə iran padşahı arasında böyük bir döyüş olur. Gültəkin İran padşahını basır, qova-qova aparıb Arazın o tayına tökür.

Gültəkin yorunuq-arınıq, qan-tərin içərisində geri qayıdır. Axtarır-axtarır Oğuz xanın oturduğu təpəni tapa bilmir. Axırda gəlib Bağrıqanın

təpəsinə çıxıb oturur. Saçlarını açıb dağ-aşağı tökür, atasını yadına salıb ağlayır. Gültəkinin göz yaşları töküldüyü yerdə bənövşə bitir. O zamandan o dağın adı Bağrıqan qalmışdır, çünki orada ata dərdi çəkən Gültəkinin bağı qana dönüb. Bənövşələr də həmişə başlarını aşağı dikirlər ki, gözləri Bağrıqana sataşıb Gültəkinin dərдинi yadlarına salmasınlar...

S.Hüseyn

AĞ AT VƏ AĞ ÇUXA

Ağ at ilə ağ çuxanın əhvalatı xəyali bir masaldır. Bəlkə masal surətində bir həqiqətdir və ya həqiqət şəklində bir xəyaldır. Mən bunu təhlil etməyəcəyəm, yalnız olduğu kimi söyləyib keçəcəyəm.

Qoca kişi və qarı indi deyil sabiqdə böylə nəql ediyordular:

Bakı xanı Hüseynqulu xanın qayət gözəl və dilbər bir qızı var idi. Onun adı Mahnigar idi.

Ömrünün bahar çağında olan Mahnigar olduqca cəsur, qəhrəman bir qız idi. O, at minməkdən, qılinc oynatmaqdan, tufəng atıb nişanə vurmaqdan pək xoşlanar, bu sifətləri haiz olan gəncləri sevər, özü də bu xüsusda hər zaman mümarisə edərdi.

Mahnigar hər il Novruz bayramında atası Hüseynqulu xanın rəiyyət və bəylərindən hanki biri Təmənis düzənliyində at qovmaqda və cıdır oynamaqda birinciliyi qazansaydı, ona öz əli ilə işləmiş bir hədiyyə verərdi.

Mahnigarın özünün bir ağ atı var idi. Bu atı “Uzun atə” türkmənləri Hüseynqulu xana peşkəş gətirmiş Hüseynqulu xan da onu Mahnigara bağışlamış imiş. Ara-sıra Mahnigar

oğlan paltarında Ağ atı minər və şəhərin ətrafında sürərmiş.

Rəvayət edirlər ki, Ağ atın yeminə, suyuna Mahnigar özü nəzarət edərmış. Bu at o qədər harın imiş ki, nökərlərdən kimsə ona yaxın dura bilməz imiş. Bir neçə nökərin başını təpiyi ilə əzdiyi hər kəsə məruf imiş.

Mahnigarı bir çox yerdən istəyirdilər. Şəki xanı, Gəncə xanı, Qarabağ və Şamaxı xanı öz oğlanları üçün Hüseynqulu xana dəfələrlə elçilər göndərmişdilər.

Bununla bərabər Mahnigarın dəstizdivacını bir çox bəyzadələr də istəyirdilər. Mahnigar bu barədə kimsəyə qəti cavab verməz idi.

Günlərin bir günü Mahnigar öz əli ilə qayət zərif ipəklə qarışıq bir ağ şal toxuyur, yenə öz əlilə, əllərinə yaqışar bir zərafətlə ondan bir çuxa tikiyor. Bu çuxanın bütün sirmaları və ilməkləri həp qızıldan oluyor.

Mahnigar bütün kəndisinə xastkar olan bəyzadələr və xanzadələrə elan ediyor ki, o yalnız o igidi sevə biləcək ki, bu ağ çuxa onun əyninə gəlsin və Ağ atı da minib sürə bilsin.

Mahnigarın bu elanı əski masallarda olan kimi bir şey idi. Hər yerdə Ağ çuxa ilə Ağ atın söhbəti idi. Nəinki yalnız xanzadə və bəyzadələr, hətta rəiyyətlərin də igid və qoçaq oğlanları ağ çuxanın xəyalı ilə yaşayırdılar.

Ağ çuxanın tərifi yalnız Azərbaycanda deyil, bir az zaman içərisində Gürcüstan və İranda da söylənməyə başladı.

Hər kəs ağ çuxa barəsində bir söz söyləyirdi. Deyirdilər ki, ağ çuxanı Mahnigar Novruz bayramı at oynatmasında birinciliyi qazanan miniciyə hədiyyə olaraq bağışlayacaqdır. Əksərən xalqın sədası haqqın nidası olur. Cəmətin söylədiyi həqiqət olaraq meydana çıxır. Ağ çuxa barəsində söylənilən söz doğru oldu. Mahnigarın carçıları Novruz bayramına bir həftə qalmış bütün ərraf və əknafa elan etdilər ki, ağ çuxanı at qovmaqda birinciliyi qazanan igid geyəcəkdir.

Novruz bayramının günü Günəş öz zərrin şüası ilə Təmənis düzənliyini işıqlandırmış, bütün ətraf kəndlərdən arvad, kişi, böyük, kiçik axın-axın oraya toplanmaqda idi: hər ilki kimi burada Hüseynqulu xanın hüsurunda “keçdi-keçdi” olacaq, pəhləvanlar qurşaq tutub güləşəcəklər.

Xan taxtadan yapılmış bir sandalya üzərində xalça salıb əyləşmiş, ətrafını da ağsaqqallar və kəndxudalar almış, qoçaq oğlanlar, xan zadə və bəyzadələr də qızıl və gümüş vəznili çuxalar ilə at çapmaq vaxtının hülulunu kəməli-səbirsizliklə gözləyirdilər.

Pəhləvanlar güləşdikdən, qoçlar döyüşdükdən sonra, sıra at çapanlara gəldi. Carçı

yenə uca səslə həzərata elan etdi ki, Mahnigarın bu il hədiyyəsi məruf ağ çuxadır. Hər kəs buradan gedib Şaqan qalasının başına dolanaraq qayıdarsa, birinci olaraq şəhərin sağ qapısından içəri girərsə, Mahnigar ağ çuxanı ona bağışlayacaqdır.

Atlar dördayaq Şaqan qalasına tərəf çapıyordular. Hər kəs o birisini keçməyə çalışırdı. Birdən şəhər tərəfdən bir toz qalxdı. Bu, ilk əvvəl kimsənin nəzər-diqqətini cəlb etmə-yirdi. Fəqət sonra hər kəs o tərəfə baxmağa başladı. Bu gələn bir süvari idi. Özü də qayət sürətlə gəlirdi. Yaxınlaşdıqda bunun Aslan adlı bir dəliqanlı olduğu anlaşıldı. Aslan xanın adamlarından idi. Hər kəsi bir heyrət götürdü. Çünki Aslan Mahnigarın ağ atını minmişdi. Xalqdan böyük bir səs və vəlvələ qalxdı. Hər kəs buna bir cür mənə veriyordu. Kimi deyirdi ki, Aslan Ağ atı tövlədən bir kəsə xəbər verib bildirmədən almışdır. Kimisi də deyirdi ki, Mahnigar özü Ağ atı Aslana vermişdir. Hər nə isə, Aslan yıldırım kimi tamaşaçıların qarşısından ötüb keçdi. Ağ at əsəbi bir şir kimi yüyənini çeynəyirdi. Şaqan qalasını dönüb qayıtmaq istəyən minicilərə tərəf yönəldi.

Tamaşaçılar Ağ atı əvvəlki atlıların arxasınca gələn gördülər. Təmənişi keçib Keşlənin yanında Ağ at o birisilər ilə bərabər gediordu. Şəhərin birinci səngərinə Ağ at çatdıqda ötəkilər

bir çağırım geridə idilər. Birinci olaraq hər kəsdən əvvəl şəhərə Ağ at daxil olmuşdu.

Şəhərdə hər kəs Aslanın ağ çuxanı geyəcəyini söyləyirdi. Halbuki, bu əhvalatdan bir gün keçmiş Aslan ağ çuxanı almaq üçün Mahnigarın hüsuruna çıxmamışdı. Bunun özü də hər kəsi heyretə salmışdı. Mahnigar da bundan maraqlanmışdı. Böylə danışirlər ki, bir gecə Mahnigar Aslanı yanına çağıraraq ondan bu barədə soruşmuşdu. Mahnigar demişdi: “Nə üçün sən hədiyyəni almayırsan?”

Aslan ibtida başını aşağı salıb cavab verməmişdi. Sonra Mahnigarın əmri üzərinə demişdi:

- Siz ancaq ağ çuxanı geyəcək igidi sevə biləcəyinizi elan etmiş idiniz. Sonra bildirdiniz ki, kimin atı birinciliyi qazanarsa, ağ çuxanı ona verəcəksiniz. Bu “keçdi-keçdidə” birinciliyi Ağ at qazandı, o da sizin atınızdır.

Mahnigar Aslanı ikinci bir sual da vermişdi. O, soruşmuşdu ki, “niyə sən məndən iznsiz Ağ atı tövlədən alıb mindin?”

Bu suala Aslan cavab vermişdi: “Mən ağ çuxanı kimsənin əynində görməmək üçün bunu yaptım”. “Neçin?” – sualına: “Mahnigarın bir kəsi sevdiyini istəmiyirdim!” – demişdi.

Mahnigar ağ çuxanı Aslanı bağışlamışdı. Əlavə olaraq Ağ atı da ona vermişdi.

Ruslar Bakıya gəldikdə Hüseynqulu xan təslim olmaq istəmişdi. Ona görə də şəhərin qoşa qapısından çıxıb Sisyanovu istiqbala getmiş, şəhərin açarlarını ona təqdim etmişdi. Buna Mahnigar razı deyildi. O, xəbər göndərüb gecə ikən Aslanı çağırmış nə xüsusda isə xəlvətcə onunla uzun-uzadı söhbət etmişdi. Böylə deyirlər ki, guya Sisyanovu qəflətən güllə ilə vurub öldürən Aslan olmuşdur.

Ruslar ikinci dəfə Bakıya ordu göndərdilər. Hüseynqulu xan şəhəri buraxıb Keşləyə çəkildi. Mahnigar özünün sevdiyi sarayı buraxmadı, o, orada qaldı. Rus əsgərləri sarayı işğal edib, Mahnigarın yaşadığı ötənin ətrafına mühafizlər qoydular. Xanın təkrar şəhərə hücum edəcəyi gözləniyordu. Hər gün İrandan və ətraf kəndlərdən qüvvə toplandığı haqqında şəhərdə müxtəlif şayiələr dövrən ediyordu. Ruslar gecələr şəhərin qapılarını bağlayıb, küçələrdə qarovul qoyurdular. Halbuki xan Keşlədən də yığışb İrana qaçmışdı.

Bir gecə şəhərdə böyük bir həyəcan qalxdı; bütün yatmışlar uyqudan oyandılar. Hər yerdən güllə səsi eşidiliyordu. Xanın adamlarının şəhərə, rus əsgərlərinə şəbxun vurduqları zənn ediliyordu. Həqiqət halda isə böylə deyildi. Bu atışmanın, bu gurultunun səbəbi Aslan idi. Aslan gecə ikən Mahnigarı əsarətdən qurtarmaq üçün təkbaşına şəhərə hücum etmişdi. Aslanın

köməyi onun altındakı Ağ atı və əynindəki ağ çuxası idi. Aslan sarayın günçıxan tərəfindən həyəətə aşaraq, Məhnigarin saxlandığı otəyə tərəf getmiş, mühafizləri olan bir neçə qazağı yerə sərərək, içəri daxil olmuş, Məhnigarı alaraq dışarı çıxmış, Ağ atın tərkinə alaraq onu şəhərdən çıxarmaq üçün rus əsgərləri ilə çarpışmaqda idi. Ağ at şəhərin bürcünü aşmaqla onları rusların əlindən qurtarmışdı. Lakin ruslar onları tutmaq üçün ayağa qalxmış, hər onları təqib ediyordular.

Günəş Xəzər dənizindən yenicə çıxmışdı. Ağ at rusların mühasirəsindən çıxmağa çalışırdı. Uzun qala düzənliyini keçib Kunə saqi qayalığına tərəf iştəb ediyordu. Kunə saqi uçurumunu aşıb Təmənis düzənliyində yıldırım sürətilə irəliləməkdə idi. Ruslar, rus qazaqları hər təqibi davam ediyordu.

Ağ at Aslan ilə Məhnigarı Buzovna kəndinə qədər gətirdi. Ruslar hər tərəfdən kəndi əhatə etmişlərdi. Ağ atın artıq gedəcək yolu qalmamışdı. İrəlində dəniz var idi. Ağ at dəniz kırağında qayalar üstündə dayanıb Aslanın əmrini gözləyirdi. Onların başqa çarələri qalmamışdı. Aslan qayıdıb Məhnigara baxdı. Bu zaman hər ikisinin gözündən bir atəş parladı. Rus qazaqları ilə onların arasında öylə bir fasilə qalmamışdı. Onlara təslim olub əsir düşmək təklif ediliyordu.

Ağ atın qaçacaq yolu yalnız Quzğun dərəsi idi. Dənizin ağ və munis suları onları özünə tərəf çağırırdı. Aslan Mahnigarın əlindən tutdu. O da qolunu Aslanın boynuna saldı. Böyləliklə onların hər ikisi Ağ ata dənizə tərəf atılmağa əmr verdilər. Artıq quzğun dəniz onları öz müşviq ağışuna çəkmiş idi.

Şimdi həmin vəqədən bir əsrdən artıq bir zamandır ki, keçibdir. Buzovnada dəniz kənarında həmin Ağ atın dənizə atıldığı yer indi də mövcuddur. Xalq o yeri bilir. Əbədi olaraq o yerin adı qalmaq üçün orada mövcud qayalardan birinə “Aslan qayası”, o birisinə də Mahnigarın adından məhruf olaraq “Muynigar” qayası deyirlər. Biz də bu hekayəmiz ilə bu iki qayanı təsdiq elədik.

S.Vurğun

QIZ QAYASI

Düşündürür məni bu sirli diyar,
Burda həqiqətlər, əfsanələr var.
Ürəklərdə axın, qollarda qüvvət,
Burda öz-özünə gülür təbiət.
Burda çiçəklərin, quşların dəmi,
Burda könüllərin əski həmdəmi...
Dumanlar içində duran hər qaya,
Göz vurur Günəşə, söz verir Aya,
Dağların döşündən gedən cığırılar,
Qalmış babalardan bizə yadıgar...
Başını göylərə vurur Şah dağı,
Alınır aləmdə onun sorağı.
Döşündə qaynayan soyuq bulaqlar
Dilsiz əsrlərə xatirə saxlar.
Şair, bu yerləri ayağınla gəz,
Göy-gölün üstündə haçadil Kəpəz,
Deyilmi dünyanın bir ilk gözəli.
Onu bəzəmişdir xilqətin əli.
Dağların döşündə durur Qarabağ,
Xəyalı gəzdirir hər dərə, hər dağ.
Züý tutur gecələr suların səsi,
Burda çobanların zil şikəstəsi
Hər keçən yolçunu saxlayır yoldan,
Çatır qaşlarını heyrətlə insan.
Ormanlar içində İsa bulağı,

Ondan əskilməyir insan ayağı.
Suyu almaz kimi, göz kimi parlaq,
Qoynunda bəsləmiş onu bu torpaq.
Mən də həyatımın gənclik yaşında,
Sizə söylədiyim bulaq başında
Süfrəmi açmışam, kabab yemişəm,
Baxıb gözəllərə şəir demişəm.
O vaxt əsərlərim ağlamış fəqət,
Könlümə sığmamış qoca təbiət,
Alıb sorağını ötüb keçəndən,
Gizli bir ilhamın xəyalıyla mən,
Ahımı salmışam boş dərələrə,
Küsmüşəm o gözəl mənzərələrə.
Sən ey gəncliyimin o ilk çağları,
Sən ey karvanımı qüruba sarı
Aparmaq istəyən cilovsuz külək.
Ey dağılan xəyal, yığılan ürək.
Unutdum əbədi sizi dünyada.
Bəzən o günləri gətirib yada,
Keçdiyim yollara baxıb gülürəm,
Nələr çəkdiyimi indi bilirəm...
Mən Cıdır düzünü gördüyüm zaman.
Keçmişəm gecələr Çanaqqaladan,
Orda dinləmişəm bir qız səsini,
Bülbülün "Qarabağ şikəstə"sini.
Bir yanda tar səsi, bir yanda qaval...
Boynunu bükmüşdür dağlarda maral.
Çıxmışam dağların göy yaxasına,
Doyunca baxmışam Qız qayasına;

Orda saqqalına yaş dama-dama
Əfsanə söyləmiş bir qoca mana.
“Oğlum, bu dünyanın qocadır yaşı,
Görürsən, dağların ağarmış başı.
Uşaqsan, körpəsən doğrudan da sən,
Böyükdür dünyanın başından keçən...
Bu şəhər adlanır Şuşa qalası.
Torpağın qarğıışı, göyün bəlası.
Hər zaman bu yerin üstünə yağmış,
Qışında bahar var, baharında qış.
Mənim görmədiyim köhnə bir zaman,
Burda sarayların ağası br xan,
Sarı yağ içində üzüb yaşarmış.
Onun əsirləri, qulları varmış.
Oylağı, məclisi hərəmxanalar,
Ardınca qarğarmış onun analar.
Günlərin birində xan çıxmış ova,
Bu ceyran düzündə ov qova-qova
Atını saxlamış bulaq başında.
Kim bilir o zaman neçə yaşında
Növrəstə bir qızı bəyənmiş o xan,
Ayırmış tərlandı öz yuvasından.
Saxlamış sarayda o qızı bir qış,
Qız yolub saçını təslim olmamış.
Qızın taleyinin sonuna bir bax:
Bir axşam gecədən oğurlanaraq,
Şəhər kənarına qaçır o pünhan.
Lakin arxasınca adam salır xan.
Həyata son dəfə yumub gözünü,

Qızcığaz qayadan atır özünü.
Lakin deyirlər ki, altdan yuxarı,
Qabartmış donunu dağlar rüzgarı.
Qızcığaz ölməyib, sağ düşmüş yerə,
Yayılmış bu xəbər bütün ellərə.
Budur, “Qız qayası” adlanmış qaya,
Sirrini verməmiş ulduza, aya...
İxtiyar sözünü bitirən zaman,
Buludlar töküldü qaş-qabağından.
Ey ana torpağım, ey əziz Vətən,
Bilirəm dünyada gözlərinlə sən
Nə odlar görmüsən. Bu bir həqiqət,
Lakin kəsənməmiş sənə təbiət.
Burda qurulmuşdur böyük saraylar,
Onlara sirr açır ulduzlar, aylar.
Burda qatar-qatar şose yolları
Atmış qollarını dağlara sarı.
Yolun kənarında çiçəklər, güllər,
Gecəli-gündüzlü ötən bülbüllər,
Burda oxuduqca hər qəlbə vüsal,
Min toy məclisinə baş çəkir xəyal...

S.Vurğun

ASLAN QAYASI

PROLOQ

Bizim Xəzər sahilində bir qocaman qaya var,
Sinəsində parçalanır ağ köpüklü dalğalar.
Ellər onu əzizləyir, deyir “Aslan qayası”,
Məhəbbətdən qurulmuşdur torpağının mayası.
Səhər günəş, nazlı günəş saçlarını yayanda,
Qağayılar sahil boyu əl-üzünü yuyanda,
Ruha gülür bu qayanın mənzərəsi uzaqdan,
O dinləyir şərqisini min günahsız dodaqdan.
Balıqçılar kölgəsində süfrə açır yay günü,
O bəlkə də yaşamışdır min insanın ömrünü...
Yaşamışdır bizim qaya neçə bahar, neçə qış,
Ağızlardan ağızlara dastan olub dolaşmış.
Bu bir şirin əfsanədir babalardan yadigar,
Bunda əziz bir ölkənin vicdanı var, qəlbi var.
Bəşər bütün xəyalında öz ruhunu oxşamış,
Ruzgarlara baş əydikcə su yolunda hər qamış
Bir insanın xəyalıyla dastan olur dillərə,
Alqış öz oğluyam, həyat üçün hazıram,
Bizim “Aslan qayası”nın dastanını yazıram.

Saray qızı Mahniyar,
Tanınmış diyar-diyar.
Ağ kəlağay başında,

Qız gəlinlik yaşında
Nə çovğun görmüş, nə qar:
Onu öpüb salamlar
Günəşin ilk işığı;
“Bir elin yaraşığı”
Söyləyərmişlər ona.
Gündə ipək bir dona
Bəzənərmiş Mahniyar.
Yanında qulluqçular
Bağçaları, bağları,
Bu düzləri, dağları
At belində gəzərmiş;
Yəhərini bəzərmiş
Düzlərin laləsilə,
Eşqin pıyaləsilə
Tanış deyilmiş o qız.
Bəzən də sadə, yalqız
Sığınıb bir bucağa,
Tüstülənən ocağa
Həzin-həzin baxarmış:
Onun mənası varmış...
Qarabağdan, Şirvandan,
Şahlar yurdu İrandan
Çox gələrmiş elçilər,
Nə sevgidən bir əsər,
Nə insaf varmış onda;
Canlar ölmüş yolunda...
Ağ kələğay başında,
Qız-gəlinlik yaşında
Hər gün çıxıb eyvana,
Baxarmış dörd bir yana.

Süd kimi ağ bənizi,
Onu Xəzər dənizi
Böyütmüşdür qoynunda.
Gözmuncuğu boynunda,
Döşündə zərli Quran,
Qaydadır babalardan –
Gözələ göz dəyməsin;
Əsən yellər əyməsin
Boy atan bir çınarı...
Dağın soyuq rüzgarı
Soldurmasın o gülü.
Qara göylər bülbülü.
Xan qızıdır Mahniyar,
Odur ki, şöhrəti var.
Daha dilbər, daha xoş
Yemişlər kimi meyxoš
Qızlarımız da varmış
“Böyüklər” almayarmış.
“Gəlin gərək xan olsun,
Böyük ocaqdan olsun.
Quşu tutun yuvadan”. –
Bir məsəlmiş o zaman.
Ərkən, çatı toxuyan
Üstü gərmə qoxuyan
Qışın ayazlarında,
Boranında, qarında,
Çiyində yük daşıyan,
Daxmalarda yaşayan,
Gün altında ot biçən,
Gölmələrdən su içən
Qızlarımız da varmış –

Qocalıb, qarıyarmış.
Xan sarayı... Qocalmış,
Xanda nə qüvvə varmış,
Nə canında ixtiyar;
O, qızına “can” deyə
Başlamışdır hiyləyə:
- Qızım, gülüm, Mahniyar
Göz dikdiyim bircəsən,
Qocalmışam, görürsən,
Yoxdur əvvəlki halım,
Ağarmışdır saqqalım.
Nə qolumda qüvvə var,
Nə canımda ixtiyar.
Bax, bu cəlal, bu saray,
Yerdə büsat, göydə Ay –
Nəyim varsa sənindir.
Bakı öz vətənindir.
Sənə vəsiyyətim var:
Yurdumuzda knyazlar
At oynatmaq... Aman... Ah.
Göstərməsin qoy Allah.
Suların zümzüməsi,
Quranın Tanrı səsi,
Keçməsin yad əllərə,
Qızım, bizim ellərə,
Dünya kəsilmiş yağı.
Cəlladların ayağı
Kəsilməmiş bu yerdən;
Oğul kimi döyüş sən.
Atıl incik gecəyə,
Vuruş pəncə-pəncəyə.

Ananın doğma yurdu,
Bax, bu saray, bu ordu,
Tüfəng tutan bu ərler,
Bəslədiyim pələnglər –
Nəyim varsa sənindir,
Bakı öz vətənidir...
Sənə yenə sözüm var,
Şöhrətli, şanlı xanlar
Elçi göndərir sana,
Rəhmin gəlsin atana –
Seç onların birini,
Həm də cahangirini,
Qoy qüvvəmiz çoxalsın,
Adım tarixdə qalsın.
Deməsinlər “bizim xan
Düşmənin qabağından
Qaçdı qoyunlar kimi”.
- Düz deyirsən, atacan,
Bilirəm ki, atadan
Böyük dünyada nə var –
Deyə gözəl Mahniyar
Düşünərək arabir
Atasına söyləyir:

- Mən dəniz qızıyam, adım Mahniyar,
Ellər arasında şan-şöhrətim var.
Bu torpaq, bu hava, bu zəngin vətən,
Bunları duyduqca, düşündükcə mən
Həyata, varlığa məftun oluram,
Çöllər padişahı, Məcnun oluram.

Bilirəm sənin də taxtın, tacın var,
Gözünü dikmişdir ona yağılar...
Fəqət şöhrət üçün, xanımın üçün,
Qanlarla yoğrulan bir zaman üçün
Qoparıb qəlbimi ata bilmərəm,
Çul kimi döşənib yata bilmərəm...
Çox da güvənməsin gücünə xanlar,
Mənim də qəlbim var, arzularım var:
Əlimdə tikdiyim bax bu ağ çuxa
Hansı bir igidin əyninə olsa,
Bir də Ağ atımı kim minə bilsə,
O şah da deyilsə, xan da deyilsə,
Olsa da adi bir qapı nökrəri,
Onundur qəlbimin gizli telləri...

Ay dolanıb, il döndü,
Çox igidlər öyündü,
Güvəndi şöhrətinə,
Malına, dövlətinə,
Göz dikdi Mahniyara.
Yayıldı hər diyara
Bir gün yeni bir xəbər:
Dedilər ki, bir səhər
Başlanacaq imtahan;
Hansı igid bir oğlan
Ağ atın üstə minmə,
Ağ çuxanı geyinsə
Onunkudur Mahniyar.
Bu xəbəri alanlar
Şamaxıdan, Şəkidən,

Lənkərandan, Ləkidən,
Qarabağdan, Şirvandan,
Şahlar yurdu İrandan
Bıgıburma cavanlar,
İgidlər, pəhləvanlar
Bakıya üz tutdular –
Tüfəng tutan, ox atan,
Atın qarnında yatan,
Başı üstə mil duran,
Quşu dimdikdən vuran,
Suyu balıq kimi tən
Yarıb, içindən keçən
Yığışıb dəstə-dəstə
Gəldi Bakının üstə.
Sədd çəkildi dörd yana,
Ağ at gəldi meydana.
Əvvəlcə lovğa bir xan,
Ağ atın cilovundan
Tutub, bir sillə vurdu –
O, atı qorxudurdu.
Ətraf baxırdı mat-mat,
Cilovu dartaraq at
Qulağını şəkldi,
Əlilə təpikldi
Xanın qarnını birdən,
Qışqırdılar hər yerdən –
Yıxıldı torpağa xan,
O gəlmişdi İrandan.
Sonra bir dəliqanlı
Gözləri həyəcanlı,
Ürəyində fırtına,

Atın yastı sırtına
Sıçradı birdən-birə,
Ağ at yataraq yerə,
Ağnadı, basdı bunu,
Qan apardı burnunu...
Dağıstanlı pəhləvan
Yaxın gəldiyi zaman
Hamını heyrət aldı,
Mahniyar da saraldı.
Tutub atın boynunu,
Burmaq istərkən onu
Ağ at öz vərdisilə,
Kəməmindən dişilə
Yapışdı birdən-birə,
Onu da vurdu yerə.
Gəl, ey qaçaq Aslanım,
Gəl, ey qoçaq Aslanım.
Gəl ki, meydan sənindir,
Tülək tərən sənindir.
Baş əymədin xanlara,
Sığındın ormanlara.
Yurdun oldu yaylaqlar,
Durna gözlü bulaqlar.
Adın düşdü dillərə,
Bayraq oldun ellərə
Cütcülərin ağzında,
Aşıqların sazında
Dinlədik dastanını.
Ellər qəhrəmanını
Oxşar, sevər ürəkdən.
Sənə uğur deməkdən

Qüvvət aldı analar,
Elin böyük qəlbi var.
Aslan gəlir çaparaq,
Ağ at qulaq çırparaq
Tanıyır qəhrəmanı,
Deyir o günlər hanı.
Aşıb dağdan, dərədən,
Uçardın üstümdə sən.
Bir gün tora saldılar,
Məni səndən aldılar.
Gəl, ey qaçaq Aslanım,
Gəl, ey qoçaq Aslanım.
Gəl ki, meydan sənindir,
Tülək tərən sənindir.
Aslan süzür o xanı...
Geyinir ağ çuxanı,
Qalxır atın belinə,
At dönür dağ yelinə.
Uçur düzdə quş kimi,
Dardan qurtulmuş kimi
Sonra dönür geriyə,
Dik yeriyyə-yeriyyə
Durnalara baş əyir,
Xanın kefinə dəyir.
Ki, üstün gəldi Aslan;
Səs çıxmadı xanlardan...
Sevinərək Mahniyar
Boylanır xumar-xumar.
Taleyindən küsür xan.
Onun qaş-qabağından
Bulud yağır elə bil

Çünkü qaytaran deyil
Verdiyi vədəsini:
“Çölün bir gədəsini”
Çağıracaq “kürekən”.
Demək, bir səhər erkən
Qovuşdu sevgililər,
Doğan ətirli səhər
Öpdü, öpdü onları:
Dağların da ağ qarı
Hey əridi mum kimi.
Həyat bir zəqqum kimi
Görünürdü o xana.
İçindən yana-yana
Dedi: - qızım, Mahniyar,
İndi nə muradın var.
Qaçaq Aslan sənindir,
Saray da Vətənidir.

O gündən, oxucum, keçdi sənələr,
Keçdi bu dünyanın başından nələr.
Toplar guruldadı, saraylar yatdı,
Bunları insanın əli yaratdı.
Gəlinlər, qocalar, qızlar, qarılar,
Beşikdə çağalar, ömrü yarılar
Cidalar ucunda parçalandı hey,
Ölkə dağıldı, el talandı hey...
İnsanlar bezikib, cana dayandı,
Qurunun oduna höyüş də yandı.
Taladı elləri yırtıcı xanlar –
Günəşin altında göl kimi qanlar
Qaynaya-qaynaya buxara döndü.

Qapılar bağlandı, ocaqlar söndü.
Ay da buludlarda gizlənib yatdı,
Bunları insanın əli yaratdı.

Günlərin birində əsən küləklər
Gətirdi Bakıya acı bir xəbər:
“Bakının hakimi Hüseynqulu xan
Səhər, yuxusundan ayılan zaman
Bütün dövlətini, bütün varını,
Şəhər qalasının öz açarını
Knyaz Sisyanova təslim verməli,
Yoxsa, ordumuzun dağıdan əli
Sizin də ölkəni yandıracaqdır.
Yerdə padşahların dediyi haqdır”.
Şəhər kənarında durmuş ordugah,
İsti bir dumana bürünmüş sabah.
Sabahın qoynunda min sızıltı var,
Yorğun piyadalar, atlı ordular
Azacıq dincəlir...

fəqət kənarda,
Düşünən gözləri bir intizarda
Bir əsgər əyləşmiş, seyr edin onu,
Bağrına basaraq dilli qarmonu,
Dərdini söyləyir ötən dillərə:
“Mən niyə gəlmişəm bu yad ellərə,
Görəsən neyləyir bizim tək qarı.
Yenə gözləyirmi uzaq yolları.
Mən evdən çıxanda boş qaldı anbar –
Bu ilki vergiyə getdi taxıllar...
Lap soyub taladı bizi mülkədar,
Böyük Rusiyada səadətmi var.

Nədir çəkdiyimiz bu ölüm, bu qan,
Qırıb tökdüyümüz deyilmi insan.
Neçin göz yaşına batsın analar,
Deyin, bu qanunda ədalətmi var.
Yox... düz atmayacaq əlim gülləni...”
Yayılır ətrafa güllənin səsi,
Təmiz bir vicdanın saf zümzüməsi.
Gəzir könülləri söz yaza-yaza...
Çuğul xəbər verir bunu Knyaza.
Knyazın əlləri çox batmış qana,
Əsgəri tutdurur gülləborana.
Buna şahid olur hər dağ, hər dərə,
Bir cənub axşamı, mavi göylərə
Dikildi əsgərin ala gözləri...
Sizə danışdığım o gündən bəri
İstisi sönməmiş o qardaş qanı
Oldu könüllərin şeir dastanı.
Başına and içir Sisyanovun çar,
Yorğun piyadalar, atlı ordular
Daşınır gecələr Qafqaza sarı.
Darğın bir ölkənin qara qaşları
Çatılmış yay kimi kinlərlə dolu,
Gözləyir yağının gəldiyi yolu.
Sisyanov – o döşü medallı knyaz,
O alçaq, o cəngli-cidalı knyaz...
Çarın sədaqətli, yaxın nökrəri,
At üstündə qılınc vurandan bəri
Yayılmış şöhrəti bütün Qafqaza.
Çar xeyli güvənir məğrur knyaza,
Almış sifarişi Hüseynqulu xan,
İldırım tökülür qaş-qabağından.

Qolları qüvvətsiz, ömrü ixtiyar,
Oynayır gözündə qara buludlar.
Düşünür gecəni sabaha qədər,
Ağarır dan yeri, açılır səhər
Fəqət sahilləri döyür dalgalar,
Saray qarşısında bir izdiham var.

“Ah zalım xan, zalım xan,
Sən qorxub öz canından
Yurdu versən hər yada,
Kor olasan dünyada.
Bir xan da artsa əgər
Çoxalacaq vergilər.
Yorulduq işləməkdən,
“Allah”, “Allah” deməkdən.
Tez çağırın Aslanı,
Yığsın eli-obanı,
Sel olsa da qanımız,
Qurban olsun canımız
Bu sünbüllü çöllərə -
Bu mehriban ellərə.
Ah zalım xan, zalım xan,
Sən qorxub öz canından
Yurdu versən hər yada
Kor olasan dünyada”.
Knyazın ordusu yetişib həməni,
Bürümüş şəhəri dörd bir tərəfdən.
Xansa fikirlərə qərq olub, naçar
Sorur nökərlərdən: - Hardadır açar.
Aparın, aparın verin knyaza:
Güvənsin Rusiya böyük Qafqaza.

Selin qarşısını almaq olarmı,
Tüfəngli çaxmağın mənası varmı –
Özünü irəli verərək Aslan
Deyir: - Qoy açarı mən aparım, xan.
Xansa qəzəblənib bağırır: Apar,
Əl açıb oynasın gələn ordular.
Knyazın başında bir qara dəstə
Gəlir yavaş-yavaş sarayın üstə.
Durur salamına saraydakılar.
(Öyünmə! Gecənin gündüzü də var...)
Aslan qarşılayır onları naçar,
Knyaza “baş əyir” əlində açar.
Qırılır qəlbində sədəfli bir saz,
Başını dik tutan o məğrur knyaz:
“Sadiq qullarına şöhrətli çarın
Knyaz Sisyanovdan salam aparın” –
Deyərək açara qürurla baxır,
Aslanın başından tüstülər qalxır.
Qan onun beyninə sıçrayır birdən.
Açarı Knyaza təslim edirkən
Çalır xəncərini onun köksünə.
Alqış tarixdəki o şanlı günə.
Al – deyir – payını, soruşma nədir –
Çara qullarından ilk hədiyyədir...

Döşü medallı knyaz,
Çəngli-cidalı knyaz
Boyanmışdır al-qana,
Salam Azərbaycana.
Gələn o qara bulud,
Ölüm rəngli o tabut

Artıq çəkildi yoxa
Bizim Ağ at, ağ çuxa
Halal olsun Aslana.
Onu böyüdən ana
Dağların maralıdır,
Sorsanız haralıdır:
Salam Azərbaycana.
Boyanmışdır al-qana
Döşü medallı knyaz,
Cəngli-cidalı knyaz.
Tez yayılır bu xəbər,
Qaçır dünən gələnlər
Aylıq yolu bir gündə.
Axır suyun üzündə
Kakartlı göy şapkalar...
Gecənin gündüzü var...
Qaçır çar orduları,
Gilavarın rüzgarı
Toz qaldırır göylərə,
Seçilməyir dağ, dərə.
Amansızdır küləklər.
Qalır toplar, tüfənglər,
Qurşunlar, dinamitlər,
Sarı paqon zabitlər
Qucaqlayıb suları,
Qaçır Şimala sarı.

O gündən, oxucum, keçdi sənələr,
Keçdi bu dünyanın başından nələr.
Çarın orduları ikinci dəfə
Hücuma başladı Bakı tərəfə:

Gecə sakit, gecə lal,
Gecə qərib bir xəyal...
Qaralmış pəncərələr,
Kiçik dağlar, dərələr
Qara sükuta dalmış.
Elə bil ki, qocalmış
Bu yerlərdə təbiət.
Xəzər dinməyir, əvət,
Oda sakit, o da lal.
Gecə qərib bir xəyal...
Xan sarayı pərişan,
Nə işıqdan bir nişan,
Nə günəşdən soraq var.
Yatır saraydakılar...
Arabir ixtiyar xan
Ayılır yuxusundan,
Dilində bir soyuq ah,
Ya da, "Ey böyük Allah"
Yenə yuxuya gedir,
Bu aləmi tərk edir.
Yatır gəlin Mahniyar,
Nə gözəl gərkəmi var
Gözəllərin yuxuda,
Bir ölümdür yuxu da.
Şəhərdə yoxdur Aslan,
Verəcəkdir yurdu xan.
Gecənin qəlbi qara,
Gecəni yara-yara
Gəlir səssiz ordular,
Gecənin vicdanı dar...
Nə ulduz var, nə də ay,

Yuxuya getmiş saray.
Ordu dolur şəhərə,
Az qalmışdır səhərə.
Başlanılır vurhavur;
“Al payını, qaçma, dur”.
Şarak-şarak-şara-rak,
Güllələr şığıyaraq
Dolur pəncərələrdən.
Cavab gəlirsə hərdən,
Sarayda qüvvə yoxdur:
Qaçanlar daha çoxdur.

Tez oyanır Mahniyar,
Gözündə fırtınalar.
Görür saray od almış,
Nə bir köməkçi qalmış,
Nə Aslandan bir xəbər...

Bunu qopan küləklər
Xəbər verir Aslana.
O sınanmış aslana.
Ağ at uçur quş kimi
Qızı görür yağılar...
Şahin kimi Mahniyar
Atılır pəncərədən,
Alovlar uda-uda,
Onu tutur havada
Mehriban, güclü bir əl.
Deyir ki, Aslanam, gəl.
Aman Ağ at, can Ağ at,
Gah sıçra, gah yerə yat.

Bizi vermə düşmana,
Apar çıxar bir yana.
Ağ at gedir çaparaq,
Nalından od qoparaq.
Arxasınca ordular,
Hər tərəfdə ölüm var.
Havadan qurşun yağır,
Hana qurşundan ağır.
Bu düzlərdə Ağ at tək,
Keçdiyi yol daş-kəsək.
Heyrət o qanlı günə.
Bir qayanın üstünə
Gəlib çıxdı bizim at.
Üstündə iki həyat –
İki duyğu, iki qan...
Dənizin dalğasından
Sahillər zağ-zağ əsir,
Qaya əsir, dağ əsir.
Qabaq – dibsiz qara su,
Arxa – düşmən ordusu.
Laçın kimi Mahniyar
Gözündə fırtınalar
Deyir: - Aslan, əzizim,
Son günümüzdür bizim.
Düşmənlər gördü bizi.
Tutub hər ikimizi
Zindanlara salacaq,
Kim ölüb, kim qalacaq.
Dözməkdənsə bu dərdə,
Namusumuz əllərdə
Didilməsin, aman, ah!

Dəniz bizə son pənah.
Sür Ağ atı dənizə,
Dəniz anadır bizə;
Udsun bizi dalğalar –
Deyə, gəlin Mahniyar
Göz gəzdirir son dəfə
Günəş doğan tərəfə...
“Aman Ağ at, can Ağ at,
Dənizin qoynuna yat.
Bizi vermə düşmana”.
Bir ruh gəldi Aslana.
Öpərək Mahniyarı,
Vurdu dənizə sarı
Atını dik qayadan,
Ağ at sıçradı əlan.
Köpüklü dalğalara.
Suları yara-yara
Azacıq qol atdılar,
Gözdən itib batdılar.
Onlar çəkildi yoxa,
Bir də Ağ at, ağ çuxa...

EPILOQ

Sevgilim, sahilin dəmi var yenə,
Gəl çıxmaq dənizin axşam seyrinə.
Dəniz gülümsəyir bir saf üz kimi,
Təbiət şadlanır ömrümüz kimi.

Küləklər dağdır buludu lay-lay,
Dənizdə parlayır gümüş rəngli ay.
O da göz qoyaraq bizim gəncliyə,
Göyləri seyr edir “azadlıq” – deyə.
Odur bax, yazdığım “Aslan qayası”,
Silinmiş alnından ellərin yası...
Onun sinəsində oxuyur bir quş,
Quş deyil, bir qızıdır, adı “Qurtuluş”.
Dilində Vaqifin gözəlləməsi,
Yayılmış ətrafa onun zil səsi,
Bir gənc də baş qoymuş onun çiyinə,
Burda sevgililər zövq alır yenə
Vətən torpağının azadlığından.
İnsan – azadlıqdır, azadlıq – insan!

S.Vurğun

BULAQ ƏFSANƏSİ

Deyirlər, bəşərin cocuqluq yaşı
Daima titrəmiş ölümə qarşı...
Ölüm. O matəmin pərişan səsi,
İnsanın ilk dərdi, ilk fəlsəfəsi,
Açarsız, qapısız, dəniz kimi lal,
Üstündə çırpınıb, döyünmüş xəyal.
Onun dəhşətini duyduğu zaman
Şaşırmış cəbhədə bəzən qəhrəman.
Bəzən də yaşamaq həvəsilə tək,
Bir insan ətrafa qılinc çəkərək
Bütün bir ordunu heyrətə salmış,
Xeymələr dağıdıb, çadırlar almış.
Ölüm. O matəmin pərişan səsi,
Bəşərin ilk dərdi, ilk fəlsəfəsi
Düşündürür bizi bu gün və yarın.
Böyük dahilərin, filosofların
Duyub düşündüyü bu qorxunc cahan
Sirrlər yuvası olmuş hər zaman.
Onun qüvvətilə düşür xəzəllər,
Şairin ilhamı – dilbər gözəllər
Onun pəncəsilə torpağa dönür,
Parlayan bir həyat onunla sönür.
Sanma ki, qorxuncdur ölüm daima.
Onda da gizlənir bir canlı mənə.

Onsuz bu dünyanın olmazdı sonu,
Səadət və həyat yaratmış onu.
Onsuz açılmazdı şüur və xəyal.
Donardı bir yerdə arzu, ideal.
Onsuz açılmazdı yeni çiçəklər,
Uçmazdı düzlərdə ağ kəpənəklər.
Onsuz dəyişməzdi ulduzlar, aylar,
Göylərin altında məğrur saraylar
Verərdi hökmünü gündə bir qana –
Qılınca, süngüyə, topa, qalxana.
Düşməzdi şahların tacı başından.
Küsərdi hər şeyə könül və insan.
Hər əski ənənə, hər əski adət,
Məhəbbət, izzirab, gülüş, qiyafət,
Məncə bıqdırardı bəşəri hər an,
Eyni dodaqlarla gülən bir cahan...
Ölümlə çırpışır axır kainat;
Ölüm də başqa bir sevdalı həyat.
Onda qərinələr, onda nələr var,
O məchul aləmi çox aramışlar,
Fəqət, sorağını alan olmamış.
Yenə öz yerində hər bahar, hər qış...
Bəşər xəyallara qapanıb hərdən
Təsəlli bulmuşdur əfsanələrdən...
Deyirlər, Şirvanda bir bulaq varmış,
Suyu almaz kimi par-par axarmış.
Gözəlmiş bulağın yar-yaraşığı,
Oynarmış üstündə günün işığı.
Düşərmiş qoynuna zərif kölgələr,

Deyirlər bu sudan Xıdır peyğəmbər,
Gəlib, təsadüfən içmiş doyunca.
O gündən ölməmiş tarix boyunca.
İnsan donundakı o qanadlı quş
Əsrlərdən bəri uçub yox olmuş.
Fəqət, deyirlər ki, o yenə sağdır;
İslamın dar günü qayıdacaqdır.
Bu əski əfsanə gülünc olsa da,
Qalmış əsrlərcə qoca dünyada.
Bulağın şöhrəti düşmüş dillərə,
Yayılmış bu xəbər uzaq ellərə...
Aramış elçilər yerini bir-bir,
Almış sorağını İsgəndər kəbir.
Sürüb karvanını gəlmiş Şirvana,
Adamlar salaraq o dörd bir yana,
Arayıb axtarıb heç yorulmamış,
Bulaqdan bir əsər, bir iz bulmamış,
Həsretli gözlərlə bizi tərk etmiş,
Fəqət, karvanını yükləyib getmiş...

S.Vurğun

AYIN ƏFSANƏSİ

Ay gözəllik çadırını açıb durdu buludlarda,
Yenə bizim ay başına dolanırkən buludlar da
Gözlərimə göz dikərək gəlib baxdı pəncərəmdən,
Bu gözəllik elçisinə heyran olub dedim ki, mən:

- Nədən az-az görünürsən?

Cavabımda susdu bir az.

Sonra xumar baxış ilə canlar alan o sərvinaz

Gözlərimə yenə baxdı,

O dinmədi... Utancaqdır...

O bəlkə də öz qəlbini başqasına açacaqdır?!

Lakin Onun sifətində bir solğunluq açacaqdır?!

Məncə onun bu dərini dərd çəkənlər duyub anlar...

Dedim: Susma, gözəlim AY! Deyiləm ki, mən özgəsi!

Mənə tanış yaranmışdır şadlıq neyi, hicran səsi.

Əzəl gündən dolanmışam yer üzünü qarış-qarış,

Məndən gizli bu dünyada bir sinədə köz qalmamış.

Sevinənlər, dərdlənənlər öz qəlbini açar mana,

Mənim varlıq nəfəsimdən torpaqlar da gələr cana.

Çünki insan yaranmışam.

Yenə baxdı üzümə AY,

Arxasınca qoşun çəkib, buludlar da gəldi lay-lay,

Sonra bir az gülümsəyib dilə gəldi Ay da bu dəm;

O dindikcə ağ kağıza inci düzdü qızıl qələm.

Dedi: Az-az görünməyim nədən sizə ağır gəlir?

Dedim: - Çünki bu dünyada gözəlliklə söz yüksəlir.

Gözəlliksiz bir sənətin nə duyğusu, nə canı var,

O cırmalar qulaqları, balta kimi odun yarar.

Ay üzümə yenə güldü... Tez açıldı qaş-qabağı,
İşıqlandı səhər kimi xəyalımın söz otağı.
Dedi: - Az-az görünməyim küskünlükdən nişanədir.
Dedim: - Bir az açıq danış, bu sözünün sirri nədir?
Dedi: - Sən ki dilbilənsən, düşmədinmi məni başa?
Dedim: - Bəzən varlığıma hakim olan bir tamaşa
Uçurduqca yer üzündən xəyalımın qanadını,
Unuduram hər canlının, hər cansızın öz adını.
Cəhalətin pəncəsində boğulduqca qəlbim yenə,
Bir kor kimi boylanıram bu mənalar aləminə.
O vaxt mənim şüurum da, xəyalım da qaçır məndən.
Qayıq qalır fırtınada, dalğalara düşür yelkən...
Ay yenə də gülümsədi... Saçlarını dağıdaraq,
Dedi: - İnsan qəlbindəki sadəliyə, saflığa bax!
Sən ki, bizim ilk görüşdə öz sirrini dedin mənə;
Mən də bütün varlığımı açacağam bu gün sənə.
Dedim: - Buyur, şad olaram!

Sarılaraq Ay boynuma,
Dedi: - Mənim küsməyimin başlıca bir səbəbi var,
Qoy eşitsin bu sirrimi şair olub söz yazanlar...
Bilirsən ki, mən gözələm, dastanlara düşmüş adım,
Yarandığım gündən bəri bağlanmamış qol-qanadım.
Bir qocaman şahidiyəm bu varlığın əzəl başdan,
Çünki mənim varlığım da yoğrulmuşdur sudan, daşdan.
Çox gəzmışəm bu dünyanı oba-oba, oymaq-oymaq,
Kim istəyir bu neməti öz əlindən yerə qoymaq,
Mən doğanda göy üzünə, qaçıb gedir qaranlıqlar,
Gözəlliklə əkiz olan bir qüvvətim, qüdrətim var.
Mənim böyük camalımdan ilham alır bütün aləm.
Mən də insan xəyalitək gündüzlərin aşiqiyəm.

Lakin bizim şairlərdən incimişəm, sözün düzü,
Onlar bəzən düz görməyir nə gecəni, nə gündüzü.
Onlar elə zənn edir ki gözəllik bir oyuncaqdır,
Hər “sevirəm” deyən gəncə o da aşiq olacaqdır.
Elə mənim özümə də qəlb açmışlar min bir kərə,
Mən nə deyim, nə ad verim o ötərgi vədlərə?
Onlar baxıb ilham almış yalnız mənim zahirimdən,
Lakin onlar bilməmişlər bir nəçiyəm batində mən.
Onlar məni bənzədərək min gəlinə, min də qıza,
Arabir də oxşatmışlar hər ötərgi vəfasıza.
Hətta böyük Puşkin belə bir vaxt mənə söz atmışdır,
O da məni göy üzündə ağılsıza oxşatmışdır.
Lakin duyan olmamış ki, mənim öz aləmin vardır,
Bu səbəbdən ürəyimdə dünya boyda qəmim vardır.
Ah, nə deyim şairlərə! Öz döşünə döyə-döyə,
Xam at kimi təpik atıb, sığışmırlar yerə, göyə.
Bir demirlər mən nəçiyəm yarandığım gündən bəri,
Nələr görmüş bu dünyada Ay deyilən gözəl pəri?!
Mənim də öz dastanım var, mənim də macəram vardır,
Bu dünyada macərasız ürəyi daş olanlardır.
Düzdür, insan yaranmadım, baxtım belə yazılmışdır,
Bu səbəbdən bağrım başı bir dumanlıq, bir də qışdır.
Lakin mənə çox tanışdır insanlığın böyük səsi.
Bir də nəyə toxunmamış o dahinin xoş nəfəsi?
Dünya karvan yaranmışsa, insan oğlu bir sarbandır.
Bəşər qəlbi göyə sığmaz, onun fikri bir ümmandır.
Qoy şairlər vurulmasın yalnız mənim camalıma,
Baxıb dastan bağlasınlar bu gözəllik kamalıma!

Ay kırıyib dayandı,
Qəlbim yandı, nə yandı!
Tüstü çıxdı başımdan,
Bu gözəl sirdaşımdan
İlham alıb mən bu dəm
Dedim: düzsən, ey sənəm!
Sənin də ürəyin var,
Qəlbin var, diləyin var.
Fəqət, bilmirəm niyə
Sən deyən dərinliyə
At çapmayır şairlər?
Bəlkə tükənmiş hünər?

Ay çatıb qaşını “yox” – dedi birdən,
Qəzəblə oynadı durduğu yerdən.
Dedi: - Nə deyirsən, uşaqsan, nədir?
İnsanın hünəri bir xəzinədir.
Nə qədər xərcləsən dünyada onu,
O da vaxt kimidir – görünməz sonu!
Lakin bu hünərin qədrini bilmək
Hər hünər əhlinə borc olsun gərək!
Dedim: - Düz deyirsən, ay nazlı sənəm!
Həman şairlərin biri də mənəm...
Mən də təbiətdən yazıram bəzən,
Sonra ağrı qopur öz ürəyimdən.
Görürəm sözlərim baş-ayaq vurur,
Bəzən quş yerinə dağ-daş uçurur.
Bəzən gül yerinə tikan deyirəm,
Göyün qurşağına erkən deyirəm.

Bəzən ağ buludu yazıram qara,
Baxıb gülüşürlər mən sənətkara.
Hanı təbiətin dilini bilən?
Gözəl Ay qarşısında utanıram mən.
Ay yenə hirslənib “yox” dedi birdən.
Qəzəblə oynadı durduğu yerdən.
Dedi ki, insafsız olma bu qədər,
Yenə az olsa da səndədir hünər.
Yenə sən bilirsən eşqin dilini,
Mən şahid tutaram öz sevgilini!
Yenə sən sevirsən bu təbiəti,
Ucuz tutmayırsan şeiri, sənəti.
Yuxulu gecələr çox az yatmısan.
Mən kor deyiləm ki, saç ağartmısan.
Deyib xumarlandı Ayın gözləri,
Sığındı qoynuma o gözəl pəri.
Baxdı gözlərimə gülümsəyərək,
Sinəmdə quş kimi çırpındı ürək.
Mən elə bildim ki ürəyim acdır,
Məhəbbət əbədi bir ehtiyacdır!
Sonra solğun üzlü o dərqli sənəm
Xəyala qərq oldu gözlərində qəm.
Nəysə pıçıldamaq istədi mana,
Lakin utanaraq çəkildi yana.
Axdı yanağına iki damla yaş,
Dedi: - Salamət qal! Gedirəm, qardaş!
Yox, - dedim! – Bir dayan! Hələ sözüm var!
Gəl mənə bir danış, ey nazlı nigar!
Sən ki yaranışdan gözəlsən belə,

Bir dastan olmusan ağıza, dilə,
Aləmə səs salır hüsnün, camalın,
İndi də bildim ki, çoxdur kamalın.
Nədir üzündəki qara ləkələr?
Anlada bilsəydin bunu birtəhər...

Ay çatıb qaşını birdən qaraldı,
Sanki gözlərində dünya daraldı.
Süzülüb sel kimi axdı göz yaşı,
Yazığın köksünə sallandı başı.
Bulandı siması bir dərya kimi,
Ümitsiz, nəşəsiz bir dünya kimi.
Mən peşiman oldum öz sualımdan,
O mənim halımı görüb bu zaman
Hə!.. dedi, gəlmisən mətləb üstünə.
İndi mənə qulaq as,
Nə danışım onu yaz!
Heç sorma ki bu nədir?
Bəlkə bir əfsanədir.
Dedim: - Danış, tez danış!
Daha səbrim qalmamış.
Ay qaldırdı başını,
Silərək göz yaşını
Dedi: - Yaxşı qulaq as!
Nə danışsam onu yaz!
Bizim dövrümüzdən nə qədər qabaq,
Nə mavi göy vardı, nə qara torpaq,
O vaxt nə həyatdan vardı bir əsər,
Nə dağlar, dərələr, nə də meşələr.

Nə yaşıl yarpaqlar, nə də xəzəllər,
Nə bulaq başında seçmə gözəllər.
Nə məhəbbət sözü, nə hicran dərdi,
Nə də qəm karvanı axıb gedərdi.
Dünya görməmişdi bir damlacıq qan,
Nə bir canlı vardı, nə də bir insan.
Nə sərhəd seçkisi qoyan ölkələr,
Nə qanlı qanunlar, nə məhkəmələr.
Nə bir ağa vardı, nə də ki bir qul.
Nə zəngin yaşardı, nə də ki yoxsul.
O vaxt görməmişdi dünya göz yaşı,
Hər başın üstündə bir qəbir daşı.
Nə də yer üzündə ayrılıq vardı,
Dövrən öz-özünə gəlib axardı.
Günəş anam idi, mən onun qızı,
Dünya salamlardı ilk baxtımızı...
Ondan şəfəq alıb nura boyandım,
Mən onun eşqilə alışıb yandım.
Anamın bir ana ürəyi vardı,
O mənim boynumu öpüb oxşardı.
Yanımdan getməzdi fikri, diləyi;
Bəzən dil açaraq ana ürəyi
Deyərdi: - Ay adlı bir balam vardır,
O məndən dünyaya ilk yadigardır.
Mənsə sığınardım onun qoynuna,
Salıncaq qolumu atıb boynuna
Üzündən öpərdim onun doyunca.
Yorulmaq bilməzdim illər boyunca.

Anam bu sevgidən min zövq alardı,
Sonra ucaldıqca hey ucalardı...

Bir gün axşam çağında,
Göylərin qucağında
Anam oturmuşdu tək,
Mənsə yaxın gələrək
Acam, - dedim, - anacan!
Onun qaş-qabağından
Tökülürdü buludlar...
Dedim: - "Ana, de nə var?
De nə var ki belə sən,
Dərdlə fikirləşirsən.
Anam üzümə baxdı,
Qəlbindən qanlar axdı.
Heç soruşma, - dedi, - gəl.
Bunu bilsəydim əvvəl
Heç doğmazdım səni mən,
Deyərək gözlərindən
Səllər kimi yaş tökdü,
Qəlbinə zülmət çökdü.
Mənsə döndüm doğrusu,
Ana, - dedim, - nədir bu?
Mən ki sənə hər zaman
Gözəl üzündə bir dəm
Nə dərd görmüşdüm, nə qəm.
Sən ki əzəldən bəri
Şad gəzərdin göyləri;
Tutulmazdı qabağın;

Sənin o gül dodağın
Hər vaxt gülərdi mana.
Can ana! Söylə ana!
Söylə nə oldu ki sən.
Azad gülüşlərindən
Ayrı düşdün? De görək!
Anam bir ah çəkərək
Dedi: - Bala! Qulaq as:
Analar dərdsiz olmaz!
Sən deyirsən acam mən.
Süd gəlməyir döşümdən,
Yalnızam... Yoxdur ərim;
Qurumuşdur döşlərim
Acacına durmaqdan
Azdan-çoxdan bir zaman
Nə yığmışdımsa bütün
Yedik qurtardı bu gün.
Tamam boşaldı anbar,
Bircə təknə unum var.
Ah qızım! Mən baxtı kəm
O unu da bişirsəm,
Ac qalarıq sabahdan.
De, neyləyim, balacan?!..

Ayin bu sözündən düşərək dərdə,
Asıldı gözümdən bir qara pərdə -
Açıldı qarşımda bir dar pəncərə,
Xəyalım boylandı keçən günlərə.
Yenə körpəliyim düşdü yadıma,

Bir qaya bağlandı qol-qanadıma.
Gözümdə canlandı anam yenidən,
Onu min dəfə də xatırlasam mən,
Min kitab yazsam da o gül camala,
Yenə də ondakı böyük kamala
Yol tapa bilməmiş şair qələmi,
Mən şahid tuturam bütün aləmi.
Dünya binasını qoyandan bəri,
De hansı dahinin xəyal şahpəri
Ucala bilmişdir barı bir kərə
Ana qəlbindəki sonsuz göylərə?
De, hansı şairin məğrur qələmi,
Olsa da günəşin, ayın həmdəmi,
Dilini bilsə də otun, çiçəyin,
Sirrini açsa da hər bir üreyin,
Cana gətirsə də cansız daşları,
Karvana düzsə də uçan quşları,
Dönüb bac alsa da əsən küləkdən,
Bir dünya qursa da min bir diləkdən,
Xəyalı göylərə sipər dursa da,
Günəşin qoynunda çadır qursa da,
İnciyə tutsa da bütün aləmi,
De, hansı şairin məğrur qələmi
Ana qəlbindəki deryadan keçmiş?
Bu sonsuz, bu böyük dünyadan keçmiş?

Fikrə getməyimi Ay duyar-duymaz,
Şirin söhbətini saxlayıb bir az,
Dedi ki: - Nə üçün getdin xəyala?

Cavab verməyərək mən bu suala,
Dedim: - Bu uzundur... sözünü qurtar!
Tamam danış görək nə macəran var?

- Bəli! – dedi, o vaxt mən
Anamın söhbətindən
Saraldım birdən-birə;
Sonra baxıb göylərə
Bir ah çəkdim, ucadan,
Yaxşı – dedim, - anacan!
Darıxma yoxsulluğa,
Əvvəldən də bolluğa
Öyrənməmiş ağzımız.
İndi qalsan da yalnız
Mənə izn ver gedim,
Dünyaları seyr edim.
Bir ruzu tapsam, ana,
Qovuşaram tez sana.
Anam baxdı üzümə,
İşıq verdi gözümə.
Dedi: - qızım, yaxşı yol!
Ancaq bir az ayıq ol!
Bir də unutma ki sən
Varım-yoxum bir sənsən!

Mən örtdüm başıma bir ağ kəlağay,
Buludlar qarşımda açıldı lay-lay...
Mən getdim, arxamca su səpdi ana,
Bütün kainatı çıxdım seyrana.

Keçdim göy üzünün çəmənzarından,
Göylər dünyasının ilk baharından
Gah endim aşağı, gah da yüksəldim.
Görüb bilmədiyim yerlərə gəldim.
Gördüm ki kainat naxış-naxışdır,
Sənət işlənməmiş yer qalmamışdır.
Bir hünər oxunur hər çeşnəsindən,
Aləmə baxdıqca anladım ki mən
Hər kiçik zərrənin öz aləmi var,
Dünya bir ahəngdə tutmuşdur qərar...
Az getdim, üz getdim, dolandım yenə
Gəlib yaxınlaşdım yer kürəsinə.
Nə görsəm yaxşıdır? Dərələr, dağlar,
Kahalar, daxmalar, odlar, ocaqlar...
Duydum yaşayışın xoş nəfəsini,
Eşitdim ilk dəfə insan səsini
Bu səsdə nə böyük bir ləzzət varmış,
Duyanlar daima xoşbəxt olarmış!
Bil ki iliyimə işlədi bu səs,
Yüz min il yaşasam canımdan getməz...
Mən onda bildim ki, “yaranmaq” nədir?
Bəşərsiz kainat bir viranədir.
Bildim, insan kimi böyük bir qüdrət
Hələ yaratmamış bizim təbiət.
Çatdı qulağıma onun nəresi,
Hələ dağ döşündə o çoban səsi
Ruhuma dad verdi ilk gündən bəri.
O vaxtdan sevirəm mən bu yerləri.
Bircə gün görməsəm insan oğlunu,

Bircə gün görməsəm, görməsəm onu,
İlan vurmuş kimi rəngim qaralar,
Başımın üstünü dumanlar alar.
Ay bir az dayanıb sildi tərini,
Yenə varaqladı can dəftərini.

- Vuruldum dünyanın o gənc yaşına,
Sərdim qanadımı bir dağ başına.
Dağın ətəyində bir cütcü vardı,
Nə bilim, yer əkib, yer şumlayırdı.
Çox dikdim gözümlü mən ona sarı,
Eşib sovururdu o torpaqları.
Qan-tərə batmışdı bütün bədənini.
Başını qaldırıb görüncə məni
Dedi ki: - Yaxın gəl, uzaqda durma,
Yetim uşaq kimi boynunu burma!
Bu səsdə bir böyük mərhəmət duydum,
İlk dəfə torpağa mən qədəm qoydum.
Cütcü dilə gəlib soruşdu məndən:
- De, qızım, nəçisən, haralısan sən?
Üzünü görürəm birinci kərə,
Sən heç bənzəmirsən bizimkilərə.
Dedim: - Günəş qızı Aydır öz adım,
Daima göylərdə uçur qanadım.
İndisə gəlmişəm yer kürəsinə.
Cütcü gülümsəyib dilləndi yenə:
- Qızım! Xoş gəlmisən, gəl əyləş görək...
Bir ağac altında biz əylənərək,
Oturduq diz-dizə... Cütcüsə dərhal
Verdi qonağına belə bir sual:

- Nədir gözündəki bu qəmli baxış?
De, rəngin nə üçün belə saralmış?
Dedim: - Yol gəlmişəm, özüm də acam,
Doğrusu, bir parça yemə möhtacam.
Cütcü bir ah çəkdi gözlərində qəm,
Öz bağlamasını açaraq bu dəm
Çıxartdı bir parça pendirlə çörək,
- Ye, - dedi, - can qızım!

Mənsə gülərək

Soruşdum: - Bu nədir?

Dedi: - Çörəkdir!

Qonaqsız boğazdan ötməyəcəkdir!

Ye qızım! Bununla yaşayır insan,
Ye rəngin düzəlsin, görürəm acsan!
Verdiyi çörəkdən kəsərək bir az,
Dilimin üstünə mən qoyar-qoymaz,
Ağıma dad gəldi, qoluma qüvvət.
Dedim: - Nə şirindir bu gözəl nemət!

Dedi: - İnsan əli yaradır bunu,
Bu çörək yaşadır insan oğlunu.

Bəri bax, görürsən bu sünbülləri?

Bunların dilini tapandan bəri

Biz aclıq sözünü qovmuşuq evdən.

Get, Günəş anana xəbər ver ki, sən,

Bol isti, bol işıq göndərsin bizə,

Onlar səbəb olur çörəyimizə.

Dedim: - Bəs nə üçün göylər mülkündə

Çörək tapılmayıb bizə bir gün də.

Budur bax, gördüyün bu qara torpaq

Nə qədər vardırısa, çörək olacaq.
Torpaqdan süd əmir hər sarı sünbül,
Torpaqdan göyərir hər çiçək, hər gül.
Bir də öz başına yaranmır onlar,
Torpaq üstündə də insan gözü var.
Budur, bax, alnımdan tökülən bu tər!
Dünyada ac qalar tər tökməyənlər.
Onların ömrü də tez gedər bada,
Hər kəs əkdiyini biçər dünyada.
Al, sana verirəm mən bir ovuc dən,
Apar göy üzünə bizim bu yerdən.
Orda əlinizlə səpib-becərin,
Bir az zəhmət çəkib barını dərin.
Dedim: - Cütcü baba, sağol, çox sağol,
Daima kefi kök, damağı çağ ol.
İndi salamat qal, ömür gödəkdir,
Səfərim uzandı, anam da təkdir.
Durub cütcü baba öpdü alnımdan,
Bildim ki, mehriban olurmuş insan.
O dedi: - Yaxşı yol, get, qızım Xumar,
Get anan sevinsin, pisdır intizar.
Ancaq yoldan-izdən özünü gözlə,
Ehtiyatlı dolan gecə-gündüzlə...
Mən uçub yüksəldim, yenə yüksəldim,
Bir zaman anamın yanına gəldim.
Anam sevincindən ağladı, bilsən.
Dedi: - Nə qoçaqsan, sən qız deyilsən!
Ancaq az qalırdı çatlasın bağrım,
Nə yaman gecikdin, ay ağrın alım?

Dedim ki: - Səfərim xoş keçdi, ana!
Gör nə gətirmişəm insandan sana!
Mən ona göstərib toxumluq dəni,
Danışdım başımdan gələn keçəni.
Dinlədikcə məni anam şad oldu,
Ehtiyac dərdindən o azad oldu.
Yorğun olduğumdan yatdıq gecəni,
Səhər açılınca oyatdı məni.
Əl-ələ tutub qız ilə ana,
O vaxt göy üzünü çıxdıq seyrana.
Cütcünün verdiyi toxumları biz,
Mavi göy üzünə səpdik tərtəmiz.
Keçdi bir neçə ay, yetişdi bahar,
Nə gördük? Cücərdi bütün toxumlar –
Parladı ulduzlar, o ağ sünbüllər,
Yarandı aləmdə yeni bir əsər.
Dünya dəyişmişdir, o vaxtdan bəri
Ölçüb-biçməmişəm qərinələri...
Dəyişmiş yerini dağlar, dərələr.
Bəlkə də qalmamış ilk mənzərələr.
Nə deyim! Dünyanın qocadır yaşı,
Daima fırlanan dəyirman daşı.
Nələr üyütməmiş! Lakin ulduzlar
Hələ də cütcüdən qalmış yadigar.
Onlar düşməmişdir hərəkətindən,
İnsan çörəyinin bərəkətindən
Göy üzü daima güllər-gülşəndir,
Hər kiçik ulduzun surəti şəndir.
Bir gün mən bəzənib çıxmışdım seyrə,

Ulduzlar mülkündən baxırdım yerə.
Hər ulduz dil açıb deyirdi: - Xumar!
Sənin nə möhtəşəm gözəlliyin var?!
Camalın süd kimi belə dümağdır,
Daima sönməyən bir şəbçırağdır.
Gözəllik sözünün ruhu var səndə,
Arabir sən bizə qonaq gələndə
Sayrışan ulduzlar verib baş-başa
Gözəl camalına qılır tamaşa.
Doğrudan, cəlalın böyükdür sənin!
Nurdanmı tökülmüş, söylə, bədənini!
Ayıq gəz, sayıl ol, göz dəyər sana.
Batar bu göy üzü günahsız qana.
Ərköyün böyümə... Az dolan, az gəz!
Gözəllər nəzərə tez-tez görünməz.
Mənsə dinlədikcə bu ulduzları,
Gülərdi qəlbimdə hüsnün vüqarı,
Qol-qanad açardım, sözün doğrusu,
Hər bir yaranmışın arzusudur bu.
İstər gözəl olsun bütün canlılar;
Gözəlliyə qarşı məhəbbət də var.
Çirkin yaranmışlar çox vaxt dərdlənər...
Gözəllik eşqindən yaranmış səhər!
Mən Ayın sözünü kəsdim bir anlıq,
Dedim: - Çirkinlərdən danışma artıq,
Mən də onlardanam, öz aramızdır...
Ay dedi: - Gözəllik dediyin qızıdır.
Qoy qızların üzü gün kimi gülsün,
Kişinin üzündən mərdlik tökülsün.

Yox, - dedim, - yoldaş Ay, səhv eləyirsən,
Qol çəkə bilmərəm bu fikrinə mən.
Çünki ərzə verər şairdən qızlar,
Deyər düz yazmayır bizi sənətkar.
Deyər həyat üçün yaranmışıq biz,
Hünərdir ən böyük gözəlliyimiz?
Təbiət deyir ki, lalə yanaqlar,
Vurğunun dediyi yaqut dodaqlar
Gəldi-gedər olur qoca dünyada;
Çox şirin olsa da, tez gedir bada.
Qızlar dil açır ki: - Zəhmət çək bir az
Gözəllik sözünün kamalından yaz!
Yoxsa, qaşın belə, gözün də belə,
Amandır üzünü göstərmə elə,
Nə bilim, çiçəksən, ağzı göyçəksən,
Mələksən, pərisən, dünyada təksən...
Artıq bu sözlərin köhnəldi vaxtı,
İndi gözəlliyin başqadır taxtı.
Bu taxtda nə mələk, nə də pəri var,
Bu taxta əyləşir ağıllı olanlar.
Bir mələk olsa da ağılsız bəşər,
Yüz illik hörmətdən bir gündə düşər!
Ay baxıb sükuta getdi bu dəfə,
Üzünü döndərdi göylər tərəfə.
- Hə!..- dedi, - o zaman sevinərək mən
Keçdim gəlin kimi göylər mülkündən.
Güvenib hüsnümə xeyli yüksəldim,
Sonra öz anamın yanına gəldim.
O baxıb boyuma, sevindi yenə,

Sevindi qızının gözəlliyinə.
Ay keçdi, il keçdi, yenə boy atdım,
Bir zaman gəlinlik yaşımaya çatdım.
Yazıq ki, çox gördü vaxt bunu bizə,
Fəlakət yazıldı taleyimizə...
Bu vaxt bir ah çəkdi Ay sinəsindən,
Titrədi varlığım onun səsindən.
Nə yazım, nə deyim bu dərdə dair?
Gözəllik ağlarsa, gülərmi şair?
Dedim: - Nə fəlakət? Gəl danış bir-bir
Bizim ki qəlbimiz ayrı deyildir!
Yenə işıq gəldi Ayın gözünə,
Baxıb davam etdi o öz-özünə.
- Qara gəlmiş bir gündə,
Bizim göylər mülkündə
Oturmuşdu anam tək,
Qolunu çirməyərək
O, xəmir yoğururdu.
Bir nağıl olsa da bu,
Həqiqət var səsində,
Anamın dövrəsində
Hoppanırdım pişik tək...
Özün yaxşı bilirsən ki,
Qız tayfası şıltaq olar;
Anam dedi: - Bəsdir, Xumar!
Gəl dolaşma əl-ayağa
Mən anamı qoyub lağa,
Gah atıldım, gah da düşdüm,
Birdən-birə mən sürüşdüm

Dəydim onun sağ qoluna,
Acıq gəldi bu səhv ona.
Öz yerindən anam durdu,
Üzümə bir şillə vurdu
O, xəmirli sağ əlilə.
Günahımı bilə-bilə,
Söz deməyib uzaqlaşdım,
Buludlardan keçib aşdım.
Küsdüm yazıq taleyimə,
O dərdimi bu gün demə!
Ağrıdıqca üzüm dəm-dəm,
İçimdə dərd, gözümdə qəm
Çox ağladım sərin-sərin,
Qucağında fələklərin.
Ah nə deyim! O şillədən
Yaralıyam bu gün də mən.
Doğrusunu desəm əgər,
Üzümdəki bu ləkələr
Öz anamdan yadıgardır,
Gör nə böyük dərdim vardır...

Ayrılıq zor verdi ana qəlbinə,
Gəl – deyib, yanına çağırdı yenə.
Mənim də ürəyim yumşaldı bir az,
Övladın küsməyi çox uzun olmaz.
Barışdıq... o məni qucaqlayaraq,
Dedi: - İndən belə gözlərimə bax!
Birdən nə oldusa rəngi saraldı,
Anam bir daş kimi yerində qaldı.

Sonra qüvvətini yığıb birtəhər
Bağırdı: - Ləkələr, qara ləkələr!
Mənsə heyretləndim, sözün doğrusu,
Dedim nə olmuşdur? Nə danışır bu?
Anamın göz yaşı axıb gölləndi,
Sonra saçlarını yolub dilləndi:
- Can bala, əllərim yanıma düşsün,
Üzüm bu dünyada gülməsin bir gün!
Dedim: - İraq candan, nə söyləyirsən?
Anam bağırdı ki, günahkaram mən;
Üzündə qalmışdır qara ləkələr...
Bir matəm örtüsü geyindi səhər.
Ah, əlim qurusun!

Dedim: - Ağlama!

Mənim də qəlbimi söküb dağlama!
Nə olmuş? Üzümdə ləkəmi qaldı?
Anam çıraqlı kimi birdən qaraldı,
Dayana bilməyib getdi özündən.
İşıqlı məhv olarsa ana gözündən
Gülməz ki, dünyada övladın üzü!
Gecədən seçilməz onun gündüzü,
Sonra yazıqlı anam özünə gəldi,
Dərdli sinəsindən bir ah yüksəldi.
Bağrına basaraq məni o zaman
Çeşmələr yaratdı göz yaşlarından.
O bir quzu kimi yalayıb məni,
Dedi: - Göz yaşlarım yusun ləkəni.
Üzümə axdıqca onun göz yaşı
Qəlbindən qan getdi, hərləndi başı.

Baxıb balasına hey yana-yana
Döndü ana qəlbi o gündən qana...
Aylar, illər boyu ağladı belə,
Dizinə çox döydü öz əlləriylə.
Yazıq ki, sonuncu peşimançılıq
Bir fayda verməyir bizə apacıq...
İndi doğrusunu söyləsəm əgər,
Üzümdə gördüyün qara ləkələr
Bil ki, öz anamdan bir yadigardır,
Görürsən, nə böyük faciəm vardır!
Ay susdu, yol çəkdi qəmli gözləri,
Doldu şairliyin könül dəftəri...
Xəyala qərq oldu əlimdə qələm;
Bir anlıq sükuta getmişdi aləm.
Dedim: - Nə dərqliymiş bu qəmli dastan!
Mən yazım, oxusun, eşitsin insan.
İstər ana olsun, istərsə ata,
Bəzən ehtiyatsız, kiçik bir xata
Böyük faciələr yaradır demək.
Sonra ömrü boyu dərd çəkir ürək!
Ay durub yerindən getmək istədi,
Sonra baxıb mənə: - İzn ver, - dedi.
Gedim öz yerimə, anam da təkdir.
Dedim: - Bir az dayan, sözüm gödəkdir,
Sən deyib qurtardın, indi qulaq as!
Şairə dərd açan davasız qalmaz.
Nə gözəl əfsanə var imiş səndə!
Sən danışan zaman yazırdım mən də.
İndi qulaq as ki, oxuyum sana,

Əzbərlə şeirimi, söylə anana.
Oxuyub qurtardım dastanımı mən,
Qonağım şad oldu buna ürəkdən.
Sonra gülümsəyib göylər gəlini,
Uzatdı əlimə isti əlini.
Dedi: - Yarandığım ilk gündən bəri,
Əlimə dəyməmiş insan əlləri...
Çox zaman üzümə gülümsəyərək
Bəlkə can atmışdır mənə min ürək...
Ala bilməmişlər könlümü ələ,
Üzümdən öpməmiş bir insan hələ.
Özüm də heyranam öz xilqətimə,
Fəqət, bil, yazdığın bu dastanla sən
Mənim də qəlbimə min hökm edirsən.
Ay bu son sözünü utancaq dedi,
Əyilib alnımdan öpmək istədi.
Yox! – dedim, - gözəl Ay! Hələ dayan bir!
Həsərlə ayrılmaq daha gözəldir...
Uçdu göy üzünə o dilbər sona,
O getdi, mən baxdım həsrətlə ona.
Azacıq keçmədi açıldı səhər,
Geydi al donunu yaqut üfüqlər.
Xəzər bir aynaydı üzü ləkəsiz,
Ayıldı yuxudan qızım Aybəniz.
Mən basıb bağrıma bu ayüzlümü,
Bu şirin dillimi, şəkər sözlümü,
Dedim ki: - Aybəniz! O Aya, bənzə,
Daima saf yaşa, daima təzə!..

M.Müşviq

ÇOBAN

Ey öz tarixinin memarı insan!
Çox zaman göylərə baxdın hərasan.
Həyatı şənlədən işini qoydun,
Bir əsilsiz, çürük taleyə uydun.
Şirin xəyalınla çoban xan oldu;
Xan qızı çobana nigəhban oldu.
Bu şirin xəyallar güldürdü səni,
Lakin həqiqətdə öldürdü səni.
Mənim eşitdiyim bu nağıl fəqət,
Anladır: duyduğum deyil həqiqət.
Həqiqət olsaydı çobanla Mərcan
Verməzdi dalğalar arasında can.

1

Çox əski bir zamanda
Bizim Azərbaycanda,
Abşeron civarında,
Quzğunun kənarında
Varmış qədim bir şəhər,
Görünüşi bir təhər...
Çevrəsi dərə-təpə,
Evləri bir mərtəbə.
Küçələri dolambac,
Əhalisi yoxsul, ac.

Görünüşü bir təhər...
Səbayeldi bu şəhər...
Söylənən şəhərdə,
Ən səfali bir yerdə
Zümrüd qalaçalar var,
Ətirli bağçalar var.
Ağaclar sıra-sıra,
Baş endirir sulara.
Yaxında bir geniş xır,
Sular şırhaşır axır.
Cırıldayır bağara,
Qurbağalar nağara
Çalır kimi səslənir.
Buna xan bağı denir.
Qırx otaqlı bir bina,
Hər əmələ aşına.
Fəvvarələr, hovuzlar,
Xoş yerişli tovuzlar.
Eyvanlar sarmaşıqlı,
Divarlar yaraşıqlı.
Mərmərdir novalçası,
Saray “Çiçi” xalçası
Kimi işlənmiş zərif.
Könül açan bu lətif,
Bu sevimli mənzərə
Səssiz baxır Xəzərə.

2

Baxın, burda kim yaşar:
Quş xan adlı hökmdar.
Deyirlər ki bu Quş xan,
Bu dili qurumuş xan,
Bir gün həməən sarayı
Tikən böyük ustayı
Qarşısında oturtmuş,
Üzünü ona tutmuş:
- Söylə, ey qoca memar,
Sənəti uca memar!
Sən bu saraydan gözəl,
Daha zəngin, mükəmməl
Bir iş də işləmişən,
Yarada biləmişən,
Bundan da gözəlini,
Daha mükəmməlini?

Tarixin baş memarı
Üz tutub xana sarı,
Başını qaldıraraq,
Ürəyi dolu maraq,
Gülə-gülə çöhrəsi,
Birdən gurlamış səsi:
- Mən bu sənət yolunda
Ömrümü fəda etdim.
İnsaniyyət yolunda
İşimi əda etdim.

Məsləkimi dinimi
Sənətimə yeritdim.
Ürəyimi, beynimi
Bu uçurda əritdim.
Çalışdım için-için,
Gəncliyimi qocaltdım.
Xəyalımdan səninçin
Bir kaşanə ucaltdım.
Bax, bu lövhə nə zəngin!
Mənəm memari-əzəl.
Tanrının, irənlərin
Cənnət bağından gözəl.
Özümü oda vurdum,
Fikrim, hissim tələşdə.
Canlı ruhlar uçurdum,
Suda, torpaqda, daşda.
Mən ölüb getsəm belə,
Yaşayacaq sənətim;
Düşəcək dildən-dilə
Adım, sanım, şöhrətim.
Bundan da gözəlini,
Daha mükəmməlini
Yarada bilərəm, xan.
Nə yapsa yapar insan!

Paxıl, dar ürəkli xan
Darılmış bu cavabdan:
“Cəllad!.. Vurun boynunu!”
Bir an içində onu,

O böyük sənətkarı
Qılınıc bölmüş tən yarı.
- Öldü... günah özündə!..
Qırıxıq üz-gözündə
Xanın qara dalğalar,
Ruhunda qasırğalar:
“Demək, bundan da gözəl,
Daha zəngin, mükəmməl
Bir saray tikəcəkdi,
Öz cəzasını çəkdi.
Memara bax, memara!..
Yarın ətraf xanlara
Saray tikərkən, demək,
Mənimkindən də yüksək
Görünəcəkmiş. Hay, hay...
Sana öylə bir saray
Tikdirəcəm mən də ki,
Bundan belə səndəki
Başarıq, hünər daha
Mana oturmaz baha.
Bir saray yer altında,
Yerin ən alt qatında
Yapılacaq bu saray.
Sana çox xoşdur, hay!.. hay!..

3

Quş xanın bir qızı var,
Bir könül xırsızı var.
Bu qızın adı Mərcan,

Hər baxışına bir can
Doğan gündən qurbandır,
Ölkə ona heyrandır.
Adı dillərdə əzbər,
Görülməmiş bu dilbər
Abşeron civarında,
Quzğunun kənarında.
Yaxın, uzaq ellərdən,
Hər tərəfdən, hər yerdən
Elçi gəlir bu qıza,
Bu mehriban ulduza.
Adlı-sanlı igidlər,
Dəliqanlı igidlər,
Tacir, bəy oğulları
Keçib uzun yolları,
Həpsi yorğun, dərbədər
Səbayelə gəlirlər.

Qoy kim gəliрсə gəlsin,
Qapılıb hissə, gəlsin.
Bu gəlişdən nə çıxar,
Ümitsiz qayıdrlar.
Xan dermiş elçilərə:
“Qızım yosma dilbərə
Eş olmaq istəyənlər,
Bircə sorğuma əgər
Düzgün cavab taparsa,
Sahib olacaq qıza:

Siz, ey gələn yolçular!
Qızın neçə xalı var?”

Kim bilsin bu mələyin,
Bu açmamış çiçəyin
Canında neçə xal var.
Kimsə bilməz qayıdar.
Bir başqa dəstə gəlir,
Yorulmuş xəstə gəlir.
Verilincə bu sorğu,
“Mənim işim deyil bu!” –

Deyərək, gələn dönər,
Parlaq diləklər sönər.

Xan taleyə inanır,
Hər şeyi ondan sanır.
“İnsanın olsa baxtı,
Mən talesiz olsaydım,
Talesiz doğulsaydım,
Xan olmaz, qul olardım,
Muzdur, yoxsul olardım”.
Onunçun hər elçiyə,
Qız xoşbəxt olsun deyə,
Verərdi bu sorğuyu.

4

Daşıb çayların suyu
Hər sənə yaz olunca,

Quşlar dəmsaz olunca,
Saray köçürmüş dağa,
Bir səfəli yaylağa.
Yaylaq. Yarımca yaylaq,
Hər tərəf çəmən, bulaq;
Xızıdan az o tayda,
Əriməz qarı yayda.
Quş xanın qızı Mərcan,
Sevda ulduzu Mərcan
Toplayıb tay-tuşunu,
Bir nizamsız qoşunu

Andıran dəstəsilə
Hər gün çıxarmış çölə.

Onun gəzdirdiyi yerdə,
Dağlarda, dərələrdə
Dəmirdaş adlı igid,
Bir çoban varmış, eşit!
Çobanın torpağı yox,
Tarlası yox, bağı yox;
Bir kiçik qülbəsi var,
Bir yırtıq gəbəsi var,
Bir də beş-on quzusu.
Çox yüngüldü arzusu
Bu qərib çobanımın,
Müztərib çobanımın.

5

Bir gün çoban Dəmirdaş
Qonşuda bir iğtişas,
Bir vay, haray eşitdi;
Dəyədən çıxdı getdi.
Nə gördü: yel qanadlı,
Dərədə bir qaç atlı
Qovurlar; bir qadın da
Əlləri saçlarında
Üzünü cırmaqlayır,
Hönkür-hönkür ağlayır:
- Tutun, qaçdı haramı,
Söndürdülər çıramı.
Qollarını sardılar,
Qızımı apardılar! –
Deyə yıxıldı qadın.
Dəyələr axın-axın
Qoşdular bu səs-küyə;
Dikildi gözlər göyə:
- Niçin ey ulu Tanrı!
Yoxsulları, qulları
Qorumazsan ya, niçin?
Kor kimi için-için
Yandı qəlblərində yas.
Qərinələrcə ağzı
Aşağı çevrilən tas
Duymadı bu niyazi.
O mavi tas nədənsə
Səs vermədi bu səsə.

6

Bir bahar günü yenə
Dəmirdaşın könlünə
Bir qəriblik yayıldı;
Yatmış ruhu ayıldı.
Yıxıldı böyrü üstə,
Bir yanıqlı şikəstə
Qavalında inlədi;
Ürəyi sərinlədi.
Çaldı, düşündü, çaldı,
Başını duman aldı.
Bu duman nəzərində,
Göylərin üzərində
Buludlar kimi çaxdı,
Al bir işıq buraxdı.
Canlandı təsəvvürü;
Əsirlər sürü-sürü
Axışdı xəyalından.
Dinlədi qavalından
Zəncir, qamçı səsləri,
Ömrün acı səsləri
Bəstəsində ağladı,
Bir lövhə xatırladı.

- İşlə, yaramaz, işlə!
Haydı, boşboğaz, işlə!
Dayanma, daşı, daşı!
Əsirin, qulun başı

Yuxarı qalxmaz, işlə!
Haydı, boşboğaz, işlə!
- Arkadaşlar, bu qansız,
Bu daşürək, amansız
İnsanlar dinmədikcə,
Zülmə təpinmədikcə
Özlərindən çıxırlar.
- Söylənmə, hey ixtiyar,
Al, bu da sənin payın!
Hə arxayın-arxayın
Danışır da!..

Qamçılar

İxtiyari acılar.
Dəmirdaş anır-anır;
Gözlərində canlanır;
Əsirlər alay-alay
Xana tikirlər saray.
Xatırlayır: bir gecə
Onu xəlvət, gizlicə,
Gözəl bir qız çağırdı.
Üz-gözündən yağdı
O qızın bir mərhəmət,
Bəlkə də bir məhəbbət.
O qızın adı Mərcan.
Qolu-qanadı Mərcan...

Dəmir, anır, hey anır,
Xatirəti canlanır;
İşlədi xəstə-xəstə;

Yerə dəydi iş üstə.
Baxaraq bu lövhəyə,
“Artıq işləməz”, - deyə
Bir az da incitdilər,
Sonra azad etdilər.
Dəmirdaş anır, anır,
Xatiratı canlanır.
Düşünür o gözləri,
Danışdığı sözləri.
Anır: bir sabah erkən
Çıxaraq Səbayeldən,
Dağlar, dərələr aşdı,
Bu yaylağa ulaşdı.
Hey düşünə-düşünə
İnlədi qaval yenə!

*(Bu zaman Mərcan öz dəstəsilə uzaqdan
çobanın qavalına dalaraq heyərlə
dinləyir.)*

Mərcan:

Bu qavalı çalan kim?
Kimdir bu şeirə hakim?
Tez ondan xəbər verin,
Kimsə tapın, gətirin!

Çox keçmədi Dəmirdaş
Ürəyində bir təlaş,
Qızın önündə durdu,

Səssiz boynunu burdu.
Göruncə Dəmirdaşı
Mərcanın döndü başı.
İldırım vurmuş kimi,
Ürəyi durmuş kimi
Tərpənmədi yerindən.
Dümqara gözlərindən
Siyah bir atəş axdı.
Maraqla baxdı-baxdı
Çobanın göz-qaşına,
Yamaqlı üst-başına.

Mərcan:

Kimdən öyrəndin, çoban,
Sən bu qaval çalmağı?

Çoban:

Mənə öyrətdi dövrən
Dağlara ün salmağı.

Mərcan:

Neçin nəğmə qəmlidir,
Nəşə yox qavalında?

Çoban:

Çünki el matəmidir
Səbayel mahalında!

Mərcan:

Sürünü buraxsana
Bir an özündən uzaq!

Çoban:

Ətrafına baxsana,
Hər adam bir yalquzaq!

Mərcan:

Çoban, kimdir yalquzaq?

Çoban:

Xan qızı, yaxın uzaq,
Olmuş olursa hər kim
El üzərində hakim,
Sərkərdələr, əyanlar,
Dərimizi soyanlar,
İşləməyib yaşayan,
Başında tac daşıyan
Adamlarınsa ancaq
Bir adı var: yalquzaq!

Mərcan çobana baxdı,
Çoban Mərcana baxdı.

Mərcan:

(yanındakılara)
Arkadaşlar, siz gedin,
Bir az məni tərk edin.

(ikisi qalır)
Məni tanıyırmısan?

Çoban:
Xayır!

Mərcan:
Düşün, ay insan,
Keçmişini eşələ!

Çoban:
Bu bir əmək-nafile!
Buraxaraq işimi,
Arasam keçmişimi,
O kül altından ancaq
Bir köz də çıxmayacaq!

Mərcan:
Eşələ, çıxar, çoban,
Orda bir od var, çoban.
Üzümə diqqətlə bax!

Çoban:
Mərcan!

Mərcan:
Sus ancaq...

7

Bir səhər hava gözəl,
Dağ gözəl, ova gözəl,
Dumanlı deyil hava,
Xan bu gün çıxmış ova.
Ətraf dolmuş adamlar,
Bir yığın izdihamla.
Tuşlayırlar, atırlar,
Ətrafı cınlatırlar.
Qorxmaz adlı çoban da
Dağ başında, o yanda
Söykənərək ağaca,
Sürüsünü yamaca
Buraxaraq, dayanmış,
Üzü mis kimi yanmış.

Vəzir:

Xan, nişan al çobanı,
Yerində çıxsın canı!

Xan:

Yox canım.

Vəzir:

Görünür xan,
Vuramayacağından
Qorxur...

Xan:

Vəzir, qorxumu?
Bu günədək oxumu
Boş çıxan gördünüz mü?

Vəzir:

Ay canım, bu da sözmü?
Hünərlisən gözətlə,
Öyünməyin nafilə!

Xan:

Mən atıram, dayanın,
Oxum dəyməz çobanın
Əyər olarsa baxtı.
Çəlik yayı buraxdı.
Uğuldadı dağ, dərə
Yıxıldı Qorxmaz yerə.
Görünür baxtı yoxmuş,
Tale ona soyuqmuş.

8

Xan bir çobanı vurmuş,
Xan yenə də qudurmuş
Azğın bir köpək kibi.
Bilinməyir səbəbi.
Neçin çobanı vurmuş?
Xan yenə də qudurmuş.
Xan qaçırmış bir qızı.
Yetim bir günahsız, -

Diyə, gizlicə xalq da
Qaynayır aralıqda.

9

Bir gün Dəmirdaş yenə
Yayıb dağın döşünə
Sürüsünü dayandı.
Günəş üfüqdə yandı,
Qızardı yavaş-yavaş.
Düşünürdü Dəmirdaş.
Köhlən başlı buludlar,
Gözü yaşlı buludlar
Üfüqdə yol kəsirdi.
Onu hankı təsirdi
Düşündürən, əcəba,
Dedi: Görən əcəba,
Bizdən nə istəyir xan?
Yetməzmi tökdüyü qan?!
Neçin, neçin bu qansız
Qaçırır gündə bir qız?!
Xan yenə də qudurmuş,
Neçin Qorxmazı vurmuş.
Yetməzmi vurduğu baş?..
Düşünürdü Dəmirdaş.

Yerlər, göylər açıqdı,
Dəmirdaş dağa çıxdı.
Çıxardı qavalını,

Bəyan etdi halını:
O çaldıqca, güllərin
Qaçdı qırmızı rəngi.
Dəyişdi bülbüllərin
Nəğməsinin ahəngi.
O çaldıqca, buludlar
Göy üzündə dayandı,
Şəbnəmlə məxmər otlar,
Gün çıxmış kimi yandı.
O çaldıqca, axan su
Şırıltısını kəsdi,
Söyüdlərin, doğrusu,
Suda qolları əsdi.
Nə sirr var – duyan anlar –
Çobanın havasında.
O çaldıqca ilanlar
Uyudu yuvasında.
Qavalın bu səsinə,
Bu duyğulu səsinə
Qoşaraq gəldi Mərcan,
Ürəyində həyəcan.

Mərcan:

Mana da öyrət, çoban,
Sən bu qaval çalmağı.
Mana da öyrət, çoban,
Dağlara ün salmağı.

Dəmirdaş:

Xan daha gözəl bilir,
İncə-incə çalmağı.
Xan daha gözəl bilir
Dağlara ün salmağı.

Mərcan:

Dəmirdaş, buraq, buraq!
Kinayəni ataraq,
Bir az da məni dinlə,
Səni sevəni dinlə!

Dəmirdaş:

Sən xan qızı, mən çoban,
Nə çıxar boş xəyaldan?

Mərcan:

Xəyal deyil, həqiqət!..
Mərcan sənindir fəqət.

Dəmirdaş:

Yox, Mərcan, ola bilməz,
Bu bir dərd ki çəkilməz!

Mərcan:

Onu bil ki, sevməsən,
Öləcəksən yəqin sən!

Dəmirdaş:

Səni xan mana verməz,
Yoxsul çobana verməz!
Bir də deyirlər ki, xan,
Əgər kim xalınızdan
Doğru xəbər verərsə,
Sahib olacaq sizə.

Mərcan:

Qoy deyim: xallarım bu:
Yetər, sıxma ruhumu.
Ürəyini aç mana,
Xəstəyəm, əlac mana!

Dəmirdaş:

Söylə “möhtərəm” atan,
Bizim ədalətli xan
Neçin Qorxmazı vurmuş?
Yəni neçin qudurmuş?
Qaçırmışdır bir qızı,
Yetim bir günahsız?

Mərcan:

Mən neyləyim,

Dəmirdaş:

Sən heç nə!
Qulaq as mən deyənə,
Ey sarayın laçını!

Sevgi ehtiyacını
Ruhunda duyan gözəl,
Bir qədər özünə gəl!
Səni kim istəmər, kim?
Hər lətafətə hakim
Sevimli bir pərisən,
Dillərin əzbərisən.
Bu şərtlə sevərəm mən:
Çıxmasan dediyimdən.

Mərcan:

Yox, sözündən çıxmaram,
Ürəyini sıxmaram.

Dəmirdaş:

Desəm atanı öldür!
Ağlayan xalqı güldür.
Edərsənmi?

Mərcan:

Edərəm!
Ölümə də gedərəm!

Dəmirdaş:

Yox, hələ öldürmə, yox!
Xanın ölməsi ən çox;
Xalqa gətirər ziyan.
Üsyan etməli, üsyan!

Lakin dediklərim, baq,
Yanında qalsın ancaq.

Mərcan:

Yazıq ki, bu yaxında,
Bu ayın axırında
Köçəcək şəhərə,
Bu mehriban dağ-dərə,
Ah bu səfali yaylaq
Yenə sizə qalacaq!

Dəmirdaş:

Yalnız bu dağ-dərə yox,
Bu gözəl mənzərə yox,
Sərin yaylaqlar deyil,
Qaynar bulaqlar deyil,
O kor, o sağır kəndlər,
Vergisi ağır kəndlər,
Barlı bağ, gözəl çəmən,
Dağ döşündə dəyirmən,
Sürü, ilxı, çapar at,
Uçan quş, gərgin qanat,
Göy zanbaqlı obalar,
Dalğa vuran tarlalar,
Sarısümbül zəmilər,
O çılğın Xəzərin də
Hər zaman üzərində
Ləngər vuran gəmilər,
Keçəcək əlimizə,

Veriləcəkdir bizə
Ayın, günün işığı,
Dünyanın yaşığı!

10

Yenə də uzaq, yaxın
Ellərdən axın-axın
Gəlirdi baş igidlər,
Qəmə yoldaş igidlər.
“Ey sevdalı yolçular,
Qızın neçə xalı var?”
Sorgusunu eşidər
Eşitməz dönürdülər.

Qız onsəkkiz yaşında,
Sevda yeli başında.
Getdikcə canı qızır,
Lətif əndamı sızır.
Günəş vuran qar kimi,
Solur son bahar kimi.
Çiyninə düşür başı.
Çağırdıb Dəmirdaşı
Girir ağaclarlara,
Görüşür ara-sıra.
Dəmirdaş da bir yerdə
Durmayıb gah şəhərdə,
Gah kəndlərdə dolaşır,
Böyük fikirlər daşır.

Ələ almış Mərcanı,
Hazırlayır üsyanı!

11

Vəzirin oğlu Gülçin
Çırpınır bu gözəlçin.
Fəqət bilməyir o da,
Bu qızın əndamında
Neçə həbəşi xal var.
Düşünür, qəlbi sızlar.
Gülçinin xəyalından,
O çətin xəyalından
Bilsən nələr keçirdi.
“Qız onun olacaqdır.
Əlinə alacaqdır
Səbayeldə xanlığı,
Bütün hökmranlığı.
Hakim olub Arana,
Daha sonra İrana
Ordusunu çəkəcək,
Hər yerdə qan tökəcək,
Hər yerdə hökm edəcək,
Çinə qədər gedəcək,
Böyük İsgəndər kimi.
Xızır peyğəmbər kimi
Tapacaqdır zülmatı.
İçib abi-həyatı,
Ömrü-günü artacaq,
Hər yerə qol atacaq.

Mərcanı alacaqdır,
Qoynuna salacaqdır,
Yapacaqdır baş hərəm,
Onun olacaq aləm!”

12

Günəş qızıllarını
Xəsis kimi toplayır,
Səbayel diyarını
Bir qaranlıq qaplayır.
Bir axşam xan bağında,
Bağın bir bucağında
Mərcan bir səs eşitdi;
Səs gələn səmtə getdi.
Bir səs ki, çılgın, qaba;
Bir yüklənmiş araba,
Bir qoca kəndli gördü,
Ayağı bəndli gördü.
- Vurun, vurun alçağı.
Keçmiş verginin çağı.
Vurun, vurun, qoymayın.
Mərhəmətə uymayın!
Səslənir acı-acı
Darğanın sərt qırbacı.
- Zavallını buraxın!
İnsafsızlar, bir baxın,
Nədir bu qanlı səhnə?
Sərxoşmusunuz yenə?
- Xan buyurmuş!

- Bəlkə xan
Qəzəbliymiş o zaman,
Ya sizin vicdanınız,
Məgər yoxmu qanınız?
Mana verin qırbacı!
“Ulu yaradan, acı,
Acı bu yoxsullara,
Yetimlərə, dullara!” –
Deyə, Mərcan düşünür,
Meyli saraydan dönür.

13

Bir gün qafiləsilə
Xan çıxmışdı sahilə.
Ləpəciklər quş kimi,
Qalxıb uçurmuş kimi.
O sərin baxışlı ay
Dənizə alay-alay
Ulduzlarla tökülmüş.
Dalğalar qızıl, gümüş...
Sinələr lalə-lalə,
Dodaqlarda piyalə,
Sərxoş baxan hərəmlər,
Baxışı qan hərəmlər,
Oyun, şərq, şərab, saz,
Dodaq dodağa dəmsaz.
Bir hərəmsə ələmli,
Qızına qəmli-qəmli
Danışır həyatını,

Küskün xatiratını:
- Mərcan, həyat bir kitab!..
Hər vərəqi bir əzab.
Mən bir kəndli qızıydım,
Bir evin ulduzuydum.
Keçmişim qar altında,
Qasırğalar altında...
Yadımdadır, əsirdim...
Yarpaq kimi əsirdim.
Bir gün caryə bazarda,
İradəm qulçularda –
Ordan məni aldılar,
Bu zindana saldılar!

14

Ruhu sərin bir gecə,
Ay gizlicə-gizlicə
Bir bulud arxasından,
Göylərin yaxasından
Göstərərək üzünü,
Bəyəndirir özünü.
Söylənən xan bağında,
Bağın bir bucağında
Xışıldayan nədir, nə?
Örtülüdür bu səhnə.
Yarpaqlarmı öpüşən?
Söylə, o suya düşən
Mərcanın kölgəsimi?

Yoxsa ayın əksimi?
Göstərir hovuzda su,
Ah, bu könül oğrusu
Qızın yanındakını,
Qızın canındakını
Həmin bu sirdaş bilir,
Yəni Dəmirdaş bilir...
Əsir Dəmirdaşın da
Sevda yeli başında.
O sevimli Mərcanı,
O füsunkar ceyranı
Almaq üçün düşünür.
Yenə fikrindən dönür:
“Əvvəl üsyan, sonra qız,
Xanlığı yıxmalıyız!..”

Dəmirdaş:

Səni bir xan istəsə,
Xalını tapıb desə,
Ona gedərsənmi sən?

Mərcan:

Bir dəfə dedim ki, mən
Səndən başqa bir kəsə
Getməm başım kəsilsə!

Dəmirdaş:

Səni bütün saraylar,
Əyləncələr, haraylar.

Oralar başqa aləm
Olacaqsan baş hərəm.

Mərcan:

Anam da bir hərəmdir,
Fəqət yediyi qəmdir.
O daim deyir mana:
Saray bənzər zindana
Qaç, qızım, buradan qaç!
O parlaq, günəşli tac
Süslənmiş göz yaşından,
Yoxsulların başından
Yapılmışdır qədəhlər;
Nalədir bu fərəhlər.
Bu saray yoxsulların,
Öksüzlərin, dulların
Tikilmiş gəmiyindən!
Qaldırılan, içilən
Badə ürəklər qanı.
Sarayda şənlik hanı,
Saray bir qara səhnə,
Qorxu, vəsvəsə, fitnə.
Gizli dar ağacları,
İşgəncə qırbacları.
Tənbəl, sərxoş bir xəyal...
Falçı, ovsunçu, rəmmal,
Hər köz bir kasa şəhvət,
Hərəsi bir xəyanət.

İnsanlar alçaq, dəni,
Tez burdan qaçır məni!

Dəmirdaş:

Burdan qurtarmaqla sən,
Sarayın pəncəsindən
Qurtuldunmu sanırsan?
Yox, Mərcan, aldanırsan!
Xanlığı yıxmalıyız,
Ağ günə çıxmalıyız...

Mərcan:

Dəmirdaş, yarın səhər
Elçilər gələcəklər.
Sən də yarın gedərsən.

Dəmirdaş:

Cocuq deyilsən ki, sən.
Səni xan mənə verməz,
Yoxsul çobana verməz.

15

Böyük məclis quruldu.
Gələnlərdən soruldu.
Bilməyənlər getdilər.
Qalmışdı iki nəfər:
Dəmirdaş, bir də Gülçin.
Sorğu verildi, lakin

Gülçin bula bilmədi,
Xaqan ola bilmədi.
Sıra çatdı çobana,
Bir gülmək gəldi xana,
Dedi: - Sağ ol, ay çoban!
Coban dedi: - Var ol, xan!
- Neçə xalı var qızın?
Çoban dedi ansızın:
- Qızın yeddi xalı var,
Həpsi gözəl, müşküvar.
- Çoban, hardan bilirsən?
- Yuxuda saymışam mən.
Götürdü xanı heyrət,
Dedi: - Tanrıdan qismət
Yoxsul çobanmış qıza,
Bu canı yanmış qıza.
Xan sarayda düşünür;
Başında yanır, sönür
Dürlü-dürlü xəyallar,
Keçirir şaşqın hallar.
Xan bir deyildir, iki
Dumanlı beynindəki
Düşüncələr çataçat.
Dərdi artmış ikiqat.
Bu iş olsunmu, ya yox?
Qızımı istəyən çox.
Mərcanı xan alsınmı?
Yoxsa çoban alsınmı?
Hansı daha uğurlu?

Deyilmi haqqın qulu
Bəy də, xan da, sultan da
Mavi göyün altında?!
Bir qədər düşündü xan:
“Mana tayımı bir çoban?
Çoban hara, mən hara?
Gül hara, tikan hara?
Sonamı alsınmı sar!
Hardan çıxdı bu yasar?
Mən deyirdim sultanlar,
Ulu şahlar, xaqanlar
Sahib olacaq qıza.
Nə çıxdı baxtımıza?!
Ayaqyalın bir çoban.
Hay, hay, zavallı Quş xan!
Sana bir gəda eşmi?
Rəvamı günəşimi
Bir zərrənin başına
Dolandırım?! Yox, mana
Bu iş çox ağır gəlir.
Yerdən, göydən yüksəlir.
Sanıram mana nifrət.
Qazandığım bu şöhrət
Bir çobana yaraşmaz.
Yox, taleylə kar aşmaz”.

16

Gecə, sisli bir gecə,
Xan bağında gizlicə

Mərcan ilə Dəmirdaş
Danışır yavaş-yavaş.

Dəmirdaş:

Dün gecə Cəbbəxana
Dağıldı dörd yana.

Mərcan:

Bilir bu sirri dərban,
Uymayır qorxusundan.
Gizlicə onu gördüm,
Qolbaqlarımı verdim
Qızına, susdu dərban.

Dəmirdaş:

Sağ ol, sevgili Mərcan!
Kəndlər üç günə qədər
Hücuma keçəcəklər.
Xanın keyfi necədir?

Mərcan:

Sənin "istəyincədir".
Daima eyşü-işrət;
Eyləməz bir məşvərət.
Xalqın dərdinə qalmaz,
Sərxoşluqdan baş almaz.
Elçilikdən nə çıxdı?

Dəmirdaş:

Bütün əfsanə çıxdı.
Budur baxta inanan,
Boşboğaz, yalançı xan.
Onun bəxtindən ancaq
Ucaldıqca ucalmaq,
Deyil yalnız xan olmaq
Nəticəsi çıxardı.
Bizim ölçümüz qırdı
Nədənə məramını.
Biz taleyin şamını
Siyasətlə söndürdük,
Xanı çox düşündürdük.
Söylənərək, dedi xan:
“Mənə tayımı bir çoban?”
Ürəyimdə: “Bu çoban
Sənə ən qatı düşman.
Çevirəcək baxtını,
Devirəcək taxtını. –
Deyib, çıxdım saraydan.
Düşün, sevgili Mərcan,
Sən böyüdüün sarayda,
Ancaq ordakı qayda,
Qanun, adət, ənənə
Sənin geniş qəlbinə
Sığmadı, atdın onu
Bir çobanın yolunu
Kəskin inadla tutdun,
Taxtı-tacı unutdun.

Şöhretin bundan belə,
Düşəcək dildən-dilə
Gecə, səhərə yaxın
Axın şəhərə yaxın.
Ulduzlar sönür, sönür;
İki ürək döyünür.
Toranlaşır batan Ay,
Uyğuda sərxoş saray.

Mərcan:

Səhər üsyanmı?

Dəmirdaş:

Üsyan!
Ayağa qalxmış hər yan.
Hər şey, hər şey öncədən
Düşünülmüş incədən.
Tez burdan çıxalım gəl,
Çıxmamışdan bir əngəl.
Qoşularaq üsyana,
Bu saraya, bu xana
Birlikdə son verəlim,
Gözəl günlər sürəlim!

Vəzir çıxmış özündən
Anlaşılmaz sözündən
Xan gəlmiş həyəcana:
- Gətirmə məni cana!
Çapuq söylə nə var, nə?

Nə toxunmuş könlünə?

- Xan sağ olsun qız!..

- Necə?

- Qaçırılmış indicə.

Hazırlanır atlılar,

O külək qanadlılar.

Gözlərdən od saçılır,

Darvazalar açılır.

Onların arxasınca,

Quzğunun yaxasınca

Çapır bir dəstə atlı,

Atır at üstə atlı,

Ox atır, kaman çəkir,

Yayını yaman çəkir.

Mərcan, Dəmirdaş uçur;

Sanki iki quş uçur.

Çabuq çatdılar Zığa,

Bax, o iki yazığa

Daha qaçmağa yol yox,

Yağış kimi yağır ox.

Qarşı su, arxa düşman,

Qurtuluşa yox güman.

Üç yandan Abşeron su,

İki gəncə qarşı su

Mavi köksünü açmış,

Mərcanın rəngi qaçmış.

- Düşmə, Mərcan qorxuya,

Çap atını, gir suya!

17

Qərb tərəfdən bir axın
Axışır, baxın, baxın.
Axın çılğın, əsəbi,
Ox yağır yağış kimi.
- Gəlin, qorxmayın, gəlin!
Özünü hər əngəlin
Alaraq, çapır axın;
Axına şəhər yaxın.
- Gəlin, qaçaraq gəlin,
Bayraq açaraq gəlin! –
Deyə, qoşur bir qoca.
Qarşıda qaça-qaça
Gah durur, gah yatırlar,
Tuşlayırlar, atırlar.
Hücum, hücum, iləri
Səbayelin kəndləri,
Hücum, saraya hücum!
Aldı araya hücum
Quş xanın alayını,
Dağıtdı sarayını,
Quş xanı öldürdülər,
Yoxsulu güldürdülər.
Dan yeri sökülmüşdü,
Dənizə tökülmüşdü
Günəşin qızıllığı.
El бүрүмүşdü Zığı.
Dəmirdaşla Mərcanı,
Bu iki qəhrəmanı

Arayırdı yoxsullar.
Aclar, yetimlər, dullar.
Dənizin boy yerində,
Atlas su üzərində
Üzürdü bir tutam saç,
Artıq məsələdən qaç!
Bir gün qabardı Xəzər,
Qalxdı tərlən ləpələr.
Qanadlarını açdı,
Bu tarixə acıdı.
Quş xanın ləkəsini,
Xaraba kölgəsini
Silməkçün yer üzündən,
Coşub çıxdı özündən,
Səbəyele tüpürdü,
Dalğalandı, köpürdü;
Şəhər boğuldu.
Hala.
Fəqət bir-iki qala
Boylanıb bu səhnədə,
Çapalarkən yenə də
Döyür bu qalaları
Qızıl neft dalğaları.

Son

Bu bir əfsanədir, nağıldır, fəqət,
Tarixdə azmıdır böylə həqiqət?
Döyüşdə pozulan alaylar azmı?
Azmı yoxsulların çəkdiyi səflər,

Basılan tərəflər, basan tərəflər?
Bağışla oxucum, sual olarmı?
Həqiqət olmasa, xəyal olarmı?
Ey əfsanələrin qəhrəman oğlu,
Əsrlər tapdadı keçdiyin yolu.
O sənin yaxdığın azğın saraylar,
Qovub dağıtdığın vəhşi alaylar
Yenə baş qaldırıb işini gördü,
Yenə də haqsızlıq hökmünü sürdü.
Yenə göz yaşları axdı günahsız,
Həyat nəfəsini çəkmədi ahsız.
Qırıldı insanlar, töküldü qanlar,
Titrədi cahanlar, qopdu fəğanlar.
Yenə lalə kimi başlar oynadı,
Başların üstündə daşlar oynadı.
Yağdı yağış kimi zəhərli oxlar,
Aclar hesabına yaşadı toxlar.
Tarixin bu acı dəhşətlərinə,
Əsrlərin qara qüvvətlərinə
Qırmızı bir axın verdi nəhayət,
Artıq nə bir fəğan, nə bir şikayət.

M.Rahim

QIRX QIZ

Mən keçən zamanlardan,
Xaqanlardan, xanlardan
Bir dastana başladım,
Yana-yana başladım
Qırx qızın həyatını;
Xəyal çapdı atını:
Xəzərin sahilində
Yaşarmış qədim bir el.
Aşıqların dilində
Adı varmış: Səbael!
Bu, bir kiçik şəhərmış,
Sənətkarlar ocağı;
Cənnəti əks edərmiş
Hər küncü, hər bucağı.
O gözəllik timsalı
Hər yanda sayılarmış,
Tirməsi, ipək şalı
Ellərə yayılarmış.
Bu yurda qanlar tökən
Bir xan olmuş hökmüdar;
Bir xan ki, üzü gülməz,
Qəlbi, düşüncəsi dar.
Bu xanın gümüş Xəzər
Şahid rəzalətinə;
Arabir salıb nəzər

Onun “ədalətinə”
Göylərin mələl qızı
Buludlara axarmış.
El dərdi o yalqızı
Yandırarmış, yaxarmış...
Yaşarmış bu ölkədə
Qırx gözəl qız, qırx pəri;
Yaşarmışlar bəlkə də
Olub dillər əzbəri.
Biri dünyaya dəyər,
Tirmə şallar toxuyar;
Birisi axşam-səhər
Sahil boyu oxuyar,
Səbayelin dağında
Səsini dinlədərmiş;
Könlünün otağında
Bir kaman inlədərmiş.
Ağızlarda gəzərmiş
Bu qızların sənəti;
Qırx gözəlmiş ölkənin
Şeiri, həm şeiriyyəti.
Arasında onların
Yerişi narın-narın
Bir qız varmış – Zərnişan.
Bu, gün kimi alışan,
Ağzı, dili məzəli,
Sahillərin gözəli.
Malikmiş bir xislətə.
Deyirlər hər surətə

Bu Zərnişan girərmiş –
Sultanlara, xanlara,
Şahlara, xaqanlara
Min bir əzab verərmiş.
Gah dənərmiş ceyrana,
Gah çevrilib tərlana
O şən, qara telli qız,
Bizim Səbaelli qız
Elə sirdaş olarmış;
Xan gərəndə çevrilib
Soyuq bir daş olarmış;
Bəzən dönərək quşa,
Uçub gedər birbaşa
Qonarmış xan bağına,
Evlər yıxan bağına.
Ötərmiş gəlib dilə:
“Xan, zülmünü az elə,
Bəsdir qan uddurduğun,
Taxtında oturduğun.
Zalım, bivəfa cahan
Fironlara qalmadı,
Qalmaz sənə də, inan!”
Xan: “Hardan gəlir bu səs?”-
Deyərək axtararmış,
Baxıb, hey baxıb əbəs
Gözlərini yorarmış.
Salarmış dildən onu
Bu zamanlar qəzəb, qəm.
Ovutmazmış ruhunu

Nə əyləncə, nə hərəm.
Yalnız çıxarmış ova
Bir atın qova-qova,
Bağrını çatladarmış,
Yay çəkib, ox atarmış.
Ölərmiş xan əlində,
Evlər yıxan əlində
Ya bir qul, ya bir kəniz,
Şahid buna dağ, dəniz.
Qaş qaralarkən evə
O, çox yorğun dönərmiş;
Xan ovçu, xaqan ovçu
Qəlbi vurğun dönərmiş.

Bir yol bizim bu dağda.
Göy atlazlı bulaqda
Sevimli sarı bülbül
Coşub fəğan edəndə,
Güldən otrü baş qoyub
Bağrını qan edəndə,
Çılğın Səbayel xanı,
El cəlladı, el xanı
Bir çataçat başlamış.
Özgə büsat başlamış
Gah coşmuş, ney, zurna, tar,
Gah gəlib qatar-qatar
Ötən durnalar kimi,
Nazlı sonalar kimi
Süzmüşdür incə qızlar;

Keçib gedincə qızlar
Meydan gəzmiş bir cavan,
Bir də qoca pəhləvan.
Pəncə vurmuş dağ-dağa,
Xandan xələt almağa.
Bir yanda da gizlicə,
Qırx dilruba, qırx incə
Qaragöz, qara qaşlı,
Demirəm zər-qumaşlı,
Uzun telli gözəllər.
Səbayelli gözəllər
Gur sular da çimirmiş:
Hüsnündən o qızların
Günəş də nur əmirmiş.
Bu zaman o Zərnişan,
Al yanağı alışan
Qız çevrilərək quşa,
Uçub gedir birbaşa
Xəlvəti xan bağına,
Ötərək gəlir dilə:
“Xan, zülmünü az elə,
Bəsdir qan uddurduğun,
Taxtında oturduğun.
Zalım, bivəfa cahan
Fironlara qalmadı,
Qalmaz sənə də, inan!”
Xan baxmış daşa-dağa,
Göy yarpaqlı budağa;
Görmüş bir quş oxuyur,

Şaxa qonmuş, oxuyur.
Dərhal bir ox alaraq
Qoymuş zalım kamana.
Gələrmə heç gümana
Vurulmuş qanadından,
Şairlərin, adından
İlham aldığı dilbər,
Qələm çaldığı dilbər?!
Bizim gözəl Zərnişan
O gün kimi alışan
Çevrilmiş bir ceyrana;
Ürəyi yana-yana
Baş götürmüş çöllərə.
Aman dağ, aman dərə!
Bir sizədir gümanım,
Mənim dinim, imanım,
Zərnişan sizə gəldi!
Bağrı qan, sizə gəldi!
Xan susamışdır qana.
Bir fəlakət olacaq;
Yol verin o ceyrana,
Aman dərə! Aman dağ!
Qız piyada, xan atlı.
Xan atlı, qız qanadlı;
Xan qovur, ceyran qaçır,
Gözəl Zərnişan qaçır.
Keçir dağ, keçir çəmən,
Qırx incə gözəl çimən
Qayalığa soxulur,

Birdən-birə yox olur.
Xan görür qabağında
Qırx gözəl pazəndə qız,
Dənizin qırağında
Sarışın, qarayanız
Çimir sular da üryan;
Həyəcanla baxır xan.
Heyrətindən gözləri
Bərəldikcə bərəlir.
Gah çevrilir xan geri,
Gah yaxın gəlir, gəlir.
Zərnişan baxır xana,
Qırx baxtıkəm canana.
Qəlbini çulğayır qəm,
Ah bu qırx qız! Bu qırx qız!
Qırxınız da ömrü kəm;
Şüşə qəlbi qırıq qız.
Qız bir süzür Xəzəri,
Cəlb eyləyir nəzəri:
Qabaq dəniz, yan qaya!
Uçmaq olmaz səmaya.
Kəsib zalım xan yolu,
Həyat olmuş qorxulu.
Qız deyir ki: "Gözəldir
Çobana yoldaş olmaq,
Xana həmdəm olunca
Xoşdur qara daş olmaq".
Ah, bu qara telli qız,
Gözəl bu səbayelli qız

Zənn etməyin çaş qalır
Bir əfsun oxuyunca
Həmən sahil boyunca
Qırx sanballı daş qalır.

Bəlkə nə qırx qız varmış,
Nə qırx qızın naləsi.
Ağızlarda dolaşır
Ellərin əfsanəsi...
Bu gün mavı Quzğuna
Baxaraq təpələrdən,
Görünür Səbayelin
Ağaran ləpələrdən
Evlərinin daşları.
Deyirlər o zamandan
Qırx qızın göz yaşları
Tökülüb qayalardan.
Damcılar, sızar gedər.
Yaradan insan əli;
Nə sonu, nə əvvəli
Olmayan bu dünyanın,
Ey oxucum, inanın,
Əfsanəsində əlbət
Vardır bir az həqiqət.
Bizim ulu babalar
- Dərdimi deyim! - deyə
Bu qədim əfsanəyə
Həqiqət də qatdılar.

M.Seyidzadə

GÖZƏLLİK BULAĞI

Söyləyir bir dastanda,
Bilinməyən bir zamanda
Üç gözlü bir bulaq vardı,
Suyu coşub qaynayırdı,
Səpilərdi qayalara
Bir gözünün suyu qara,
Birisi al, biri ağdı,
Bu sehrli bir bulaqdı,
El içində əfsanə var;
Gəlib burda yuyunanlar,
Bircə anda gözəlləşib
Hüsnü dildən-dilə düşüb.
Saçı olub ənbər kimi.
Yanaqları güldən incə,
Dodaqları sanki qönçə
Bu çeşmədə gör hikməti,
Ətrafdakı təbiəti
Dəyişdirib elə göyçək,
Etmişdiki ki, hər gül, çiçək,
Cavahirə bənzəyirdi.
Çəmənləri bəzəyirdi.
Yerdə daşlar yüz rəng idi,
Bir-birindən qəşəng idi.
Həmən elin cavanları

Könül alan cavanları,
Bənzəyirdi aya,günə,
Çoxalırdı gündən-günə.
Hər ölkədə tanınırdı,
Məhəbbətdə anılırdı...
Keçib neçə təpə, dərə
Keçib düzdən, aşır dağdan,
Bir gün səhər çox uzaqdan
Könül açan gözəl yerə,
Hardansa bir atlı gəldi.
İçdi, ona dadlı gəldi.
Bulaqdakı bal kimi su,
Gur sularda o yuyundu,
Gözəlləşdi birdən-birə,
Canı döndü ağ mərmərə.
Oldu tamam başqa insan,
Öz hüsnünə qaldı heyran.
Fikirləşdi məndən sonra
Çox adamlar gələr bura.
Suda çimib gəzəlləşər,
Adı dildən-dilə düşər.
Dözə bilməz buna ürək.
Bu çeşməni indi gərək,
Alt-üst edim, uçurum mən.
O, bir külüng tapdı yerdən,
Hücum etdi daş bulağa,
Uzundən tər yağa-yağa
Neçə saat külüng vurdu,
Axır bulağı uçurdu.

Bulaq oldu yerlə-yeksan,
Bu gözü dar paxıl insan
Əməlindən çox sevindi,
Yer üzündə dedi: - İndi,
Gözəllikdə mən yalqızam,
Parıldayan bir ulduzam.
Razı qalıb öz halından
Zövq almaqçün camalından,
O, güzgünü aldı, baxdı.
Kəlləsində şimşək çaxdı.
Gördü üzü lap dəyişib,
Çox eybəcər şəklə düşüb
Qəlbindəki paxıllıq, kin
Üzünü də edib çirkin.

SƏBAYEL GÖZƏLİ

Dolanıb gülüstani,
Bir bülbul bu dastanı
Könül açan səsilə,
Öz şirin nəğməsilə
Oxuyub səhər-səhər,
Verib belə bir xəbər:
- Deyirlər bizim eldə, -
Keçmişdə Səbayeldə
Bir hökmdar yaşardı,
Onun bir qızı vardı:
Yanağı çiçək kimi,
Saçları ipək kimi, -
Boyu sərvə-sənubər,
Gözləri parlaq, ölkər.
Gözəl idi, o, əsrin –
Adı şahzadə Nəsrin.
Vardır belə bir məsəl,
“Eyibsiz olmaz gözəl”. –
Dinməzdi bu gözəl qız,
Qəsrində qalıb yalqız,
Getməzdi bir məclisə.
Atası da söz desə,
Almırdı əsla cavab;
Çəkirdi çox izzirab.
Hamı qızı lal bilir,
Cansız bi xəyal bilir...

Çox sıxılır hökmdar,
Ölkədə çəkdirir car;
Hər yana yayılır səs:
- Qızı sağaltsa hər kəs,
Nə istəsə alacaq –
Sağaltmayanlar ancaq,
Atılacaq zindana.
Gəlir bir çox nədimlər,
Təcrübəli həkimlər.
Verir çox dava-dərman,
Sağalmır Nəsrin sultan.
Verilir ona sual,
Qız dilənmir, durur lal.
Tapılmır ona əlac;
Titrəşir başında tac,
Qəzəblənir hökmdar –
Çox ağıllı insanlar
Atılır məhbəslərə,
Dərd çəkir hədə yerə;
Ömür şam kimi yanır.-
Gün keçir, ay dolanır.
Savalan adlı səyyah,
Gəlib söyləyir: - Ey şah,
Qızı sağaldaram mən,
Şərt qoyuram indidən:
Qızın sağalınca sən
Mənə ərə verərsən.
Şah söyləyir ki, qoçaq,
Mənim də şərtim var, bax
Əgər qız sağalmasa,

Anan batacaq yasa, -
Asılacaqsan dardan,
Razı olur Savalan;
Baxmaq üçün Nəsrinə,
Gəlib onun qəsrinə
Deyir: - Məclis düzəlsin,
Sarayda kim var gəlsin, -
Yığışsın cavan, qoca,
Danışım bir tapmaca;
Hər kəsdə çox ağıl var,
Tapmacanı tez tapar...
Qızla durub üz-üzə,
Səyyah başlayır sözə.
Deyir: - Bir məmləkətdə,
Bilinməz səltənətdə,
Varmış nazlı, qəməzli
Bir gözəllər gözəli.
Onu sevir üç cavan,
Hər üçü də qəhrəman –
Qılinc vuran, at minən,
Böyük ordular yenən
Bu üç gəncin heç biri
Sözündən dönmür geri, -
Qızı almaq istəyir,
- Bu qız mənimdir – deyir.
Söz qoyurlar döyüşək,
Kim qalib çıxsın, bişək,
Qız olsun onun yarı. –
Bağlayıb bu ilqarı,
Əl atırlar qılınca...

Çox ağıllı bir qoca
Deyir: “İgid cavanlar,
Ey şanlı qəhrəmanlar;
Dayağısız bu elin,
Siz vuruşmayın gəlin. –
Şərt qoyum aradan mən:
Gedin başqa ölkədən
Bir hədiyyə gətirin
Bu gözəl qıza verin.
Qız hansını bəyənsə,
Xoşuma gəlir desə,
O hədiyyəni alan,
Ləyaqətli qəhrəman
Olacaq qızın əri.
Eşidib bu sözləri
Gənclər, “razıyıq” – deyir;
Atını yəhərləyir,
Hər üçü minir ata.
Yalmanda yata-yata
Keçib düzəndən, dağdan,
Çox arandan, yaylaqdan,
At çapır igidlər, düz
Birgə qırx gecə-gündüz.
Qırx birinci gün səhər
Görünür böyük şəhər.
Həmin səmtə yönəlir,
İgidlər ora gəlir.
Abad, guşad şəhərdə -
Səliqəli bir yerdə
Bu gənclər tutur otaq,

Həyəti səfəli bağ,
Bağda qalırlar gecə, -
Səhər şəfəq söküncə,
Yollanırlar şəhərə,
Bir yana gedir hərə.
Bazara gəlir biri,
Görür xalça alveri
Olan yerdə bir nəfər
Xalça satır. Tacirlər
Yığışıb ətrafına.
Yanaşıb deyir ona:
- Neçəyədir bu xalça?
- İki min beş yüz axca.
Qoyulub buna qiymət...
Cavan eyləyir heyrət,
Deyir: - İncə, butalı,
Ən zərif, gözəl xalı.
Yüz axcaya olur, sən
Neçin baha deyirsən
Xalçanı, ay sövdəgər. –
Məni xam gördün məgər.
Sövdəgər gülümsəyir,
Xalçanı büküb deyir:
- Sehrlidir bu xalça. -
Göylərdə uça-uça,
Bir günə bir aylıq yol
Gedir, buna əmin ol. –
Deyiləm baha satan,
Qəribləri aldadan.
Cavan sayır axcanı,

Alır həməən xalçanı.
Evə dönür əlbəəl
Fikirləşir: “Ən gözəl
Hədiyyə olacaq bu...”
Qəlbində şirin duyğu
Gəlib yetişir bağa. –
Hədiyyə axtarmağa
Gedir ikinci cavan,
Keçir böyük bazardan,
Gəlir görür meydanda,
Balaca bir dükanda
Satılır gözəl ayna:
Göz çəkmir, baxır ona –
Cəlb edir diqqətini,
Soruşur qiymətini.
Beş yüz qızıl istəyir,
Sövdəgər ona deyir:
- Sehrlidir, bu ayna. -
Nə zaman baxsan buna,
Fikirləşsən hər kəsi,
Düşər güzgüyə əksi;
Həməən şəxsi görərsən...
Bu sehrli güzgüdən
Layiqli bir hədiyyə
Tapa bilmərəm deyə,
Çox sevinərək cavan
Aynanı alır, ordan
Birbaş yola düzəlir,
Səfalı bağa gəlir.
Xəbər sizə xəbərdən;

Üçüncü gənc şəhərdən
Çıxıb gedir uzağa,
Çatır başqa bir bağa,
Görür bağda bir nəfər
Əyləşib, səhər-səhər
Satır göyçək, ağ alma,
Qırmızıyanaq alma.
Almaya gözü düşür,
Qiymətini soruşur.
Almanı satan qoca
Deyir: - Versən yüz axca
Verərəm bu almanı.
Heyrət sarır cavanı,
Deyir: - Qoca, dəlisən,
Yamanca gülməlisən. –
Yüz axcaya böyük bağ
Almaq olar, sən ancaq
Satırsan bircə alma.
Qoca söyləyir: - Alma!
Güclə satmıram sənə,
Neçin edirsən tənə?
Bu almada hikmət var,
Ağır xəstə olanlar
Yeyən kimi sağalar.
Qədrini bilən alar
Bunu lap min axcaya
Sayır pulu, qocaya
Verir, düşünür cavan:
“Bu sehrli almadan
Yaxşı hədiyyə olmaz”.

İgid gəncin kefi saz,
Birbaş yola düzəlir,
Qayıdıb evə gəlir.
Qaranlıq düşüb axşam,
Hər evdə yananda şam;
Bu üç igid qəhrəman
Əyləşib aldığından
Hərə söhbət eyləyir.
Aynanı alan deyir:
- Aldanmışıq biz bəlkə,
Aldanmaq olar ləkə
Bizim tək igidlərə -
Pul da gedər hədələrə,
Axmaqlıq olar, düzü...
Gəlin düşünək qızı,
Bu aynaya baxaq biz.
Görünsə sevgilimiz
Bilərik ki doğrudan
Hədiyyə deyil yaman...
Fikirləşib üç cavan
Aynaya baxan zaman
Görürlər bir otaqda,
Sevimli qız yataqda
Yatır, ağır xəstədir,
Elə bil can üstədir.
İgidləri dərd alır,
Lap qanları qaralır.
Xalçanı alan cavan
Deyir: - Əyləşsək bu an
Sehrli uçan xalça

Göylərdə uça-uça
Dönər kükrəyən yelə;
İldırım sürətilə
Gedərik yurdumuza,
Kömək edərik qıza.
İgidlər əyləşən tək
Xalçadan çıxır şimşək.
Uçur ən yüksəklərdə.
Keçir meşədən, düzdən,
Coşğun çaydan, dənizdən.
Keçir uzun dağ yolu,
Qırxgünlük uzaq yolu
Gəlir bircə saata.
Az qalmışdı gün bata.
Cavanlar evə girir,
Almanı qıza verir.
Qız yeyəntək sağalır,
Adamlar heyran qalır,
Bu işə, bu hikmətə,
Almadakı qüdrətə.
Qızın yanında ancaq,
Bəhsə girir üç qoçaq.
Almaqçün o dilbəri,
Sözündən dönmür geri.
Əl uzanır qılınca,
Gəlir ağıllı qoca.
Tutqun görür havanı,
Sözlə kəsir davanı.
İnsanın təbiəti,
Bütün gücü, qüvvəti

Sözlərinə bağlıdır,
Söz insanın ağlıdır.
Burda bitir tapmaca...
Deyin, görüm o qoca
Davanı necə kəsir,
Söz necə edir təsir.
Üç igid qəhrəmanın
Qızı sevən cavanın
Hansı o qızı alır?
Bu sözə heyran qalır.
Gənci, qocası qəsrin,
Heç biri dinmir, Nəsrin
Bülbül kimi dil açır,
Sözlərilə dürr saçır.
Deyir: - Bilikli qoca
Düz rəy verib olduqca
Söyləyib, quş tək uçan
Sehrli gəzən xalçan,
Oğul, sağdır yerində;
Ən ağır günlərində
Xalça, şübhəsiz yenə,
Gərək olacaq sənə.
Əl çək qəzəbdən, kindən,
Xalçaya verdiyindən
Üç qat da artıq pul al,
Taleyindən razı qal.
Sənin güzgün də sağdır,
Günəş kimi parlaqdır.
Gün gələr, aynadan sən
Yenə fayda verərsən.

Əl çək qəzəbdən, kindən,
Xalçaya verdiyindən
Üç qat da artıq pul al,
Taleyindən razı qal.
Alma, yoxdur meydanda,
Yer üzündə, heç yanda
Tapılmaz onun tayı. –
Üçüncü gəncin payı
Ən dəyərlidir, mənəcə,
Qız verilsin o gəncə.
Qaçıb bir neçə nökr
Şaha aparır xəbər:
- Sağalıb Nəsrin sultan.
Çox sevinir hökmran.
Padşah qırx gecə-gündüz
Toy edir Nəsrinçün düz.
Qızı alır Savalan: -
Nağıl olsa da yalan,
Oxunur çox maraqlı.
Elin qüvvətli ağı
Kəskin olub almazdan,
Yaradıb minbir dastan.

İ.Səfərli

“QIZ QALA”, “OĞLAN QALA”

PROLOQ

Şərur torpağının hüsnü başqadır.
Təbiət – o böyük canlı sənətkar,
Milyon qış, milyon yaz, milyon da bahar
Bu yeri qoynunda sevib yaşadar.

Dağı dağdan gözəl, düzü də düzdən,
Bizə çox görməsin təbiət bunu.
Gəlin yaxşı gəzək onun qoynunu,
Bulaqlar süzölsün ürəyimizdən...

Şərur... bu sevimli, günəşli torpaq
Əziz bir nemətdir Azərbaycana.
Baxdıqca ruh verir hüsnü insana.
Xoşdur bu yerlərin şairi olmaq.

Özüm də bilmirəm bu necə işdi,
Bu gözəl əfsanə, bu gözəl hikmət
Dilsiz əsrlərdən gəlib nəhayət
Mənim taleyimə, adıma düşdü...

“Qız qala” “Oğlan qala”
Dərdə olub mübtəla

Günləri qəmli keçir,
Dərdli, sitəmli keçir.

Bu dərdə Şərur baxır,
Arpa çayı gur axır.
Oğlan o üzdə qalıb.
Qız bu üzdə saralıb
Vüsal necə uzaqdır,
Dalğalar yalquzaqdır.
Ləpələr sıx qoşundur,
Damlalar qurğuşundur.
Burulğanlar divdimi
Hər zağa bir evdimi
Su daşa çırpındımı,
Nə tez oyandı səhər.
Zəncir qırmış ləpələr
Baş-başə çırpıldımı.
Arpa çayı, lal ax, keç,
Gəl inadı burax keç.
Olma hicran xəncəri,
Sıxma bizim gəncləri
“Oğlan qala”, “Qız qala”,
Gəl qoyma yalnız qala...

Çay dinmədi, çay axdı,
Cilovunu buraxdı...
- Yox, - dedi, - Arpa çayı,
Axıtmasam Saranı,
Ağlatmasam Aranı
Heç olarmı mən doyam.
Arpa çay şur qopardı,
Saranımı apardı.
Qoynunda axan nədir.
Bəlkə bu əfsanədir.
Tarix uzun, vaxt qədim,
O axını görmədim...
Günlər nə haçalandı,
Aylar ilə calandı.
Qız əridi şam kimi
Qaraldı axşam kimi.
Qala yalqız, o yalqız...
Az qəmə bat, gözəl qız.
Divarlar qara daşdır,
Kirpiyində nə yaşdır.

... Odur, qaragöz yatır,
Ürəyində söz yatır...
Yuxun çin olsun, gülüm,
Külək zülfünü yaydı,
Cahanda olmayaydı
Bir ayrılıq, bir ölüm.

Qız atası inadkar,
Qız anası tamahkar.
Qız – dövlətli, oğlan - ac,
Suya, çörəyə möhtac.
Könül sevib, göz tutub,
Oğlan sizə üz tutub;
Elçini qaytarmayın,
Durub gülab paylayın.
Qoy Şərur torpağında,
“Uzun qaya” dağında
Ayı, günəşi yorsun,
İgidlər cəngi vursun.
... Qız atası dinməyir,
Anası tərپənməyir.
Qapıdakı qoşa şir,
Yenə də zəncir didir.
Sükut gəzir otaqda
Ah, görəsən nə haqda
Ata xəyala dalmış.

- Daha səbrim qalmamış,
Danış, ata, din, ata!
Yoxdurmu qəlbin, ata!
Yalvarıram, danış bir, -
Deyərək var-gəl edir,
Gözəl qızı kənarda...
Qəlbi fırtınalarda
Batan qayıq kimidir;

Səsi kaman simidir,
Həzin-həzin inləyir...
Xəbəri yox halından,
Qara pərdə dalından
Atasını dinləyir...
Aparın xəbər
Oğlunuz qızımı
Sevirsə əgər,
Şərtim var.
- Buyurun! -
Deyib elçilər
Qızın atasına
Təzim etdilər.
- Düzü şərtim çətindir.
- Qorxma, oğlan mətindir.
- Xəbər aparın ona,
Deyin getsin hər yana,
Hər dərəyə, hər dağa,
Hər arana, yaylağa,
Axan şələlələri,
Alıb gətirsin bəri.
Qız vermirəm havayı.
Neçə-neçə dağ çayı,
Bulaqları qarışsın,
Sular qaynayıb daşsın,
Axsın Arpa çayına.
Qızım hüsnü münəvvər,
Yalnız o zaman düşər
O oğlanın payına...

Dalğalar yallı getdi,
Oğlan xəyallı getdi.
Quzeylərdə yatan qar,
Zinə-zinə bulaqlar
Apar – dedi, - bizi sən,
Təki kama yetəsən.
Şəlalələr töküldü,
Səs yayıldı hər yana,
Külüng dəydi yarğana,
Daş hasarlar söküldü.
Sular suya calandı,
Qayalar parçalandı,
Dağ çayları qar yedi,
- Bizi də apar – dedi.
Cavan oğlan sevindi,
Dağdan qartal da endi.
Qayaları dəldilər,
Pələnglər də gəldilər.
Ayılar daş qopardı,
Kəkliklər bu hünərdən,
Bu böyük hünərvərdən
Qıza müjdə apardı...
Arpa çayı qudurdu,
Neçə bəndi uçurdu.
Çıxardı gecə yarı
Kötükdən çınarları.
Neçə günahsız Sara,
Yem oldu dalğalara.

- Arpa çayı, dayan, dur,
Ağzına qantarğa vur.
Şıltaq olma bir düşün,
Eşqimə çatmaq üçün
Mən qan-tərə batmışam,
Suyunu çoxaltmışam.
Ziyan vurma ellərə.
Çox qabartma sinəni,
And verirəm mən səni
Cavan sevgililərə...
Oğlan ha yalvardısa,
Allaha yalvardısa,
Çay yatağa düşmədi.
Oğlan yenə yarıyla,
Gözəl vəfadarıyla
Bir daha görüşmədi...
Qəmləndi "Oğlan qala",
Dərdə oldu mübtəla.
Ağladı için-için,
Bir dil bilən göyərçin
Dedi: - Name yaz, oğlan.
Gecikmək olmaz, oğlan.
Şərtə etmisən əməl,
Sənindir o şux gözəl.
Tez ol vəcdə gələrək,
Qanadımdan çək lələk.
Elə bu vaxt, bu anda,
Yaraşıklı eyvanda
Eşqə, məhəbbətə yad,

Qız atası o cəllad
Qıvrılıb oturmuşdu.
Göydən bir namə düşdü.
Açıb baxdı kağıza...
- Gör kim göz dikib qıza.
Qız vermərəm mən ona.
O yalavac nadana
Xəbər apar, göyərçin,
Qoy yansın için-için.
Arpa çayı mənimdir,
Sular ona qənimdir.
Körpümü qalıb gecə.
Bir quş uçsa oradan
Gərək öz qanadından
Bir lələk salıb keçə.

Xəbər çatdı oğlana,
Od düşdü şirin cana.
Saraldı yaşıl otlar,
Kişnədi boz buludlar.
Dağ selləri kükrədi,
Dağar, daşlar titrədi.
Arpa çayı qabardı,
Gəmirdi dörd yanını
Birdən silib apardı,
“Qız Qala” eyvanını.
Ata sulara axdı,
Qızı dalınca baxdı:
- Zalım ata, qan ata,

İndi yıxıl, yan, ata.
Axdısa eyvanımız
Bu doğrudur, bu haqdır
Gül-çiçək açacaqdır
Əhdimiz, peymanımız...
İstədi ki, bir gecə
Oğlan sal üstə keçə.
Bir səs gəldi sülardan
- Cavan oğlan, can oğlan,
Keçmə quduz sinəmdən,
Zəncir gəmirirəm mən.
Çıxma sal üstə, dayan,
Qoynumda qərq olarsan.
Sevgilin ağlar qalar,
Köksündə dağlar qalar.

Oğlan: - Yox, - dedi çaya,
Qalxıb çatsan da Aya,
Gərək sal üstə keçəm
Mən bu taydan o taya.
Ağlayıb hönkür-hönkür
Yarım qanlı yaş tökür.

Aşıqlərə təsəlli,
Adı dünyaya bəlli
Əfsanəvi qəhrəman
Fərhad – o böyük insan
“Uzun qaya” yanıyla
Öz sonsuz peymanıyla

Arx çəkirdi Şirinə.
Çatıb qala yerinə,
Nəfəs dərirdi bu dәм
Bu vaxt ürəyində qəm,
Qız göründü gözünə:
Düşündü öz-özünə:
“Bu nə qəmdir, nə haldır,
Bəlkə canlı xəyaldır.
Nədir istəyin, bacım,
De sirrinə yol açım”.
- “Qız qala”, “Oğlan qala”,

Dərdə olub mübtəla.
Hicran xəncəri kimi,
Arpa çayı eşqimi
Paralayıb didir ah,
Dadıma yet, sən allah!
Dərd dindirər, qaydadır,
Sevgilim o taydadır.
Nə əlim çatır ona,
Nə ünüm yetir ona,
Qoyma, girmək istəyir
Dalğaların qoynuna.

Fərhad sıçradı yerdən,
Dağ titrədi zərbindən.
Dedi: - Mehriban bacım,
Qəlbi pərişan bacım,

“Oğlan qala”, “Qız qala”,
Qoymaram yalqız qala.
Gərək başa çatdıram
Bu eşqin icrasını.
Gərək Arpa çayının
Dəyişəm məcrasını...

...Yer titrədi səsindən,
Onun ilk nərəsindən.
Çevik qollar açıldı,
Parçalandı tunc qaya,
Elə bil yerdən Aya
Qığılımlar saçıldı...
Fərhad. Qoluna qüvvət!
Ey eşqin ilk sultanı,
Qoy dolansın dünyanı
Qəlbindəki bu qüdrət.
Paralandı sıldırım,
Hər zərbə bir ildırım.
Dağ əridi mum kimi,
Daş ovuldu qum kimi.
Görkəmi dağ andırır,
Nəfəsi sal yandırır.
Bu cəlal nə cəlaldir,
Hər zərbə bir vüsaldır.
Arpa çayı, az qudur,
Hicran əriyir budur.
Həftələr dadlı keçir,
Şahin qanadlı keçir...

Dan yeri qizaranda
Sevindi qız aranda.
Ağ dalğalar yoruldu,
Arpa çayı buruldu,
Məcrası yana döndü,
Hicran alovu söndü.
“Qız qala”. “Oğlan qala”,
İki mehriban qala
Gülümsədi üz-üzə,
Alqış taleyinizə
Bu iki eşq övladı,
Əlvan güllər topladı,
Məhəbbət vadisində
Fərhadı salamladı.

EPILOQ

İndi “Oğlan qala”, indi “Qız qala”,
Gülür Arpa çayın sağ sahilində.
Şərqlər oxuyur ana dilində.
Bir də gəlməyəcək onlar zavala.

İndi bir seyrəngah olub onlara
Sünbüllü zəmilər, gümüş tarlalar.
İndi Ağrı dağı zirvəsində qar,
Söyləyir: - Məftunam böyük ilqara.

Axır “Fərhad arxı” bu seyrəngaha,
Məhəbbət vadisi deyirəm ona.
Bir qıza baxıram, bir də oğlana,
Dastanlar səsləyir məni sabaha.

Şərur torpağında o vaxtdan bəri
Gəzir bu əfsanə dildə, ağızda,
Mən də bu dastanı yazdım kağızda,
Tarix hifz eləsin bu sətirləri.

İ.Səfərli

GƏLİN DAŞ

(Ordubad lövhələrindən)

Qayaların zirvəsində duran qız,
Camalına pərvanədir ay-ulduz.
Yaranmısan, danışasan, güləsən,
Niyə məlul dayanmısan belə sən.
Qara qaşın bu dağların qaşımı,
“Gərdəni çay” gözlərinin yaşımı.
Ucadasan, yaxın gələ bilmirəm,
Sırlərini vallah, bilə bilmirəm.

Sözün daş, heykəlin daş,
“Gəlin daş”, ay “Gəlin daş”.

Ətəklərin ağ çadırılı obadır,
Unus kəndi sırlərinə yuvadır.
Daş olsan da, dirilərədn dirisən,
Ceviz yığan gəlinlərin birisən.
Buz çeşmələr gözlərinə dolaydı,
“Zəris güney” seyrəngahın olaydı.
Tərpənmirsən, yerimirsən barı sən,
Heç olmasa, boylan bizə sarı sən.

Ayağın daş, əlin daş,
“Gəlin daş”, ay “Gəlin daş”.

Tarixlərin dərdimi var sinəndə,
Danış, dünya dağılmaz ki dinəndə.
Ayağından çaylardımı çağlayan,
Qucağında körpəmidir ağlayan.
Nədir, nədir üzündəki bu kədər,
Qorxma yarın döyüşdən də sağ gələr.
Əfsanəni soruşuram gecədən,
Taleyini necə yazım, necə mən,

Zirvən daş, təməlin daş,
“Gəlin daş”, ay “Gəlin daş”.

DURUGÖL ƏFSANƏSİ

Durugöl məskən salıb
Dağların zirvəsində,
Elə bil dörd tərəfdən
Uzanan ağ cığırlar
Ağ saplara çevrilib
Onu əsrlər boyu
Daşların, qayaların
Saxlayır sinəsində.
Gecə axır qoynuna
Göydən qızılı rənglər...
Səhər açılan kimi
Sarılib yoxa çıxır
Bir-bir ulduz çiçəklər,
Çay da ona qoşulur,
Bulaq da ona axır;
Bilmirsən bulağınmı,
Çayınmı anasıdır.
Gündüz günəş, axşam ay
Seyr edir camalını,
Görəsən günəşinmi,
Aydınımı aynasıdı.
Qartal qıy vurub gəlir,
Bilmirsən pələngəmi,

Qartalamı yaxındır...
Əlik su içən kimi
Maral çıxır arxadan,
Əliyəmi söz verib,
Maralamı yaxındır.
Külək toxunan zaman
Yarpaqlar pıçıldaşır,
Sirrini göylərəmi
Açmaq istəyir nədir.
Gələndə yaz ayları
Köksü qabarıb daşır.
Dönüb göy göyərçinə
Uçmaq istəyir, nədir.
Çəkiləndə üstünə
Payızın boz dumanı,
Sıxılıb yatağında
Uyumaq istəyirmi.
Gah ağ köpüklərilə
Ağ çiçəklər bəxş edir,
Gah susub tərپənməyir
İllər yorğunu kimi.
Bundan iki il qabaq
Bir yay axşamında mən
Bir əfsanə eşitdim
Bir çobanın dilindən.
Bu söhbət zaman-zaman
Düşündürüb hər kəsi.
Yayılib oba-oba,
Dolanıb oymaq-oymaq

Durugöl əhvalatı,
Durugöl əfsanəsi.

Əzəllər bu diyarda,
Bir kişi yaşayırmış.
Cəmi bir qara qoçu,
Bir ağ qoyunu varmış.
Axır iki, üç oldu,
Üç də dönüb on oldu.
Yeyib dağın otundan,
İçib gölün suyundan,
On qoyun yavaş-yavaş
Artıb yüz qoyun oldu.
Elə bil göydən yerə
Yağış yox, dövlət yağır,
Ağ sürü, qızıl naxır
Sığışmadı örüşə.
Düzə, dərəyə, daşa,
Süzdü başı yuxarı,
Ceyranayaq atları.
Bir baxan bir də baxdı,
Su yerinə süd axdı.
Qara kəl, qızıl öküz,
Bir-birinə qarışdı.
Ala çəpiş, boz erkək
Dağı, təpəni aşdı.
Var artdı ildən ilə,
Çəməndəki quzular
Hesaba sığışmadı.

Hesaba sığışsa da
Otlar, yarpaqlar belə.
Doğrudan təbiətdə
Qəribə oyun olur.
Elə ki gəlhagəldi
Tikan, gül, qaya camış,
Daş dönüb qoyun olur.
Ay ötdü, il dolandı,
Sellər, sular bulandı,
Elə bil birdən-birə
Üzü döndü rüzgarın.
Qırğın düşdü qoyuna,
Sürüdə hal qalmadı.
İlxılar çıxdı əldən,
Naxırda mal qalmadı.
Çobanlar köks ötürüb
Sakitcə çənəsini
Söykədi çomağına.
Durugöl qəzəbindən
Çağlayıb axşam-sabah
Sığmadı yatağına.
Ala-bula quzular
Çizək kimi saralıb,
Tut kimi töküldülər.
Yağla, pendirlə dolu
Qotazlı alaçıqlar
Boşalıb söküldülər.
Artıq eşidilmədi
Çobanların nəğməsi...

Dan yeri qızarmamış
Ruhları həzin-həzin
Oxşadı tütək səsi.
Kişini qəm çulğadı.
Fikirləşdi: - Nə işdi,
Dövrən nə üçün belə
Qərarını dəyişdi.
Günahım nədir – deyə,
Üzünü tutdu göyə.
Göydən cavab gəlmədi.
Loğmandan xəbər aldı,
Loğman çarə bilmədi.
Əldən-ayaqdan düşüb
Günlərin bir günündə
Tapdı Aranbabanı.
Danışdı olduğu tək
Baş verən müsibəti,
Ağla sığmaz qəzanı,
Aranbaba dinləyib
Cavab verdi,- kişi, mən
Əsla halı deyiləm.
Dağların əməlindən.
Düzlərdə ömr etmişəm,
Düzlərdən xəbərim var.
Dağların sirri üçün
Get Dağbabanı axtar.
Kişi qərar tutmadan
Tələsik, tənginəfəs
Qaçdı üzünü yuxarı.

Keçdi sərt keçidləri,
Yolları, yoxuşları,
Yarıb çəni, çisəyi
Çatdı qarlı zirvəyə.
- Hardasan, ay Dağbaba,
Harayıma çat, - deyə
Səslədi dönə-dönə,
Yüyürdü sola-sağa.
Qayalar qoynundakı
Dərin bir mağaradan
Saç-saqqalı ağarmış
Dağ cüssəli bir qoca
Bu dəm çıxıb qabağa
Dayandı heykəl kimi.
Gözlər alovla dolu,
Sərv kimi qaməti.
Kişi onun önündə
Əyilərək bir anlıq
Başladı danışmağa
Baş verən müsibəti
Danışdı olanları,
Yıxılan inəkləri,
Qırılan qoyunları.
Durugölün qızıışıb
Haray qoparmasından
Dağbaba qaşlarını
Çataraq dedi bu an:
- Sənin varın, dövlətin
Artdıqca gündən-günə,

Bu böyük bir dərd olub
Riyakar rəqibinə.
Düşünüb nələr etsə
Sürü azalan deyil.
Bu boyda cah-cəlalın
Heç vaxt pozulan deyil.
Durugölün dilini
Öyrənərək birtəhər
Yamanca fən işlədib,
O dar gözlü hiyləgər
Qaranlıq bir gecədə
O sürünə-sürünə
Bircə oğurluq qoyun
Buraxıbdır sürünə.
Əbəs yerə bu gölə
Durugöl deyilməyib.
Durugöl ömrü boyu
Haram nədir bilməyib.
Bircə damcı haramla
Bir ümman yoxa çıxar.
Bircə damcı haramla
Asiman yoxa çıxar.
İndi qandınmı nədi
Bu qırğının səbəbi
Durugölün hücumu.
Hardasa çaxdı şimşək,
Qartal qıy vurub keçdi,
Elə bil suların da
Rəngi birdən dəyişdi.

Ürkdü dağ keçiləri,
Dağlar haray qopardı.
Yenə də bir palıdı
Tufan vurub apardı.
Deyib son kəlməsini
Dağbaba gözdən itdi.
Bu səslərin içindən
Kişinin qulaqları
Təkcə bir səs eşitdi:
“Bircə damcı haramla
Bir ümman yoxa çıxar.
Bircə damcı haramla
Asiman yoxa çıxar”.
O vaxtdan nəsil-nəsil
Düşündürüb hər kəsi.
Durugöl əhvalatı,
Durugöl əfsanəsi.

S.S.Axundov

QAN BULAĞI

İyulun isti günlərinin birində dağların arası ilə uzanan əyri-üyrü, eniş-yoxuş yol ilə iki atlı gedirdi. Bunların biri iyirmi yaşında gənc, digəri etmiş sinninə varmış bir qoca idi. Bu iki şəxsin yaşlarında bu qədər böyük fərq olduğu halda, zahirlərində bir o qədər fərq görünməyirdi. Hər birisinin əynində pişmət, çərkəzi çuxa, belində kəmər, xəncər və qılınc, başında dəri papaq, çiyində qara yapıncı və boynunda ağ başlıq var idi.

Qocanın at üstündə əyləşməsi, əzasının hərəkəti, alıcı quş kimi baxışı gəncdən seçilməyirdi. Lakin qocalıq nişanəsi üzünün qırışından və uzun ağ saqqalından görünürdü. Yol, getdikcə daralırdı. Dağlardan enib, indi qayadöşü bir yol ilə gedirdilər. Onun yuxarı tərəfi divar kimi ucalan sıldırım qayalar, alt tərəfi göz qaraldan uçurum dərələr idi. Bu qorxulu yol ilə səfər etmək qeyrilərə namümkün olduğu halda, Dağıstan əhalisinə və onların atlarına adi bir şeydir.

Vaxt günortaya yaxınlaşmışdı. Susuzluqdan hər iki süvari yanırdı. Ələlxüsus susuzluq gəncə artıq təsir eləyirdi. Onun gözləri

səbirsizlik və iztirab ilə su arayırdı. Bu halda gəncin qulağına su şırıltısı gəldi.

- Baba, muştuluq olsun, irəlidən su gəlir. – deyə cavan atını sürdü.

Qoca təbəssüm ilə ona nəzər salaraq, başını yırğaladı. Gənc bulağa çatdıqda gördü ki, suyun rəngi qırmızıya çalır. Buna baxmayaraq susuzluğunu tezəcə dəf etmək üçün bir qurtum su içər-ıçmər:

- Bu nə cür sudur – deyə ayağa qalxdı. Bu halda qoca gəlib ona çatdı və gülümsəyərək dedi:

- Susuzluğu dəf etdinmi, oğlum?

- Xeyr baba, bu bulağın suyu içməli deyil, zəfir dadı verir. Rəngi də qana bənzəyir, - deyə cavab verdi.

- Elədir, oğlum, “Bu qan bulağı”dır. Bunun suyu dəmir ilə qarışmış, bu su qansızlara və bəzi naxoşlara dərmandır.

Cavan sordu:

- Bu qan bulğı adını nədən almış, baba?

- Bir az səbr et oğlum, bulağın hekayəsini sənə soylərəm.

İndi isə ardımca sür, bu yaxında içməli su var, - deyə qoca atını sürdü.

Bir qədər getdikdən sonra gözəl bir bulağa rast gəldilər, atdan endilər. Cavan xurcundan yemək çıxarıb süfrə salmağa məşğul oldu. Nahardan sonra qoca yapıncısını yerə

sərib üstə uzandı. Cavan onun “Qan bulağı barəsində verdiyi vədə müntəzir, qarşısında əyləşmişdi. Qoca gözlərini yumub bir müddət sükuta getdi. Gənc elə fikir etdi ki, qoca vədini unudub yuxuya daldı. Lakin fikri yalnız idi. Bir azdan sonra qoca gözlərini açdı, başlığını büküb dirseyinin altına qoydu və dərinləndən bir ah çəkib dedi:

- Ulu Qafqaz, ulu dağlar, hər bir daşın bir tarixdir. Kimlər gəlib sinəndən keçmədi, çaylarını qızıl qana döndərmədi...

- Oğlum, bu dəre bu torpağı iki yerə təqsim edir. Belə rəvayət edirlər ki, qədim zamanda bu dərənin o tərəfində böyük bir qəbilə, başında Misir xan adında bir rəis və bu tərəfində digər bir silsilə Surxay xanın arasında qan davası düşür, bunlar bir-birlərini tələf etməyə başlayırlar. Bir müddət keçmiş, Misir xan və Surxay xan bir də baxıb görürlər ki, cəmi oğlanları və yaxın əqrabaları bu qan davasında qırılıb tələf olmuşlar. Ədavət isə yenə yatmayıb baqi alır. Lakin hər iki rəis yeni övladlarının dünyaya gəlməsinə müntəzir olur ki, onların köməkliyi ilə düşməndən intiqamını alsın. İttifaqən bunların bir gecədə iki övladı təvəllüd edir. Surxay xanın oğlu, Misir xanın qızı olur. Bu ittifaqdan nə qədər Surxay xan şad olursa, bir o qədər də Misir xan qəmgin və məyus olur. Misir

xanın anası oğlunu belə məyus və qəmgin gördükdə deyir:

- Oğlum, qəm etmə, bilirəm səni pərişan edən nədir. Məgər qız tayfası düşməndən intiqam ala bilməz? Onlara da oğlan kimi tərbiyə versən, igidlikdə heç kəsdən geri qalmazlar.

Bunu eşitcək Misir xan yerindən sıçrayıb qalxır və anasını qucaqlayaraq deyir:

- Ana, fikrin çox gözəldir, ancaq de görüm, qızım olmağını kim bilir.

- Məndən və arvadından başqa kimsə bilməyir, - anası cavab verir.

- Çox gözəl, indi mənim qızım olmağını gerek bir adam bilməsin. Sabahdan oğlum olduğunu elan edəcəyəm, sən deyən tərbiyəni də qızıma özüm verəcəyəm, lakin bu sirrin gizli qalması səndən və anasından asılıdır.

- Arxayın ol, oğlum, əmrin yerinə yetər, - deyər anası cavab verdi.

On gündən sonra Misir xan qızına Teymur xan namını verir və bu sirr pünhan qalmaq üçün həmin bu müqabilimizdəki qayanın döşündə bir köşk bina edib orada sakin olur.

Teymur xan atasının nəzarəti altında tərbiyə alaraq nağıl olunan köşkdə böyüməyə başlayır. Onun oyun şeyləri tüfəng, xəncər, qılinc və yoldaşları bu qayalar sakini laçın, qaraquş, tərhan kimi yırtıcı quşlar olur. Belə tərbiyə nəticəsi olaraq on yaşında Teymur xan

at minmədə, tufəng atmada, qılınc vurmada igid cavanlardan geri qalmır. Bunlardan artıq, insanları heyretə gətirən Teymur xanın vəsfə gəlməyən gözəlliyi olur.

Bu tərəfdən Surxay xanın oğlu Paşa xan, Teymur xan kimi igidlikdə və gözəllikdə məşhur olur.

Bu iki uşaq böyüyüb on səkkiz yaşına çatır. Bunların igidliyi və gözəlliyi ətraf və əknafa yayılır. Bu vaxta qədər görüşmək bunlara mümkün olmamışdı. Ittifaqən bu iki cavan digərinə rast gələrsə, bir və bəlkə də hər ikisi də tələf olmaqlarını hiss edirmişlər. Bununla bərabər görüşmək arzusu hər ikisində gündən günə qüvvətlənir. Oğlum, əcdadımızdan bizə irs qalmış qana qan etmək adətinə qurban olan bu cavanlar bir-birləri ilə görüşürlər.

Belə ki, baharın gözəl səhərlərinin birində Teymur xan, ov arxasınca, sərhədləri olan bu dərəni aşıb o tərəfə keçir. O zaman Paşa xan da ova çıxmış olur. Bu iki aslan gördüyün “Qan bulağı”nın başında bir-birlərinə rast gəlir. Bir müddət bir-birlərinin gözəl camalına heyran olub qalırlar. Paşa xan Teymur xanın fəvqaladə gözəlliyinə heyran olur. Teymur xan isə, on səkkiz ilin ərzində qadınlığa müğayir yırtıcı, qanıçıcı quş kimi aldığı tərbiyənin onda qadınlıq hissini hələ puç etmədiyini anlayır, eşq odu onun ürəyini yaxıb-yandırır. Hər zaman igidləri xofa

salan gözləri indi Paşa xana xumar-xumar baxıb ondan aman gözləyir. Paşa xan heyrətdən ayılıb, Teymur xanın kim olduğunu duyunca da sorur:

- Sən kimsən?

- Sən özün kimsən?

- Mən bu torpağın sahibi Surxay xanın oğlu Paşa xanam.

- Mən də o torpağın sahibi Misir xanın övladı Teymur xanam.

Bu sual-cavablardan sonra hər ikisi bir-birlərinə düşmənçilik nəzərilə baxmağa başlayır. Axırda Paşa xan:

- Camalın çox gözəldir, buna söz yox, görək qılınc vurmağın necədir, – deyə qılıncını çıxarır.

Onun cavabında:

- İndi qılınc vurmağımı da görüb bəyə-nərsən, - deyə Teymur xan da qılıncını çıxarıb Paşa xanın üstünə hücum edir.

Oğlum, necə ki, göy üzündə əvvəl şimşək parlayıb, sonra gurultu sədası gələr, elə də bu iki cavanın qılıncı od parlادıb bu qayalara səs salır. Xeyli müddət çırpışırlar, sonra bir-birlərinə zəfər yetirə bilməyirlər. Bu halda günəş dağın dalında tulu edir. Onun zərrələri Teymur xanın gözlərinə ox kimi sancılıb qamaşdırır və bu anda Paşa xan fürsət tapıb qılıncı Teymur xanın sinəsindən vurur. Teymur xan yığılır. Qan çeş-

mə kimi sinəsindən axıb baharın təzə və tər otlarını və çiçəklərini boyayır.

Paşa qılıncını atıb Teymur xanın yarasını bağlamaq qəsdilə sinəsini açır.

- Aman yarəb, sən qadın imişsən – deyə qışqırır və Teymur xanın başını dizi üstə alıb:

- Söylə, söylə, gözəlim. O soluq nəfəsinlə mənə lənətini, nifrətini izhar elə, - deyə fəryad edir.

Teymur xan zəif səs ilə cavabında:

- Paşa xan, sənə eşqimi izhar edirəm. Bu çirkin adətə lənət və nifrət. Ah, təbiət nə gözəldir. Paşa, mən gedirəm, əlvida!

- Toxta, bir az toxta, gözəlim, Paşa da səninlə gedir. Paşa xan xəncərini çıxarıb öz sinəsinə vurur və Teymur xanı ağuşuna alıb deyir:

- İndi qoy mənim də qanım səninkinə qarışsın.

Oğlum, o vaxt bu dağlarda zəlzələ zühur edir və həmin yerdən dağ aralanıb iki növcəvanı ağuşuna alır. Bir müddət keçərək gördüyün qan bulağı qaya arasında cari olur. Rəvayətə görə həmin bulağın suyu Paşa xan ilə Teymur xanın qanından əmələ gəlmişdir.

S.Rəhimov

KƏSİLMƏYƏN KİŞNƏRTİ

***(Ürəyim, nəfəsim, alim-şair
oğlum Şamoya)***

I

Qədim zamanda Göyən düzəninin aşağı
ətəyində bir Göylər kəndi var idi. Bu kənd
yerdən qaynaya-qaynaya çıxan bulağın ətra-
fında cəm olan iyirmi-iyirmi beş evdən ibarət idi.
Göylər kəndinin qoyun sürüləri Göyən çöllərini
bürümüşdü. Özü də bunlar əvvəl qoyunçuluqla
məşğul olan ağqoyunlu tayfalarından olduqla-
rına görə, bəzən bunlara Göylər deyil, ağqoyun-
lar da deyirdilər. Ağqoyunluların çoxlu oğlan
uşaqları, az-az da qızları olardı. Ancaq nədənsə
Göylərli Göyalının biri-birinin ardınca südəcər-
südəcər yeddi qızı olmuşdu. Necə deyər, kişini
qız külfəti basıb bürümüşdü. Göylərli Göyalının
qızları nə ac, nə də yalavac idilər. Göyalının
özünə görə varı-karı, qoyun-quzusu var idi.
Göyalını darıxdıran bu idi ki, niyə yeddi bacının
bircə tək qardaşı da yoxdur. Axi bu qızlar
qanadlandıqca onun-bunun evinə uçacaqlar,
axırda bu yurda bir Göyalı, bir də onun qarısı

Qaratel qalacaqdı. Bəs onlardan sonra bu yurdun yurdcusu kim olacaqdır, kim onlardan sonra bu yurdun tüstüsünü ziyarət dağına doğru ucaldacaqdır. Özü də, tərs kimi, Göyalının özü də yeddibacaqdır. Özü də, tərs kimi, Göyalının özü də yeddi bacının bir qardaşı olmuşdur, bu ocağın kişi nəslı kəsilmişdir.

- Arvad, bu qızlara bir qardaş gərəkdir.

- Gərək qardaşı göydəki Allah verə, Göyalı.

- Sən istəsən ocaq-pirə nəzir-niyaz apararsan, allahın da rəhmi gələr.

- Görünür allah özü belə məsləhət bilib, bizə yeddi qız veribdir, Göyalı.

- Allah çox nainsaf iş görübdür, xalaqızı.

- Sən asi düşmə, Göyalı.

- Yəni allahdan oğul payı diləmək asi düşməkdir, Qaratel?

- Bəs allaha “nainsaf” demək asi düşmək deyilmı?

- Mən səni, Qaratel, başqa yana yox, Ziyarət dağına aparacağam.

- O daş qayadan nə istəyəcəyik, Göyalı?

- Bax, burada sən də asi düşmə, Qaratel, əgər o dağda kəramət olmasaydı, daha niyə Ziyarət dağı deyirdilər.

- Düzdür, adı ziyarət dağıdır, ancaq başqa ağıqoyunlular oymaşından demirəm, bizim Göylərdən oraya gedən, orada bir yüyürək

asan, oğul uşaq diləyən nə görmüşəm, nə də eşitmişəm.

- Eşitməmişən, görməmişən, çünki Göylərdə hamının işi düz gətiribdir.

- Necə düz gətirib, Göyalı?

- Bizim bu Göylərdə hər ocağın azı-azı beş oğul, iki qızı olubdur. Hələ mən on oğlan, iki qızdan danışmıram.

- Nə olar, ay Göyalı xaloğlu, bizə başdan-başa qız payı qismət olanda.

- Eşitməmişən, "qız yükü duz yüküdür", Qaratel?

- Eşitmişəm, Göyalı, indi əlacımız nədir.

- Əlacımız Ziyarət dağına yollanmaq, uca dağdan üzü yuxarı əl qaldırıb ulu tanrıya yalvarmaq, qızlara qardaş, yuvamıza da yurdcul diləməkdir.

- Nə olar, deyirsən gedərik, Göyalı.

Ancaq gərək heç zaman Allaha asi düşməyəsən, özün də tərtəmiz yuyunub təmizlənəsən, tövbə-əstəğrar edəsən.

- Tövbə-əstəğrar edəyəm, Qaratel, paklanaram, Allah dərğahında düz durub onun verdiyi qız qismətinə şükür edəyəm. Yalvarıb-yaxarıb ondan oğul payı da diləyəm.

- Mən də səninlə birlikdə sənə oğul payı diləyəm, Göyalı.

- Bəyəm, sən özün, Qaratel, oğul payına möhtac deyilsən?

- Düzü, Göyalı, mən allahın qız qismətinə qaneyəm.

Ziyarətin heç bir ziyanı yoxdur, Qaratel gedərik, dağ dünyasında yatan övliyyaları ziyarət edərik, diz üstə düşüb daşları öpərik, Sonra da Ziyarət dağının kəlləsinə qalxıb ulu tanrının özünə yalvarırıq.

- Gərək onda sidq-ürək ilə ulu Tanrıya tapınasan ki, özün də şəkk-şübhəsiz inanasan, Göyalı.

- Sən oğulsuz olduğuma görə yandığından üsyan edib asi düşməyimə baxma. Bu diləkdir, ürəknən tək tanrıya da, onun peyğəmbərlərinə də, imamlarına da, övliyyalarına da inanıram. Hələ özün bilirsən ki, Məhəmməd nəslinin qabağında necə acizəm.

- Odur ki, ildən-ilə var-yoxunun yarısını seyidlər yığışdırıb aparırlar.

- Nə olar, qoy seyidlər hamısını aparsınlar, tək bizim bir oğlumuz olsun: qızlara qardaş, bu ata-baba yurdumuza da yurdcul.

Göyalı təkidlə deyəndən, Qaratel də eşidəndən sonra onlar qərara gəldilər ki, nəzir-niyaz da götürüb Ziyarət dağına yollansınlar. Orada daş məqbərəli övliyyaları ziyarət etsinlər. Ziyarət dağının uca zirvəsinə qalxıb tək tanrıya daxil düşsünlər.

Ziyarət dağı Göylərdən gözlə baxanda yaxında görünse də, uzaqda idi. Düzdür, bura-

dan baxan adama elə gəlirdi ki, Göylər obasının uzanan tüstüləri Ziyarət dağına ucalır. əslində belə deyildi, belə görünürdü.

Ər-arvadın yır-yığış etdiklərini duyan, əməlli-başlı yuyunub qüsl etdiklərini görən qızların böyüyü soruşdu:

- Haraya belə, ata?

Göyalı dinməsə də Qaratel dilləndi:

- Ziyarət dağına, qızım.

- Onda bizi də aparın, deyə böyük qız təkid edincə xırdaca qızlar da öz ata-analarının yaxasından asıldılar.

- Bizi də.

- Bizi də...

Qaratel toplanıb gələn yeddi qızın yedisinin də şəvə saçlarını sıgalladı. Göyalı da böyük qızlarını öpdü, xırda qızlarını da bircə-bircə qucağına qaldırıb öpə-öpə yerə qoydu:

- Ora uzaqdır, qızlar.

- Biz dəvəyə minərik.

- O dağa dəvə çıxmaz.

- Onda atla aparın.

- Biz Ziyarət dağına piyada yollanıb, siz qızlara qardaş diləmək istəyirik.

- Elə də, biz də, biz də qardaş istəyirik – deyə kiçik qızlar atılıb-düşüncə, böyük qızlar özlərini qabağa verdilər.

- Qoyun o dağa gedib bizə qardaş gətirsinlər.

- Neçəsini, qızlar?

- Hərəməzə bir qardaş.

Göyalı cavab verdi;

- Hamınıza təkə bircə qardaş da olsa tanrımıza şükr edərik. – deyə Göyalı kövrəldikcə qızların gözləri yaşara-yaşara hərəndi. Qaratel göz yaşlarını düyünlü barmaqları ilə sildi. Göyalı udqundu, o da özünü müqəssir saydı ki, bəlkə allahın qisməti belə imiş. Bəlkə allah bilən yaxşı imiş. Daha allaha yalvar-yapış edib onu üzə salmaq, ona artıq başağrısı vermək heç də yaxşı deyildir. Ancaq daha geriyə dönmək olmazdı. Qızlar özləri də onları qayıtmağa qoymazdılar.

- Biz razıyıq, bizi qoyub gedin, – deyə yenə böyük qız ağbirçək ədası ilə dilləndi. – Hərəməzə bir qardaş da olmasa, hamımıza bircə qardaş da olsa, Ziyarət dağından diləyin.

//

Göyalı da, Qaratel də ürəkdən inandılar ki, onlardan da artıq qızların diləyi hasil olacaqdır. Mütləq Ziyarət dağına getmək gərəkdir.

Belə olanda onlar bir yaz səhəri başqa bir kəsə bildirmədən bacardıqları qədər nəzir-niyaz götürdülər, Ziyarət dağına yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər, yol boyu qabaqlarına

çıxan kəndlərdə rastlarına çıxan kora, şilə, fağıra, yoxsula, sahibsiz kəslərə götürdükləri nəzirdən payladılar ki, diləkləri tez hasil olsun. Kəndbəkənd beləcə edib, yol gedəndən sonra axır ki, Ziyarət dağına çatdılar. Dağa qalxdılar, daş məqbərələri aradılar, axtardılar, tapa bilmədilər. Demə zamanın sel-suyu bu daşları hey yumuş, ildırımlar buraya düşüb Ziyarət dağına tir-tir titrətmiş, iri daşları parçalamışdır. Burada hər şey dəyişmişdir, nağıl edilən sayaqda heç bir şey yerində qalmamışdır.

Ancaq Göyalı ilə Qaratel gördülər ki, buraya başqa gələnlər də vardır. Onlar bu nəməlum daşları da ziyarət edir. Odur ki, ərə-arvadın gözündə Ziyarət dağının bütün daşları türbələrə çevrildi. Onlar daşların dövrəsinə dolana-dolana öpdülər, hərləndilər, nağıl eşitdikləri övliyalardan yeddi qıza bir qardaş dilədilər. Birazdan əldən düşüb yoruldular. Axı o cür ki, onlar daşların dövrəsinə dolanıb öpürdülər, uçurulardan qorxa-qorxa keçirdilər, nəinki bir neçə gün gerek idi, hətta bir il deyil, bir neçə il gerek idi ki, onlar öz ziyarətlərini başa çatdıraydılar. Ancaq onlar sidq dil ilə ziyarət etdiklərini hesaba alıb inandılar ki, Ziyarət dağının daş altında yatıb qalan övliyalı onları bağışlar. Axı övliyalardan da uca olan Tanrı vardır. Onlar Ziyarət dağının bax o göy bulud içində gizlənən uca zirvəsinə qalxsalar, buradan ulu

tanrıya tapınıb yalvarsalar, ulu tanrı Göyalı ilə Qaratelin çatdırıb ziyarət etmədikləri övliyyaları qəzəbdən çəkindirər.

Ziyarət dağına varan, əl-ayağı, diz-topuğu daş qayadan sivrilen bu adamlara tanrı rəhm edər, diləkləri hasil olar. Buna görə də Göyalı ilə Qaratel nəzir-niyazın bir yarısını dağın qurdu-quşuna təslim edib, Ziyarət dağının başı göy buludlu zirvəsinə doğru dırmanmağa başladılar. Onlar aşağılara baxmırdılar, gözlərinin qaralmağından qorxurdular və yenə də qorxa-qorxa dırmanırdılar. Nəhayət, başı buludda gizlənən dağın ən uca yerində bir təhər qərar tutdular. Burada bir-birindən tuta-tuta dizüstə düşdülər, öz diləklərini allaha çatdırdılar. Bir-birinə baxbaxa şəhadət barmaqlarını qaldıraraq artıq yox, yeddi qıza bir qardaş dilədilər. Beləcə quruya-quruya dizüstə xeyli yalvardılar, ayaq üstə qalxıb yenə yalvardılar. Bəsdə deyincə yalvarandan sonra nəfəslərini dərinlən dərib, göy buludun içində, allaha yaxın yerdə yüngülləşdiklərini duydular. Ehtiramla dalı-dalı dağdan düşdülər.

Ziyarət dağının ətəyində ər-arvadını, arvad da ərini inamla süzdü. Onlar nəzir-niyazın, şükür-sənanın qəbul olunduğuna ürəkdən inandılar, Göylərə döndülər. Qızlar yorğun düşən ata-ananı sevincə qarşıladılar. Böyük qızlar az-

çox başa düşdükləri üçün başqa söz demədilər. Ancaq xırdaca qızlar ata-ananı dara qoydular:

- Bəs niyə bizə qardaş gətirmədiniz?

- Gələcəkdir, sizə qardaş gələcəkdir, - deyə, Göyalı öz xırdaca qızlarını qucağına alıb, onları bircə-bircə oxşadı.

III

Aylar ötdü, il dolanıb başa çatır-çatmaz Qaratel bir oğlan doğdu. Göyalının evinə görünməzin şadlıq gəldi. Atanın, ananın, qızların sevinci yerə-göyə sığmadı. Bu xəbər bir tək Göylər obasında olan qohum –qardaşın deyil, yaxın, uzaq Göyən obalarını, Ağqoyunluları şad etdi. Göyalı yeddilər üstündə tapılan oğlan üçün qurban üstündən qurban kəsdi. Yenə fağır-füğəraya payladı. Hər kəsə Ziyarət dağının möcüzəsindən, oradan dilənən diləyin eşidildiyindən danışdı. Ağqoyunluların gözündə Ziyarət dağı bir daha ucaldı, böyüdü, müqəddəs ziyarətgahlardan birinə çevrildi. Söz gəzdi, söhbət getdi. Kimi dedi: Ziyarət dağında daima ocaq yanır, dumanlı-buludlu qaranlıq gecələri işıqlandırır; kimi dedi: “Ziyarət dağının ətəklərindən çıxan çeşmələr şəfi qaynaqlarıdır, bütün dərdlərə dərmandır, sidq-dillə ziyarətə gedənlər naümüd qayıtmır. Belə olandan sonra Ziyarət

dağına doğru axın artdı, dilək diləyənlərin sayı çoxalıb hesaba gəlmədi.

Göyalı da, Qaratel də öz qiblələrini Ziyarət dağına çevirdilər.

- Min şükür sənə, xudaya, bizi naümüd qaytarmadın, - deyə Göyalı Qaratelə baxdı. Onlar ikilikdə öz əllərini Ziyarət dağına doğru qaldırdılar: Göx şükür sənə ki, qızlara qardaş, bizə də yurdcul verdin. İnnən belə mənim borcum sənə səcdə etmək, dizləri üstə düşüb müqabilində durmaqdır.

Bəli, müəyyən məsləhət-məşvərətdən sonra Göyalının təklifi qəbul olundu. Onun sözü yerə salınmadı. Uşağın adı Şükran qoyuldu:

- Xudaya, sənə min-min, min şükür ki, bizim üreyimizi açdın, qızları qardaşsız, bizi yurdculsuz qoymadın. Mən onun adını Şükran qoyuram.

Göyalı gündə beş də deyil, on kərə ulu tanrısına nəzir-niyaz etdi. Qoyun sürüsünün yarısı qurbanlığa getsə də, onun ovqatı təlx olmadı. Vaxta ki, onun iltiması qəbul olunubdur. Göyalı oğlu Şükran da ulu tanrının pənahındadır, qoyun kəsmək nədir ki. Vaxta ki, Göyalının arzu çırağı yanıbdır, hər necə güclü qurban olsa, sönməyəcəkdir. Belə bir etiqadınamla Göyalının çiçəyi çırtlayır, Qaratelin dən düşən saçı öz-özünə qaralır, cavanlaşır, bir növ qızlaşır, az qala öz böyük qızlarından seçilmirdi.

Nabələd adam deyə bilməzdi ki, bu qızların anasıdır, ya bu qızlar kimin balasıdır.

Bu şad hadisənin üstündən az ötməmiş körpə qızlar birdən-birə boy atdılar, iri qızlar birdən-birə iriləşdilər, qızlar bulağından birdən-birə su içdilər. Özləri də daha toy-bayram içində olan sayaqda geyindilər, gecindilər. Yeddi qızın bir qardaşı qızların əlində əl-əl gəzdi. Göylər kəndində hamı Şükranı əl üstündə gəzdirdi. Xırdaca qızlarsa Şükranın dövrəsindən əl çəkmədilər.

- Ana, Şükran yatdımı?

- Yatdı qızlar.

- Çox yaxşı, - deyə qızlar bu həndəvərdən aralandılar, uzaqda da olsa, heç bir kəsdən heç bir cıqqırtı çıxmadı. Göyalı ailəsində görünməzin mehribançılıq başladı. Heç kəs, heç kəsə güldən ağır bir söz demədi. Ləzzətli meyvələrdən Şükrana yedirdilər, bahalı qumaşlardan geydirdilər. Gözəl oğlanın üstünü göz muncuqları ilə doldurdular. Şükranın ayaqlarının altında üzərrik yandırılıb onu bədnəzərdən qorudular. İnsafən oğlan özü də misilsiz, müqabilsiz oğlan olmağa, öz hərəkəti, ağılı, kamalı ilə hamının diqqətini özünə cəlb etməyə başladı.

Şükran boy atıb qalxar-qalxmaz Göylər obasının uşaqlarına qarışıb oynamaqda, ya da qabağına düşən atın belinə qalxıb yallama at çapmaqda birinci və baş çıxdı. Şükrana ba-

xanlar dedilər ki, bu oğlan Ziyarət dağının da üstündə dayanan ulu tanrının kəramətinin gələn vaxtında düşübdür. Ulu tanrı bu uşaqdan öz kəramətini zərrəcə də əsirgəməyibdir. Baxanda bu oğlan qaşdan qara, gözdən köşək, kipriklərdən sıx, alından enli idi. Bədəni, duruşu, vücudu mütənasıb idi. Bu oğlan nə uzundu, nə də gödək. Elə bil ki, bu oğlanın bütün əzası qüdrətin fırçasıyla işlənmişdi. Hamı Şükrana heyran idi. O, mədrəsədə oxumaqda, bilik kəsb etməkdə birinci idi. Elə bil ki, qədimlərdən gələn Ağqoyunlulara allah-təala özü belə bir başbilən, sabah düşmənlərlə döşləşə bilən bir igid oğlan göndərmişdi. Görən deyirdi, bu qismət nəinki bir tək Bəyalı oğlu Göyalıya, bütün ağqoyunlulara bəsdir. Ağqoyunlular fəxr edə bilərdilər ki, onların elində, Göylər oymağında belə bir oğlan əmələ gəlibdir. Deyirdilər görün hələ sabahına bu necə bir oğlan olacaqdır. Göyalı elə bilirdi ki, ulu tanrı onun başına elə bir şahənə tac qoyubdur ki, daş-qaşının şöləsi aləmə işıq salır.

Əzizlənən Şükran özünü itirib ucuzlanmırdı. Göyalı öyünürdü, oğlu Şükrana görə qanadlanırdı, ailə yeddilər üstündə tapılan qardaşla fəxr edirdi. Ziyarət dağını unutmurdu, hər il toplanıb Ziyarət dağına gedirdilər, övliyaların izi tapılmayan daş məqbərələrini ziyarət edirdilər, hətta adi qara, çopur daşları da belə öpürdülər. Onlar gətirdikləri qurbanlıqlardan

axışb ora gələn fağır-füğəraya bəsdı deyincə pay-paylayır, açdıqları süfrələrə Ziyarət dağının ildən-ilə çoxalan zəvvarlarından çağırırdılar.

- Yeyin-için, qardaşlar, bacılar, - deyə Göyali da, Qaratel də öz qonaqlarına hörmət edib, xoş sifət göstərirdilər. Onlar yeyirdilər, içirdilər, Şükranı verən qüdrətə şükr edirdilər. Şükran da boy atır, daha on yeddi yaşına çatırdı.

Bəs Göyalı öz sevimli oğlu Şükran üçün daha nə edə bilərdi. Nə edə bilərdi ki, atanın ürəyincə olsun, öz-özündən razı qalsın. Ağ papaqlı, ağ şal çuxalı, qırmızı məstili, qızıl toqqalı, bığ yeri təzəcə tərleyən Şükran üçün məxsusi bir at gərək idi, elə bir at ki, nəinki Göyən obalarında, Ağqoyunlu tayfalarında, hətta, Arazın o tayı Qaradağda, bu biri tayda Qarabağda əldə çıraq gəzilsə belə tapılmasın, bu bərabərlikdə bir at olmasın.

Bu at yelqanadlı olsun, küləkləri yarıb içindən çıxsın, özü də, Şükranı da sağ-salamat çıxarsın. Əgər yağlı düşmən Şükranın üstünə düşsə, bu at onu mühasirədən çıxarsın, otlardan, nizələrdən xilas etsin, heç bir xələl toxunmasın.

Şükran belə bir yelqanadlı ata minə bilərdimi. Heç şübhəsiz uşaqlıqdan Göyən düzə-nində tay-tuş içində at minməkdə el təlimi keçən, mühüm sınaqlardan çıxıb bu yerlərin

birinci minicilərindən sayılan Şükran nəinki belə bir atı minə bilərdi, hətta o öz atını təlimləndirərdi, öz ağılı, zəkası ilə, öz çeviklik və cəsareti ilə bu atı elə öyrədə bilərdi ki, Ağqoyunluların hamısı heyran qalardı. Bəlkə heç belə bir at nağıllarda, əfsanələrdə də olmazdı. Bəlkə də at Zümrüd quşuna, ya odalovda yanmayan Səməndərə oxşardı. Dönüb bunların hər ikisinə meydan oxuyardı.

Göyalı öz oğlunu özündən yuxarıya qaldırmaq, evindən köçürdüyü və köçürmədiyi qızlarını sevindirmək, öz oğul-qız nəvələrinə qürur, fərəh bəxş etmək, xüsusən ona belə misilsiz oğul doğan Qaratelin artıq gümüşlənən saçlarını öz titrək barmaqları ilə tumarlamaq istəyirdi.

- Bir olsun, pir olsun, Qaratel.

- Bəli, Göyalı, bizim biri allah pir edincə öz amanında saxlasın.

- Heç şübhəsiz allah verdiyini öz amanında saxlayacaqdır.

- Son zamanlar qorxmağa başlamışam, Göyalı.

- Nədən ötrü, nə üçün, Qaratel?

- Bizim Şükranın dilə-dişə düşməyindən yana, həm də pis-pis ağızlardan çəkinirəm, Göyalı.

- Allah amanında olana heç bir zaval toxuna bilməz, Qaratel. Mən ancaq bizim Şük-

ranı verən, yeddi qıza bircə qardaş göndərən, özü də qızlarımızın bəxtini uğurluğa açan, bizə otuzdan artıq oğlan, qız nəvəsi bəxş edən ulu tanrıma şükür edirəm. Bunlar hamısı Şükranın ayağının uğurlu olmağındandır, Göyəm qızı.

- Bəli, Bəyalı oğlu Göyalı, qızlar da, onların uşaqları da, kürəkənlərimiz də Şükranın ayağını uğurlu sayıb onu öz canlarından əziz tuturlar.

- Hələ Göylər camaatı, hələ Göyən obaları, hələ ağqoyunlular eli.

- Şükür, min-min şükür o Ziyarət dağına, o dağın övliyya-ənbiyyalarına, Ziyarət dağının yuxarı ulduzlu kəhkəşanında dayanan bu dünyamızı yoxdan yaradan, hikmətiylə dolandıran ulu tanrıya ki, bizə belə fəhmli-fərasətli, gözəl-göyçək oğlan qismət edibdir.

- Əlbəttə, əlbəttə, Göyalı, min-min şükür. Biz bəndələr ona nə qədər borcluyuq.

Bu şükürlü söhbətdən sonra Göyalı ürəyini açıb öz gümüş saçlı Qaratelinə bildirdi ki, bəs onun ürəyindən necə də bir arzu keçir. Elə bir arzu keçir ki, o, Şükranı ucaltsın, Şükran bu arzu içində nəinki ucalsın, hətta qanad açıb istədiyi səmtə uça bilsin.

- Necə istədiyi səmtə, Göyalı?

- Elə istədiyi səmtə uça bilsin ki, daha bu dünyada heç kəs elə uça bilməsin.

- Yəni sən Şükrana doğrucul qanad almaq istəyirsən?

- Bəli, mən Şükrana elə qanad - elə bir at almaq istəyirəm ki, Şükran onun belinə qonanda qanad açsın, bu at onun altında şahpərə çevrilsin, bu şahpər onu küləklərdən keçirsin, bu şahpərlə o göydə havalanan qartallardan belə ötsün.

- Demək sən Şükranı daha artıq gözə gətirmək istəyirsən, Göyalı.

- Yox, yox, Qaratel, allahın bizə bəxş etdiyi Şükran üçün səxavətli olmaq, allah payının müqabilində şükürlü olmaq istəyirəm.

- Yəni, özünü, öz qoyun sürünü dağıtmaq, var-yoxunu da səpələmək istəyirsən.

- Bəli, Qaratel. – deyə, Göyalı öz ürəyini açıb dedi:

- Qızların uğurla ərə gedib, yeddi qızından evimizdə tək bircəyi qalıbdır. O da bu gün sabah öz bacıları kimi qanad açıb uçaçaq, yurd-yuvasına dönəcəkdir. Qoy biz qocalmayaq, qoy bizim ürəyimiz açıldıqca açılsın. Bunu da bizə kim verə bilər. Ancaq Şükran. Şükranın misilsiz, müqabilsiz şahpəri.

Qaratel hər necə razı olub olmasa da, Göyalı sözündən dönmədi. Göyən obalarını gəzdirdi, dolandı, xəbər aldı, soraqlaşdı, uzaq ellərə varıb, uzaq-uzaq yerdən öz qalan qoyun sürüsünün çox yarısının qiymətinə ulduz kimi

par-par parıldayan bir at aldı. Ona yaraşan qızılı-gümüşlü yəhər cilov da düzəltirdi.

- Oğlum Şükrana bəxşidir.

- Nə münasibətlə, ata?

- Bu gün oğlumuzun on səkkiz yaşı tamam olur. Mən Şükranı verən ulu tanrımıza şükür edirəm. Sən mənim ürəyimsən, dirəyimsən, sən mənim Ziyarət dağında, dərgah qapısında qəbul olunan iltimatımsan. Sən ulu tanrımızın öz övladısan.

Şükran öz gözəl-göyçək başını atası Göyalının müqabilində ehtiramla əydi. Sonra da oğlan qayıdıb gəndən baxan ata ilə oğlunun söhbətini dinləyən anası Qaratelin Ziyarət dağının qarı kimi ağaran saçlarından minnətdarlıqla öpdü.

- Mən də ulu tanrımıza şükür edirəm ki, mənim belə təmiz ürəkli, mötəbər atam-anam vardır.

IV

Doğrudan da Bəyalı oğlu Göyalının arayıb axtarib, neçə-neçə yüz qoyun verib böyük məmnuniyyətlə aldığı ulduzlu atın misli, müqabili heç yanda yox idi. Bu at bir tamaşa idi. Baxan elə bilirdi ki, bu at parlaq bir ulduzdu, göydən yerə düşüb... Elə də bu atın adını Ulduz qoyub qulağına çağırdılar. Baxanda Ulduz boydan uca,

ayaqlardan xırdaca, biləklərindən nazik, ancaq beldən mis kimi tökmə və möhkəm idi. Ulduzun ortası qarınli deyil, incə idi. Yalmanı sıx, göyem idi. Ulduzun yalı qınından sivrilən qəhrəman qılıncını andırırdı. Baxanda Ulduzun gözləri yanır, od-alov içində şölələnirdi. Ulduzun qaçağına ox süzdürən olsa belə, çatmazdı. Ömründə Ulduzu öz qaçarağının tozu tutmazdı. Ulduzun belinə gümüşlü-qızıllı yəhər qoyan Şükran atın belində ay kimi yaraşıqlı, ulduz kimi tamaşalı görünürdü. Elə bil ki, bu oğlan olmazın əfsanəvi süvari, misilsiz minici idi. Ulduz qanada qalxanda oğlanın ağ qoyunun yunundan toxunan ağ çuxası da ağ-ağ qanad açırdı. Şükranın qınından sivirib çıxardığı göy zağlı ləzgi xəncəri Ulduzun üstündə şimşək kimi oynayırdı. Göyalı oğlu Şükran atın yalmanından yapışib dik-dikinə öz ayaqlarının üstündə üzüyuxarı qalxınca buraya sancılan kimi də dururdu. Şükran gündən-günə Ulduza yeni-yeni təlim keçir, ona sehrli əməllər öyrədirdi. Əvvəldən də az-çox təlim görənlər uzaq Ərdəhan elində təlimlənen, indi də Göyəndə ayrıca məşq edib təlim alan Ulduz Şükranın dilini, Şükran da Ulduzun dilini əzbərdən bilirdi. Şükran desəydi: “Ulduz, bu dağı-daşı bir göz qırpımında öt”, Ulduz ötərdi. Şükran Ulduzun belində olsun-olmasın, Ulduz alışib isinişdiyi minicisindən hər hansı bir əmr aldı mı, dərhal yerinə yetirərdi.

Şükran da Ulduzun alovlanan gözlərindən öpür, ona kişmiş yedirir. Baş-gözünü sığallayır, lazım gəlincə öz minici libasını sadəcə mehtər libası ilə əvəz edib, onu dirnaqlarından təpəsinə qədər üfürə-üfürə tumarlayırdı. Şükran həmişə Ulduzu çeşmənin gözündə suvarırdı. Ulduz göydə sayrışan ulduzun ən parlağı kimi parlayır, parıldayırdı. Baxan deyərdi kəhkəşanlar aləmində səltənət quran ulu tanrı elə bu Ulduzu da veribdir Şükrana. Ulduza da Şükran kimi misilsiz, müqabilsiz süvari qismət olubdur. Baxanda bunlar bir-birinin məftunu, aludəsi, vurğunu idi. Şükranın hayqırtısı Ulduzun kiş-nərtisinə, Ulduzun da kişnərtisi Şükranın hayqırtısına qarışır, Göyən düzənlərini doldurur, Ziyarət dağına səs-səda salır, fasiləsiz əks-səda-ları ilə bütün bu ələmi dilə gətirib dilləndirirdi...

Ağqoyunluların at örüşlərində Ulduzla Şükranın qabağına çöp də salan görünmürdü. Şükran da, Ulduz da hər hansı paxıllıqdan yuxarılarda, əl və ün çatmaz zirvələrdə dururdular. Heç bir ağqoyunlu minicisi Şükranla Ulduza qibtə edə bilmirdi. Uzun cıdır yarışında Ulduzun çaparağına nəinki heç bir adlı-sanlı at çapa bilmir, hətta onun tozuna belə yetişən görünmürdü. Demək olar ki, bütün ağqoyunlu miniciləri ötürmək bəhanəsi ilə Göyən çadırına toplanırdı. Amma əslində Şükranın Ulduzun belində necə oyun çıxarıb, olmazın məharət

göstərdiyinə tamaşa edirdilər. El-oba, Ağqoyunlu miniciləri qüdrətdən yaranan bu qoşa xilqətə əhsən deməkdən, xeyir-dua verib amin söyləməkdən yorulmaq bilmirdilər. Hər necə bərk-boş, dağ-daş, çınqıllı uçurum olursa, olsun Şükran öz ulduzunun belinə qondumu, üzünü hansı bir səmtə yönəltdimi, heç bir qorxusu yox idi. Ulduz heyrətamız ustalıqla, görünməzin cəsarət və çevikliklə bu çətin sınaqlardan qələbə ilə çıxacaqdı, öz minicisini ata-tuta sıldırımlardan, daş-qayalıqlardan çıxaracaqdı, alqışlayanların müqabilində öz minicisi ilə birlikdə şux qulaqlı başını əyəcəkdi, öz güclü kişnərtisilə aləmə səs salıb, hamını mat-məəttəl edəcəkdi.

- Əhsən, əhsən belə Ulduza.

- Əhsən, əhsən belə süvariyyə, ağqoyunluların birinci minicisinə.

- Şükür, şükür Ziyarət dağına.

- Şükür, şükür Ziyarət dağına.

- Şox şükür, Şükrana da, Ulduzu da öz amanında saxlayan ulu tanrıya ki, biz ağqoyunlulara belə bir tamaşa, belə bir zövq-səfa bəxş etmişdir.

Toplanan adamlar tərifdən qalmırdılar:

- Baxanda hər ikisi şimşəkdir, - deyirdilər,

- Şükran da, Ulduz da od-alovdur, ildirimdir.

Belə vaxtda, Şükran öz Ulduzunu çaparaq oynatdığı vaxt oğlan yerdə öz-özünə oynayan bir uşaq gördü. Şükran tezəcə atını saxladı, enib

Ulduzun ayaqları altına düşən uşağı tozun-torpağın içindən götürüb qucağına qaldırdı, qanad açan Ulduzun üstündə gəzdirdi, sonra da ata-tuta qaytarıb öz doğma anasına verdi.

- Al uşağı, qız, bir də gözdən qoyma. Yoxsa bilməzlər, uşağın at ayaqları altına düşər.

- Bəs Şükranın Ulduzunun ayaqlarının altına düşməyən uşağa nə ad vermək olar?

- Şükrandan da artıq bir oğlan.

- Əyər bu uşaq qızdısa kimə bənzədək?

- Onu mən deyə bilmərəm. Sevgili qıza işarə olunduğunu alınca Şükran qıpqırmızı qızardı. Tezcə Ulduzu tərpedib aralandı. Sonra Sevgilinin gözlərinin qabağında Ulduzu hərleyib Göyən düzündə hey çapır, çapırdı.

- Ay qız, Sevgili, nə vaxtacan sevginiz gizli qalacaqdır?

- Nə sevgisi, gəlinbacı?

- Adəm sevgisi. Siz elə bilirsiniz ki, bu Göylər oymağında adamların gözləri görmür. Göylər adamı çörəyi qulağının dibinə yeyir.

- Görünür, gəlin bacı sevgi güclü olsa, vaxt yetişsə, vədə çatışsa hamı da bilər.

- Axı daha nəyi gözləyirsiniz. Daha bu yay ötüb payızına gəlincə toyunuzu çaldıraq, ağqoyunluların ağçuxalılarını Göylərin Göyən düzəninə gətirək, qoy davullar dov-dov vursun. Qoy ağsaçlı, ağsaqqalı ozanlarımız saz çalsınlar, qoy ozanlar oxusunlar, qoy sonra da qız-

gəlinlərimiz ürkən oğlanlarımız lap qocalarımıza qədər yallı tutsular. Qoy Göyalı oğlu Şükranla Elşad qızı Sevgilinin xeyir işində göydəki mələklər də Göyən tamaşasına çıxsınlar. Qoy ulu tanrının özü də dayandığı kəhkəşanlı tənin üstündən, Ziyarət dağının baş qülləsindən bizə baxsın. Göylər bizə əhsən, afərin desin. Axı ulu tanrı özü Şükranı yeddilər üstündə nəzir-niyazdan sonra veribdir. Axı Şükran əvvəlcə ata-anasının, bacılarının da, getdikcə bizim hamımızın, Göylər oymağının, göyənliklərin, ağqoyunlu elinin, ağçuxalı Ulduz atlı oğlanı olubdur. Heç bir el çadırdə bizim ağçuxalıların qabağına çöp sala bilməz. Bax, sən Şükranın belə oğlandır. Allahın kərəminə şükür eləmək, toyu da tezləşdirmək gərəkdir, Sevgili.

- Arada nişan olmadan nə toy, gəlinbəci?
- Biz sizin nişanınızı da, toyunuzu da bir yerə qatarıq.
- Bəlkə sən söyləyənlərdən Şükran heç bir şey bilmir?
- Bəs sən necə?
- Mənmi, gəlinbəci?
- Bəli sən, Sevgili Elşad qızı.
- Mən də... heç nə bilmirəm, gəlinbəci...
- Bəlkə sən bilmirsən, ancaq Şükran bilir.
- Şükranın bildiyi nədən bilinir?

- Ulduz üstündə qanad açmağından, Göylən düzənlərini gəzə-dolana sənə tamaşa etmək üçün üşməyə gəlməyindən.

- Belə olsaydı Şükranın dili açılmazdı mı?

- Şükranın ürəyi açılmamışdı mı?

- Hər hal dil iqrar üçündür.

- Düzdür, dil iqrar üçündür, ancaq sizin üçün ürək gərəkdir. Sevgiliyə söz demək üçün onu ürəklə ovsunlamaq Şükranın yolunu Kəbəmizə-çəşməmizə salmaq üçün Sevgili gərəkdir, Elşad qızı Sevgili.

- Atam Elşad eşitsə mənə tikə-tikə doğramaz mı, gəlinbacı?

- Atan Elşad Elbəy oğlu bilməmiş olmaz. Köhnə ovçunun gözündən heç nə yayınmaz.

- Yox, nə ovçu atam, nə qoyunçu anam, nə xırda bacılarım, nə də böyük qardaşlarım bir şey bilirlər.

- Demək, bircə siz ikiniz hər şeyi bilirsiniz.

- Düzü, hələlik bircə mən ağılsız, ağılı başından oynayan kamalsız ya bilirəm, ya bilmirəm.

- Sevginin əsl əlaməti öz aqlını kamalını itirməkdir, bir könüldən min könülə sevdiiyə vurulmaqdır. Aqlını, kamalını itirib-itirib el içində dəli-divanə olmaqdır.

- Bəli, aşiq-məşuq belə olmalıdır. Eşq atəşinə düşüb yanmalıdır. Şükransız yaylağa

getməyib, aranda, Göyəndə yana-yana qalmalıdır.

- Sən təməmə, gəlinbacı, mənim sirrimi açdın.

- Eşqin açılan sirrinə ulu tanrı heç nə deməz, Elşad qızı.

Belə bir vaxtda ağsaçlı Qaratel saralmağa başlayırdı.

- Çox yamanca qorxuram, Göyalı.

- Nə üçün, Qaratel? Ürəyin açılmaqdan sızılmağa başlayır. – deyə Göyalı göynəyirdi. – Mən səndən, Göyən qızı, heç nə baş açmıram.

- Yenə də əvvəllərdə Ulduzu almaq istədiyin zamanlarda qorxduğum kimi, ondan da artıq qorxuya, vahiməyə düşürəm, Göyalı. – deyən Qaratel hər iki əlini qoynuna qoyurdu. Göyalı hiddətlənirdi.

- Yenə də deyirəm, ağzını uğura aç, ana.

- Mən də ağzımı uğura açmaq istəsəm də, uğursuz qaraltı ürəyimə damır, Göyalı. – Arvad titrətmə tutunca qoynuna qoyduğu əllərini qoynunda ovuşdururdu. – Elə bil ki çox yamanca bir müsibət baş verəcəkdir... Elə bil ki hansı bir sıldırımdansa Ulduz uçacaqdır... Elə bil ki Şükran əlimizdən çıxıb gedəcək, günümüz qaralacaq, başımızı ucaldan daş-qaşlı tacımız torpağa gömüləcəkdir.

Bəyalı oğlu ilə Göyəm qızının söhbəti qızışırdı:

- Sən uğursuz-uğursuz az söylən, ana!
- Mən ürəyimi, ürəyimə daman uğursuz qara-qara damcılarını səndən gizlətmək istəmirəm, Göyalı.
- İndi əmrin nədir, Qaratel, indi fərmanın nədir Göyəm qızı?
- Təvəqqem Şükranı Ulduzdan düşürməkdir, Göyalı. Onu dildən-dişdən qurtarmaq, gömgöy göyərən gözlərdən uzaqlaşdırmaqdır.
- Demək, Şükranın şahpərini sındırmaqdır.
- Yox, Şükranı tək daha heç yerə buraxmayıb, özcə yanımızda sağ-salamat saxlamaqdır.
- Bəlkə sən, Qaratel, Şükranın əlinə bir toppuzbaş çomaq verəsən, başına da bütöv bir qoyun dərisindən bir yastı-yapalaq papaq qoyasan, çiyinlərinə də bir tüksüz yapıncı, ya palas cecimdən cürcənək salasan, çarılıq-patavalı toz-torpaqda çabalayan bir çoban-çoluq edəsən.
- Mən Şükranı eləcə bir çoban-çoluq cərgəsində sağ-salamat görmək istəyirəm, Göyalı.
- Onda mən torpağa gömülləm, Göyəm qızı. Mən Şükrana alışmışam, onun üstündə əsirəm.
- Bəs qalanları? Bəs sənənin başqa-başqa övladların? Bəs sənənin son ildə cer-cehizlə köçürdüyn sevimli qız sonbeşiyin?

- Mən qızlarımın hamısını çox sevirəm, bir-birindən artıq sevirəm. Ata məhəbbətilə istəyirəm. Şükran isə mənim ulu tanrımdır.

- Dedim ki, Göyalı oğlu, Şükrandan yana qara daman ürəyim qorxudadır.

- Ulduzun belində Şükrana heç bir zaval toxuna bilməz, xanım.

- Elə Ulduza görə qorxuram. Axıracan ona etibar eləmək olarmı?

- Elə də arvad.

- Bəs sən necə, Göyalı?

- Mən qara saçları üstümüzdəki Ziyarət dağının ağı kimi ağaran Qaratelimə həmişə etibar eləmişəm, - deyə Göyalı ömür yoldaşının saçlarını sağ əlilə sığalladı. – Bizim aramızda paklıq olmasaydı, heç o ucalıqda Ziyarət dağına dırmana bilərdikmi? Şükrana bu tamaşada misilsiz bir yelqanadlı at ala bilərdikmi?

- Yox, heç yox, Bəyalı oğlu Göyalı.

- Daha onda niyə öz etiقادını itirirsən, Göyəm qızı.

Qaratel titrəyən əlini tir-tir titrəyən, danışanda çırpınan ürəyinin üstünə gətirdi.

- Düzü, ürəyimə hey qara damcıdır, damır.

- Şeytana lənət de, Göyəm qızı.

- Min-min lənət şeytana-şərə.

- Tanrıya da min-min şükür de, Göyəm qızı.

- Bəli, bəli Göyalı oğlu, ulu tanrımıza, Ziyarət dağımıza, Ziyarət dağımızın övliyya-ənbiyyalarına min-min şükür.

Belə söz-söhbətdən sonra Bəyalı oğlu Göyalı ömür yoldaşı Göyəm qızı Qarateli toxtatmağa, arxayınlaşdırmağa cəhd edir, ancaq Göyəm qızı hər necə toxtamaq, Şükrandan arxayınlaşmaq istəsə də, arxayınlaşıb toxtaya bilmir, onun ürəyinə qara damcı damırdamırdı...

V

Gümüş saçlı Qarateli belə sevinc içində ola-ola hansı ecazkar ana ürəyi ilə öz sabahının qara günlərini görüb belə qorxuya düşürdü. O, öz övladının başı üstündə toplanacaq qəza qılıncını necə görürdü. Ana ürəyinin kövrəkliyi, həssaslığı iləmi.

Bəlkə belədir: Xilqətdən ata ürəyi sərtir, daşdır. Axı ata ürəyi ana ürəyi qədər yumşaq, kövrək olmasa da, daş da deyildir. Ata ürəyi də öz övladını atəşin bir hərarətlə sevir, istəyir, övladının üstündə tir-tir əsir... Ancaq ata ürəyi öz iztirablarını gizlətməyə cəhd edir, çox zaman dost-düşməninə göz qabağına gətirir, öz ürəyini gizləməyi də bacarır. İndi bəs burada Bəyalı oğlu Göyalının ürəyi necədir?

O arxayındırmı? Ana ürəyinin iztirablarına qarşı biganədirmi? Göyalının ürəyi də içəridən titrəməyə, Şükranın üzərində əsməyə başlayır. Ancaq belə baxanda burada nə var idi. Hər şey öz yerində, öz qaydasında, öz axarında deyildimi. Belə anlaşılmaz qaraltı qarşısında Şükranı Ulduzun belindən düşürüb, onun şahpərini sındırıb bir qırağa atmaq olardımı. Şükranı Ulduzdan ayırıb, Ulduzu dəyər-dəyməzinə satmaq, Göyən düzənlərindən ilin yay aylarında yaylağa qalxan zaman ala yaylaqlardan, güllü-çiçəkli çəmənlərdən, qaynar gözlü, buzlu bulaqlardan məhrum edib bu aralarda itirmək olardımı? Belə olanda Şükranın şahpəri sınmaz, qanadları qırılmazdı. Bir də bəzən belə olurmu, insan durduğu yerdə elə bir ciddi səbəb olmadan öz-özünə qaralsın, qaraltılı-qorxulu şübhələrə düşsün? Bəlkə burada gümüş saçlı Qaratel öz aşıb-daşan xoşbəxtliyinin, Şükrana görə özünün hədsiz sevincinin içindən bir bədbəxtliyin çıxı biləcəyindən vahiməyə düşür. Üzdən baxanda nə deyib, nə etmək olardı. Kim Qaratelin, Göyalının yerində olsaydı, günün, güzəranın bu yerində nə edə bilərdi. Bu halda, Ulduzun belində qanada qalxan tək oğlunun qanadlarını necə qıradı. Onu əfsanəvi Ulduzunun belindən düşürüb piyadə edərdi. Göyən düzənində qoyun sürülərinin qaldırdığı yay tozlarının içinə tullardı.

Qaratel öz oğlunu Ulduzun belindən salmağa cəhd etsə də, Bəyalı oğlu Göyalı nə Ulduzun, nə də Şükranın şəstinə qıyır, nə də qıya bilirdi. “Axı niyə, nədən ötrü belə bir oğlun qol-qanadını qıraq”, - deyirdi. – Onda görə, eşidən mənə nə deyər”.

Ulduzun belinə bu çöllərin, dağların qartallarından da artıq qartalcasına qonan, qartaldan da artıq qanad açan Şükranı bəlkə də ağqoyunlularda yüzdən də artıq qız sevibdir. Bəlkə də Şükran yüz gözəlin içindən tək birisini seçibdir. İndi də o öz sevgisini sınaqdan çıxarır ki, iyirmi yaşına dolunca öz eşqini on yeddi yaşlı qıza elan etsin, ata-anasına da bildirib elçi göndərsin – deyə düşünən Göyalı öz şirin xəyalına davam edir, qayıtmaq, başqa bir qaraltıya yol vermək istəmirdi. Belə olsun ki, biz də həmin qızı elçiləyək, nişanlayaq. Belə olanda Şükran daha da artıq qanadlansın, aramızda, dağlarımızda daha da artıq qanad aç-aça ucsun. Ulduz da göydə sayrıışan ulduzlardan güclü sayrıışsın, göz qamaşdırsın. Biz də Şükranın toyuna hazırlaşaq. Ağqoyunlu gözəli ilə onun toyunu edək. Ağqoyunluların yüz-yüz atlıları Şükranın toy çadırına çıxsınlar, birincilik uğrunda çarpışsınlar, zurna-balabanın, toy nağarının səsi aləmi doldursun, onlar qırmızı-yaylıq nəməri uğrunda qoşsunlar, qalib çıxan atının boynuna qiymətli qırmızı yaylıq bağlasın.

Mən də gümüş saçlı Qaratelin əlindən tutum, Şükranın toyunda bəsdə deyincə oynayıb, oxqay deyim, sonra ağqoyunlular adətincə Şükran da sevgilisinin əlindən tutsun, (deyək bu qızın adı Sevgili olsun) onlar oynasınlar, oynasınlar, onlara baxan ağqoyunlular arvadlı-kişili, qızlı-oğlanlı yallı tutub cərgələnsinlər, cərgələne-cərgələne Göyən düzənliklərini doldursunlar. Onlar Göyən düzənlərinin payızında bizim dildə deyilən son baharında qışqırıq qopara-qopara, hay-haray sala-sala, hey qatarlana-qatarlana yallı getsinlər. Onda qoy Bəyalı oğlu Göyalı da şərbətdən sərxoş olsun. Şükranın toyunda elə nəşələnsin ki, elə zövq-səfa aləminə varsın ki daha düşməni tar-mar edən qoşunbaşı sərkərdədən də yuxarıya qalxsın. Qoy onda ağqoyunlular elinin, Göylər oymağının sakini, on ildən bəriyə babalaşan Göyalı oğlu bu dünyadan doyunca kam alsın... bu dəfə bu çeşmə, o dəfə o çeşmə üstündə süfrə açsın, köz üstünü kabab şişləri doldursun. Birdən də bütün cəmdəklər iri-iri payalara keçirilsin, tonqal közlərində hərlənə-hərlənə qızardılsın. Bəlkə də haradansa, şəriət qadağan edən şərab küpləri də gizlin gətirilsin. Bizdən xəbərsiz gizlin-gizlin içilsin, sonra da “Ulu tanrı, sən özün günahımızdan keç deyə”, al şərab ağ-aşkar nuş edilsin, oğlanlar içsinlər, qızlar-gəlinlər şərbət adı ilə şərabın dadına baxsınlar, ala dodaqlarını

büzsünlər, bu zaman qışqırışma qalxsın, sözlər çırpışsın.

- Biz içək şirin şərbəti.
- Biz içməyək dədə-baba içməyən şərabı.
- Bir üzüm suyudur, üzüm suyudur, qızlar.

Ağsaqqallar araya düşsün:

- Yeyin üzümü, ömrünüzdə içməyin üzüm suyunu, balalar.

- Bəs Şükranın sağlığına nə deyək, babalar?

- Bəs Sevgili ilə Şükrana nə xeyir-duası verək?

- Hər ikisinə xoşbəxtlik diləyək, balalar.

- Onların ikisinə də xoşbəxtlik, uzun ömür arzu edək.

- Qoy Bəyalı oğlu Göyalının yeddi qızı, bir oğlu olduğu halda, Şükranla Sevgilinin yeddi oğlu, bircə qızı olsun. – deyə gözəl arzular içində xəyala gedən ata ürəyindən keçirirdi.

- Qoy onlar oğlan yeddiyələrinin üstündə bircə qız tapmaq, yeddi oğlana bircə bacı diləmək üçün nəzir-niyazla Ziyarət dağına yollansınlar. Ziyarət dağının daş altında yatan övliyələrini ziyarət edib, bu dağın kəlləsinə qalxsınlar. Oradan: “Ulu tanrı, sən bizim yeddi qardaşa bircə bacı ver”, deyib, dilək diləsinlər. Bu da yeddiyələrin üstündə bircə bacı olsun. Bu bacıya da, Şükranımız düzələn kimi Sevgiliyə

qismət olan kimi şənlik qismət olsun. Bəs bu bircə qızın adı nə olacaqdır?

Öz ömür-gün sirdaşı Qarateldən aralanan, öz bədbin qaralanmağını qovub nikbinlik ruhu ilə fərəhlənən, Şükran üçün gözəl sabah, günlü gün, parlaq günəş diləyən ata bu ad üstündə udquna-udquna qalırdı. Qoy onda bu ad... – Göyalı bu qız nəvəsinin adını gələcəyə saxlayırdı. Axı bu qız yeddi qardaş üstündə tapılacaq qız idi, ağqoyunlu oymaqlarında olmasın... Yəqin ki, onda Göyalının yaşı yüzə yaxınlaşacaq, ya da yüzü aşacaqdır. Bəs Qaratelin yaşı neçə olacaqdır. Bəyalı oğlu Göyalıdan on yaş kiçik Göyəm qızı Qaratelin yaşı da doxsanı haxlayacaqdır. Onda ulu baba, ulu nənə Şükranın və sevgilinin yeddi oğul üstündə tapılan tək qızını sevecəklər, bu qızı dağ çiçəklərini andıran libaslarla tez-tez bəzeyəcəklər, düzeyəcəklər. Məgər yox idimi Qaratellə Göyalının qız nəvələri. Var idi. Onların qız, oğlan nəvələri bəs deyincə var idi. Ancaq hələ ki Şükranə toy olmamışdı. Bu cavanın övladı da yox idi.

Şükran on doqquz yaşının içindədir. Ulduzun belindən düşmək istəmir. Görünür, Göyalının öz oğluna arzu etdiyi həmin Sevgilini Şükran axtarır. Haradadır Ağqoyunlu gözəli Sevgili?

Yox! Şükran axtarır, çox bərk axtarır. Əgər Şükran Sevgilini tapsaydı yəqin ki, anasına andırrar, bacılarının, yeznələrinin birinə söz çatdırıb deyərdi: - Bəs mənim qocalarıma yetirin ki, axtardığım gözəli tapmışam. Demək, hələ Şükran həmin Sevgili qızı axtarır... axtarır... Bu qız yaxındadır, ya uzaqdadır... Bəlkə, bu yaxınlıqlarda olsa bu qız, daha Şükran niyə uzaqlara varsın, dərə-təpəyə düşsün, Ulduzun üstündə süzsün. Bu Sevgilidir. Ya başqa bir oymaqdan olan Sevgili? Belə olanda o necə də Ulduzsuz Sevgilini axtara bilər? Axı Ağqoyunlu oymaqları Aran elində bir deyil, beş deyil, çox-çoxdur. Demək, bütün Aran oymaqlarını axtarıb Sevgili adında sevimli qızı tapmaq üçün Şükran belə bir at-qanad gərək idi...

Belə xoş xəyal içində düşünməkdən üzül-mək istəməyən Bəyalı oğlu Göyalı Göyəm qızı Qaratelin gümüş telini tumarlayıb çoxdan nənələşən gözəlin qırışmış alnından öpdü:

- Deyirəm, gərək, Ağqoyunlu gözəli Sevgilinin toyunu edək. Qaratel.

- Hansı Ağqoyunlu gözəli? Necə Sevgili, kişi?

- Şükranın axtardığı Ağqoyunlu gözəli, Sevgili.

- Yəni Şükran tapmışımı Sevgili deyilən dünya gözəlini?

- Şükran görünür uzaqlarda axtarır, neçə-neçə Sevgili adında qızdan birisini axtarır, Qaratel, o, tapacaqdır, bizim Göyən-in-Göylərin ağbirçəyi.

- İlahi, qoy Şükran belə bir gözəli, Sevgilini yaxında, yaxın zamanda tapsın. Qoy biz qocalar toyda qoşa süzək. Sən özün Şükranə yeddi oğul, bir qız ver.

- Qaratel xanım, sən lap ürəyimdən xəbər verirsən. Mən də öz-özümə belə arzu eləmişəm, yeddi oğul, bircə qız.

- Belə olanda hazırlaşaq, kişi. – Deyə, ürəyi içində titrəyən ana titrətməyə düşürdü. – Səninlə bahəm, yenə də Ziyarət dağına gedək, Göyalı. Daha tələsməyək, özdənməyək. Tamam bir həftə Ziyarət dağında qalaq, çatdırıb ziyarət edə bilmədiyimiz övliyyə-ənbiyyaların hamısını bircə-bircə ziyarət edək. Yenə də həmin başı göy buludlu zirvənin özünə qalxaq, əlimizi dərgaha qaldıraq deyək: “Ulu tanrı, sən özün qov, uzaqlaşdır bizdən bu qara-qura qaraltını, sakit et bizim tir-tir titrəyən ürəklərimizi. Özün verdiyin Şükranın başından tək bircə tük də əskik etmə. Onu zavalıdan qoru, onu Ulduzun belində salamat saxla. Özün də ona tezəcə bir zamanda Bəyalı oğlu Göyalı deyən Sevgili yetir. Qoy biz axıracan muradımıza çataq. İlahı, sən bizi naşükür sayma, biz indi bütün oğlan və qız nəvələrimizi özümüzə oğul, qız bilib, sənə şükür

edirik. Deyirik, min də yox, milyon kərə şükür olsun bizim Ulu tanrımıza ki, uca Ziyarət dağından bizim səsimizi eşitdi, iltimasımızı qəbul etdi, yeddi bacıya bir qardaş qismət göndərdi.

Göyalı ilə Qaratel yenə də Ziyarət dağına hazırlaşır, bir-birinə ürək-dirək verir, Ulduzun belinə qalxan düz-dünyanı qanadlana-qanadlana dolanıb qayıdan Şükranın boyunu sevir, həm Şükranı, həm də onun Ulduzunu doyunca oxşayıb öpürdülər.

- Ulu Tanrı, çox-çox şükür! Ziyarət dağı, çox-çox şükür, övliyyə-ənbiyyə, sizə çox-çox şükür! Min –min minnət!

VI

Göz qoyub baxanda, Şükranla onun Ulduzu arasında elə bir ülfət, elə bir görünməzin dostluq başlamışdır ki, daha çox çətin ki bunları bir-birindən ayırmaq olardı. Görünürdü Şükran Ulduzsuz, Ulduz da Şükransız nəfəs ala bilmir, onlar bir-birlərindən ayrı dura bilmirlər. İnsanla insan arasında ülfət, dostluq, bir-birinə bağlılıq, sədaqət, səmimiyyət əsil insani keyfiyyətlərdəndir. Ancaq insanla at arasında olan ülfət, dostluq da dünya üzərində yox deyildi. Ancaq bu dostluq ki, Şükranla Ulduz arasında başlamışdır, misli-bərabəri nəinki Göyəndə, Qara-

qoyunlu oymaqlarında, bəlkə də bütün mahalda, yaxud bütün dünyada yox idi. Sanki, insanla Ulduz adlanan at arasında deyil, çox nəcib, əsil insanla insan arasında idi. Sanki bunlar bir-birinin dilini tamam-kamal bilir, bir-biri ilə əməlli-başlı dilləşib danışır dılar. Birdən də ərklə bir-birindən kūsür, üstündən az ötuncə barışırdılar. Bu vaxt hər ikisinin gözləri gülür, sevincləri öz yerinə qayıdıb göyləri durulurdu. Elə bil ki bunların hərəsi itirdiyi dünyanı bir də təzədən tapırdı. Birisi bikefdirmi, o birisi də bikefləyirdi, birisinin kefi kökəldimi, o birisinin də kefi kökəlirdi. Şükran nəşələnib nəğmə oxuyunca Ulduz da şuxlaşır, öz kişnərtisi ilə düzü-dünyanı doldururdu. Bəzən, Şükranla Ulduz bir-birini ifrat dərəcədə sevir, bir-birinə nəzakət göstərib hörmət edir, bir-birinin xidmətində dururdu. Bir də, elə bil ki, birisinin üreyindən keçəni o birisi bilirdi. Onlar bir-birlərinin üreyini sındırmaqdan çəkinirdilər, qorxurdular. Bu iki xilqətin arasında elə bir ülfət yaranmışdı ki, müqayisəsi mümkün deyildi. Ulduz Şükranı az qala qızıl-gümüş yəhərin içində daha mənalı görürdü. O, Şükranı qanadları üstündə uçurunca nəinki ayrı-ayrı adamlar, hətta obalar, ellər, oymaqlar, tayfalar, bir də bütün çöllər, dərələr, təpələr, çaylar, çeşmələr tamaşaya çıxıb heyran-heyran baxırdılar. Göyalı ilə Qaratel bu oğlanın qüdrəti və sehrilə sevinirdilər.

Doğrudur, Ulduz öz qabaqkı yerində, Ərdahan elində azmı-çoxmu məşq görüb, təlim-lənmişdi. Ancaq Şükranın misilsiz saf ürəyi, sevgisi, məhəbbəti Ulduzu ecaskar dərəcəyə gətirib çatdırmışdı, yetirib yetişdirmişdi. Ürəklə olan ürək istəyən kimi olur. Şükranın böyük insan ürəyi Ulduzu da böyük ürək sahibi etmişdi və getdikcə bu ürəklərin hər birisi böyüyür, getdikcə bunların bir-birinə olan məhəbbəti güclənir, aşır-daşır, bunlar bir-birinə xidmət göstərərək qulluq etməkdən yorulmurdular, bir-birinə olan xidmətlərindən son dərəcə zövq alırdılar, nəşələnirdilər, bir-birinin gözündən öpürdülər. Şükran Ulduza xidmət etməyi başqa bir kəsə tapşdırmır, Ulduzu yedirib-ıçirməyi heç kəsə arxayın olmurdu. İlin isti aylarında Ulduzu yu-maq, ağ ipəklə, qumaşla qurulamaq, ilin soyuq aylarında Ulduzu üfürə-üfürə tumarlamaq Şük-ranın öhdəsində idi.

- Oğlum, bəlkə mən də sənə kömək edim?

- Nə barədə, ata?

- Sənin Ulduzunu yayda yumaq, qışda tumarlamaq, bir də yedirib-ıçirmək barədə.

- Sənin öz işin azdımı, ata?

- İndi mənə kömək edən çoxdu, Şükran, - Göyal öyünürdü – nəslimiz böyükdür, mənim Ulu tanrı verən, oğlum. Sənin uğurlu ayağına görə mənim nəvələrim, sənin bacı uşaqların tö-

rəyiblər, boy atıb, yekə oğlan olublar. Hələ yez-nələrinin nəcabətinə gəlincə, heç kəs Ağqoyunlu elində bizimlə bəhsə-bəhsə girişə bilməz.

- Yenə də Bəyalı oğlu Göyalının işi çoxdur.

- Bəyalı oğlu Göyalının ürəyi, dirəyi, nəfəsi, damı-dirəyi bir adam üstündə cəm olunubdur.

- Bəs başqaları necə, babası?

- Başqaları da mənim can-ciyərimdir.

- Ancaq...

- Ancaq Şükranı necə sevdiyimi özüm də anlaya bilmirəm – deyə ata acizləşirdi. - Bilmirəm niyə mən Şükrana belə bir tilsimlə bağlanmışam. Şükrandan bir balaca nigaran olanda, Şükran bir az uzaqda olanda nəfəsim çatışmır.

- Ağqoyunlarda belə bir məsəl var, deyərlər ki, “qorxan gözə çöp düşər, ata”.

- Xüsusən anan Qaratel çox yamanca qorxur, Şükran....hətta deyir ki, qoy bizim Şükran Ulduzun belindən düşsün, ürəyim arxayınlaşsın, özüm sakitləşim.

- Ulduzsuz yaşamaq mənə mümkün deyildir, ata.

- Mən bunu bilirəm, Şükran. Ancaq ana ürəyinin hikməti də böyükdür... Bəlkə sən doğrudan da Ulduzdan əl çəkəsən.

- Yəni piyadələnməm?

- Piyadələnməyinə qiymaram, səni qanadlı qartalın belindən alıb yerə salmaq istəmirəm.

- Bəs onda necə olsun, Dədə?

- Gərək sərvaxt olasan, oğlum, gərək sayıq olasan, Şükran. Elə ayıq-sayıq olasan ki, sənə heç bir zaval toxunmaya.

- Ulduz olan yerdə mənə necə zaval toxuna bilər, dədə? Ulduz mənim varlığımıdır. Mən qanada öyrənmişəm, ata. Ulduzsuz mən tozda-torpaqda sürünnəm vallah.

- Bəlkə səninçün bədnəzərə gəlməyən başqa bir at tapaq, Şükran?

- Bəs Ulduz?

- Ulduzu uzaqlaşdırmaq.

- Ulduz uzaqlaşmaz, dədə. Uzaqlaşsa tablamaz, Ulduzun ürəyi partlar. Ulduz Şükransız yaşamaz, ata, mən varamsa Ulduz da var, mən yoxamsa Ulduz da yoxdur.

- Atın ömrü insan ömründən qat-qat qısa olur, Şükran.

- Mən Ulduzun qocalığına da hörmət edəcəyəm, ata.

- Bəs sonra, Şükran?

- Özüm də bilmirəm, dədə. Bilmirəm Ulduz qocalandan, işdən düşəndən sonra necə yaşayacam.

- İnsan da atla bu qədər bağlanarmı, Şükran?

- Özüm də bu sirrdən agah ola bilmirəm, ata.

- Belə söhbətdən sonra Şükran öz Ulduzuna yaxınlaşanda onun ağladığını görürdü. Demək, Ulduz ata ilə oğulun danışığını duy-muşdur. Bu vaxt Şükran cibindən ağqoyunlu qızlarının naxış-naxış işləyib, hörmətmi ya sevgimi əlaməti olaraq ona bağışladıqları dəs-mallardan birisini çıxarıb Ulduzun gilə-gilə yaş gələn gözlərini silir, onun yanlara yatan qulaq-larını dartışdırır... yox, yox, Ulduzun kefi durulur, ağlayan gözlər alov içində yanır, qulaqları dim-dik dikəlib şux-şux oynayır. Ulduz dodaqlarını gətirib Şükranın qıvrım-qıvrım tük bürüyən o üz-bu üzündən öpür. Onlar tay-tuş uşaqlar kimi oynayırlar. Gəndən göz qoyan Göyalı görür ki, Ulduzla Şükran necə bir-birinə bağlanmışlar. Öz tək oğlunu öz canından qat-qat artıq istəyən, əziz tutan Göyalı dönüb oğlunun Ulduzunu da bərk-bərk istəyirdi. Göyalının nəzərində Ulduz atdan da artıq tək oğlu Şükran üçün ikinci bir qardaşa çevrilmişdi. O, özünü toxtadınca belə bir qənaətə gəlirdi ki, Şükran Ulduzu nə qədər sevirsə. Ulduz da Şükranı bir o qədər sevir, onlar bir-birinə ayrılmaz dərəcədə alışmışlar, isinişiblər. Belə olan halda Göyalı da Ulduzu oxşayırdı, sevirdi. Oğlu Şükranı da Ulduzsuz təsəvvürünə gətirə bilmirdi. Odur ki, həmin qaraltıları qovmaq üçün dönüb yenə də

Ziyarət dağına daxil düşür, bu dağın daş altında yatan övliyya-ənbiyyalarına minnətdarlıq göstərir, kəhkəşanlı ulduzlar dünyasında səltənət salan Ulu tanrıya təkrar-təkrar şükür edirdi. Şükür edirdi ki, neçə dəfə öz dərgah qapısını açıb olmazın səxavət göstərdi, necə də Şükranı gözəl-göyçək, qoçaq-çevik bir oğul yaratdı. Necə də Şükrana bütün dünyada misli-bərabəri tapılmayan bir qanadlı Ulduz qismət etdi.

VII

Ulduz doğrudan da ulduz idi. O göylərin ulduzlarından da artıq yerin - bu gözəl aləmin ulduzu idi, onun qaçarağından ağ-ağ şölələr saçılırdı. Elə bil ki, Şükran atdan da artıq Ulduzu minib uçurdu. Axı ta qədimlərdən bəriyə “su aydınlıq”, “at muraddır” deyiblər. Əgər yuxuda su görmüsənsə, aydınlıq olacaq, at görmüsənsə muradına çatacaqsan. İndi Şükran həqiqətən muradına çatmışdı. Ona belə ecazkar qanad, qanaddan da artıq vəfalı dost qismət olmuşdu. Özü də bu vəfalı dostluğun nəcib, gözəldən gözəl rəmzi olaraq Ulduzlu oğlanlar əmələ gəlməyə, cavan Şükranın çoxlu-çoxlu şagirdləri yaranmağa başlamışdı. Baxanda bütün Göyən oymaqlarında yeniyetmə cavanlar Şükranı təqlid edir, Ağqoyunlu elində ulduzların sayı çoxalır,

az qala bu ulduzların sayı yüzdən yuxarıya qalxırdı. Bu hal Ağqoyunlu elinə olmazın fərəh gətirir, olmazın dərəcədə bu elin qürurunu artırır, başqa-başqa ellər içində ağqoyunluların başını uca edirdi. Bu ulduz atlılar hər yerdə xeyir işə kömək edir, şəri-şeytanı dəmir nallarla tapdayıb keçirdilər. Bu yeniyetmələr yolda yorulana kömək edir, Şükransayağı at belinə qaldırıb mənzilə çatdırırdılar. Ancaq bütün ulduzların içində yenə də həmin-həmin Şükranın Ulduzu birinci idi, baş idi. Necə ki, Şükranın özü Ağqoyunluların içində birinci idi, baş idi.

Xoşbəxtliyin belə süd kimi ağ-çağ vaxtında birdən-birə qara milçək çıxmağa, süd içindən çıxan qara milçək kimi ürək bulandırmağa başladı. Ürək bulandıran ölü milçəyi çıxarıb qırağa atarlar, ya da ölü milçək düşən süd qabını bir qırağa boşaldıb, özünü də yaxşı-yaxşı qumla sürterek yuyub-yaxalayıb, salavatlayıb bir qırağa qoyarlar, birazdan da bu qara milçəyin südün içinə necə düşüb-düşmədiyini də unudarlar. Ancaq burada peyda olan elə də adəti qara milçək deyildi, çox yekə, çox qara bir mozalan idi. Bu mozalan başqa yerə də yox, Ulduzun canına arız olmağa başlamışdı... Ağqoyunlu elinin qoyun sürüləri Ziyarət dağının yan-yörəsindən keçib, yuxarılara, ala yaylaqlara yön aldığı zamanda, hələ elin dalı Göyəndən

üzülmədiyi bir vaxtda, yaz yaya yaxınlaşdığı günlərdə, qızmarlaşdığı dəmlərdə bu mozalan da qızırdı, qızışırdı, ara-ara Ulduzun üstünə düşürdü. Mozalan Ulduzu dişləyirdi, oradan-buradan dişləyirdi, Ulduzun qanını sorub-sümürürdü, hələ bir də axıdırdı. əvvəl Şükran bu qara mozalanı görə bilmədi, nə qədər göz qoyub, göz gəzdirdisə də, bu qara mozalanı tapa bilmədi. Şükran Ulduzun yaralarını yudu, onun canını qandan təmizlədi, qayıdıb Ulduzun yaralı gözlərindən öpdü, qıdıqlayıb tərpətdi, Ulduzun könlünü aldı, birtəhər köhlənin kefini açdı.

- Sənə nə olub, igid Ulduz?

Ulduz öz asta-asta kişnərtisi ilə şikayətləndi: "Bir qara mozalan üstümə düşübüdür".

- Qara mozalan nədi ki, onu saya-hesaba alasan?

"Qara mozalan hər nə olub-olmasa da, mənə göz verib işıq vermir". – deyən Ulduzun qaş-qabağı tökülürdü. Sanki Ulduzun gözündə işıqlı dünya zülmətə çevrildi. Ulduz birdən qaraldı. Qaralınca Şükran da qaraldı. Şükran istədi qara mozalan barədə ata-anasına desin, əhvalatı açıb bildirsin, ancaq onların narahatçılıqlarını artırmaq, son günlərdə özünü bildiren həyəcanlarını coşdurmaq istəmədi. Bir də, başqa eşidib-bilənlər nə deyərtilər. Deməz-dilərmə bu boyda qartal qanadlı Şükran niyə bir

qara mozalandan yana vahiməyə düşübdür. Doğrudan da Şükran özü söyləyən sayaqda bir qara mozalan nədir ki, ondan da ürkünüb çəkinəsən. Mozalan nə əqrəb, nə də gürzədir ki, ondan qorunasan, ehtiyat eləyəsən. Mozalan mozalandı qurtardı getdi. Ancaq mozalan qurtarıb getmirdi. Ulduzdan üzüüb, əl çəkmirdi, haradansa, necəsə Şükranın gözün-dən gizlicə Ulduzun qıç-paçasına girir, Ulduzu özündən çıxarıb hirsəndirir, ovqatını təlx edib qanını qaraldır, daha doğrusu, bir qara zəli kimi Ulduzun qanını sümürür, sümürə bilmədiyi qanını da axıdırdı. Şükran Ulduzun bədənində göz gəzdirincə həmin qara mozalanın qara izini görürdü. Yenə də Şükran eyni səbr ilə Ulduzun yaralarını yuyub təmizləyir, yanlara əyilən qulaqlarını dartıb köhləni şuxlaşdırırdı. – Bax belə, Ulduz can – deyirdi, - Bax belə. Sonra da Şükran kefini açdığı Ulduzun belinə qalxıb çapır, çapırdı.

Şükran Ulduzu güclü küləklərdən keçirirdi. Özü də bu qara mozalanı küləklərə verib haradasa itirib başına daş saldığını gümanına gətirib, geriye qayıdırdı. Ancaq yenə də qara mozalanın haradasa gizləni öz qara niyyə-tindən qalmadığı görünürdü.

- Niyə belə solmusan, oğul? – deyə bir gün Şükranın atası Göyalı, anası Qaratel soruşanda Şükran gülümsədi:

- Elə bir şey yoxdu. – dedi. Deyilən kimi Şükran öz qocalarını narahat edib, həm də yan-yörəni özünə güldürmək istəmədi. Axı olsa-olsa milçək könül bulandırır. Lap olsun milçəyin bö-yüyü bu qara mozalan, nə olsun. Mozalan danadunanın üstünə düşüncə mozağa salıb qaçırdar, quyruqlarını bellərinə qaldırıb təzən danaları oğul-uşağa güldürər. Belə baxanda bu mozalan nədi ki, yeri-göyü tutan Ulduza nə də edə bilsin. Hələ bir halda ki, bir neçə gündən sonra yuxarılara, ala yaylaqlara qalxınca orada ara-ara yağan qara tozanaqlarına düşüncə mozalan da dönüb rədd olacaq, çıxıb cəhənnəminə, goruna gedəcəkdir.

Şükranın öz fikrinə də hər necə qaraltı gəlsə də, o yenə ata-anasına heç nə demir, yaylaq üçün onları tələsdirirdi.

Adətən əvvəlcə Ağqoyunlular öz sürülərini yaylağa qaldırır, dalınca da köç-külfət öz dəvələri ilə, sürülər toz qaldıra bilməyən yollarla düşərgədən düşərgəyə düşə-düşə, odun-ocaq olan çeşməli yerlərdə gecələyə, gecələyə gedərdilər. Baxanda buna da çox qalmamışdı. Uzaq başı on gün qalmışdı, ya da heç qalmamışdı. Nə isə Ulduzun tutqunlaşdığını görən Şükran da tutqunlaşdı. Bu tutqunlaşmaq Şükranın atası Göyalının, anası Qaratelin gözlərindən də yayınmırdı:

- Doğrudan da sənə nə olubdur – deyə ata-ana da şübhəyə düşüb qaralırdı. – Bəlkə bir gözü götürməyən, sənə paxıllıq edib söz atan, dəyib-dolaşan vardır.

- Mən Ağqoyunlu elindən yerdən-göyəcən razıyam.

- Əlbəttə, Ağqoyunlu eli bizim Şükranımızı öz doğma balalarından baş tutur.

- Onda bəs niyə daha narahat olursunuz, mənim əziz ana-atam?

- Gözümüzə bir cür dəyirsən oğul.

- Nə cür dəyirəm, mənim əzizlərim?

- son günlərdə gözümüzə çox tutqun görünürsən, Şükran.

- Məndə heç nə yoxdur, əziz ata-ana.

- Bəs bu tutqulnuğun sirri nədir, Şükran?

Daha Şükran sirri açmaq qərarına gəldi:

- Sirri Ulduzdadır.

- Bəlkə Ulduzda vəfasızlıq görünür.

- Xeyr, Ulduz həmişə vəfalıdır.

- Bəs nə olubdur?

- Ulduza bir qara mozalan arız olubdur. Qəfildən Ulduzu dişləyir, qanını sorub, qanını qaraldır.

- Onda öldürək mozalanı.

- Mozalan gözə görünmür.

- Necə mozalan gözə görünmür.

- Mozalan tilsimə dönübdür.

- Bəlkə o iblisdir, mozalan cildinə giribdir.
- Heç cür baş açə bilmirəm, əziz ata-ana.
- Deyəsən elə qara iblisdir ki, var. Onda yenə də biz ata-ana, sən də Ulduzu da götürüb payı-piyada Ziyarət dağına gedək. Orada dua edək, Ulu tanrıya yalvarağ-yaxarağ, iltimas edək ki, qara mozalan cildinə girən qara iblisi Ulduzdan uzaqlaşdırsın.

- Mən inanmıram ki, iblis ola, elə mozalandır. Bir mozalana görə xofa düşüb Ziyarət dağına getməyinə, Ulu tanrını narahat etməyinə dəyərmə?

- Inan, oğul. Məgər qara şər-şeytan olmur? Olur. Qara mozalan cildinə girən şeytana qarğamaq, məlunun xata-balasını özümüzdən uzaqlaşdırmaq üçün gerek Ziyarət dağına gedək.

- Onda qoyun barı heç bir ağqoyunlu bu barədə heç nə bilməsin, əziz ata-ana.

- Biləndə nə olar, Şükran?

- Ağqoyunlular bizə gülməzmi? Deməzlərmi görün Bəyalı uşağı necə də bir mozalanı dağ boyda şişirsirlər.

Bu sirr Şükranla Göyalı, Qarateldən o yana getmədi. Hətta yeddi bacıdan, bacıların uşaqlarından, ərlərindən də heç kəs heç nə eşitmədi, bilmədi. Ürəkləri səkk-sikkədə olan

ata-ana yenə də nəzir-niyazla gecə ikən Göylər obasından çıxıb alışdıqları, yaxşı tanıdıqları Ziyarət dağına yollandılar. Az gedib, çox gedib buraya çatdılar. Ziyarət dağının övliyyə-ənbiyyə məqbərələrini də, məqbərə olmayan qara daşlarını da ziyarət etdilər, yalvara-yalvara öpdülər, qara mozalana bəddua edib, şər-şeytana qarğadılar, yenə də sürünə-sürünə, dırmana-dırmana həmin yerə qalxdılar. Qara mozalanın – qara şeytanın şərindən xilas olmaq üçün Ulu tanrıya yalvardılar, qara mozalan cildinə girən qara şeytanın Ulduzun canından əl çəkməyini, uzaqlaşib rədd olmağını dilədilər. Elə bu halda Ziyarət dağının üstündə göy guruladı, ildırım şaqqıldadı, güclü gürşad düşdü. Onlar vahimə içində qalıb ulu tanrıya izafi baş ağrısı verdiklərini güman edib, çəkilib daş kahada gizləndilər. Onlar belə güman etdilər, gümandan da artıq yəqin etdilər ki, Ziyarət dağının üstündə, Kəhkəşanlı ulduzların arasında səltənət quran Ulu tanrının işi-gücü başdan aşıbdır. Daha onu xırım-xırda iltimaslarla məşğul etmək olmaz. Özü də Şükran deyən kimi bir qara mozalanı böyüdə-böyüdə böyük bir şər-şeytana çevirmək olmaz. Ancaq onlar yenə də kaha içində ümidlərini itirmədilər. Dedilər ki, Ulu tanrı hər necə bizə acıqlanıb, qəzəblənibse də, Şükrana qıymaz, onun Ulduzuna da heç bir sədəmə

toxundurmaz. Ulduza ariz olan qara mozalan da
üzülüb öz cəhənnəminə, goruna gedər.

VIII

Görünür bu dünyada xeyir iş, xoşbəxtlik
olunca, şər də qıraqda durmur, öz işini görür.

Göyalı ilə Qaratel Ziyarət dağının göy
gurultusunda necə vahiməyə düşüb, necə güclü
gürşaddan gizlənə-gizlənə hər gecə yaxşıya-
yamana yozsalar da, görünür bu mozalan Uldu-
zun canına qəsdən ariz olmuşdu. Görünür qara
mozalanın göz qamaşdıran Ulduza qəsd etməyi
heç də qərəzsiz deyildi. Mozalanın qərəzi ancaq
Ulduzda deyildi, həm də ümdəsi Ulduzdan da
artıq Şükranı idi. Elə bil ki, harada, hansı uzaq-
yaxında gizlənən, üzə çıxma bilməyən qara şər-
paxıllıq bu qara mozalanı öz şeytan bətnindən
doğub vücuda gətirmişdi. Ulduzun və ulduzla
can bir qəlb olan Şükranın üstünə göndərmişdi.
Buna görə də mozalan öz qara işindən qalmırdı,
öz bildiklərini Ulduza edirdi. Özü də dönüb
Ulduzun öz bədənində, ya da başqa bir ağla-
gəlməyən yerində gizlənirdi. Elə ustalıqla gizlə-
nirdi ki, nəinki bir tək Şükran, bir çox adam öz iki
gözünü dərd etsə də yenə də mozalanı girinə
keçirə bilməzdi, qan sorub, qan axıtdığı yerdə
onu tutub yox edə bilməzdi. Mozalan elə biciklə
hərəkət edirdi ki, elə bil ki, adəti mozalan

deyildi, şər-şeytan idi, bunların cəmi-cümləsi idi. Özü də uçurub-dağıtmaqdan, yırıb-yaxmaqdan nəşələ-nən düşmən idi. Girəvəçi mozalan hirsələnən, qəzəblənən Ulduzun gözündə birdən də böyü-yürdü. Mozalanın kinli gözləri şişirdi, domba-laşırdı, qarnı da şişib-şişib zəhər tuluğuna çevrilirdi. Elə bil ki, bir neçə gürzənin zəhəri mozalanda toplanmışdı. Mozalan hər dəfə Uldu-zun girəvəsini alıb onu sancınca Ulduz çırpınırdı, göm-göy göynəyirdi, yanıb yaxılırdı. Ulduz ona görə göm-göy göynəyir, yanıb yaxılırdı ki, qanad açıb düzü dünya boyu uçduğu Şükranı da öz qanadları üzərində uçurduğu, külli-aləmə səs saldığı zamanda yenə də mozalan onun ov-qatını təlx edib, qanını zəhərləyirdi. Ancaq Şük-ran nə qədər göz qoyub baxsa da, mozalan Şükranın şahin gözlərinə görünmürdü. Hansı sehləsə mozalan özünü sağ-salamat saxlayır, Ulduza bildiklərini edir, ondan heç bir fənalığı əsirgəmirdi. Qara mozalan öz qara cildinə girib birdən zəhərli ilana, birdən də qara əjdahaya çevrilirdi. İndi nə etmək olardı. Necə Ulduz bu mozalandan öz canını xilas edə bilər, öz əvvəlki nəşəsini qaytarıb, öz vəziyyətini düzəldə bilər, yenə də öz kişnərtisi ilə Göyən düzenlərini doldura bilərdi. Necə Ulduz yenə də ağqoyun-luların gözündə parlaya bilər, Göyalı və Qaratelin, bunların oğul-uşaqlarının – bütünlüklə Göylər

obasının tütək çalan çobanlara qədər hər kəsi güldürə bilərdi. Necə Ulduz öz parlaqlığı ilə görən-eşidən kəslərin ürəklərini açmağa bilərdi. Bir halda ki, bu qara mozalan, elə bil ki, qara bir məşum kölgə, dəhşətli bir kabus idi, öz dəhşətilə də Ulduzun başının üstünü almışdı, girəvəsini kəsmişdi, onu baş qaldıraraq göz açmağa qoymurdu. Qara mozalan nəinki Ulduzun, Ulduzdan da artıq Şükranın ovqatını təlx edib qanını qaraldırırdı, özü də Şükrandan ötük Göyalını vahiməyə salırdı, gümüş saçlı Qaratelin ürəyinə hey qara damcılar damızdırırdı. Elə belə baxanda qara mozalan göz qabağında idi. Ancaq əslində heç də göz qabağında deyildi. Aydın idi ki, Ulduzu çalan, ulduzun damarlarından yapışaraq onun qanını axıdan, qanına öz zəhərini yeridən heç bir ilan-əqrəb deyildi, qaraca bir mozalan idi. Əgər bu qaraca mozalan adicə mozalansa, bunun canına şər-şeytanın qaraca nəfəsi dolmayıbsa, niyə bəs çəkilib getmir, niyə rədd olub uzaqlaşmır. Demək, qara mozalanın işi, dərdi bu növrəyi pozmaq idi, bu xanimanı dağıtmaq idi, bu müqəddəs nəşəyə zəhər qatmaq idi, Göyalı nəslinin çörəyini zəhərlə yoğurmaq idi, bəxtəvər ailəni ağlatmaq idi, ağqoyunluları qara yasa batırmaq idi, Şükranı doğan gümüş saçlı xoşbəxt Qarateli bədbəxt etmək idi. Bəs ayrı cür isə onda niyə bəs küləklərin birində qayaların birinə çırpıl-

masın, yaxud Ulduzun qaça-qaça qopardığı toz-tozanağın içində itib-batıb qalmasın, hey hər yandan sağ-salamat çıxsın, diribaşlıq göstərib, yaxa qurtarsın, alçaq qəsdini yerinə yetirməyincə, Ulduzun ürəyinə sağalmaz dağ çəkməyincə bir yanda qopub qalmasın. Qara mozalan bu növrəği hey pozmaqdan, Göyalı ailəsinin sinəsinə dağ çəkib, düyün qoymaqdan zövq alsın. Baxanda bir qara dombagöz nə idi ki, Şükranın ya, Ulduzun ayaqları altına düşüb məhv olmasın. Amma nə edəsən ki, qara mozalan nə əl verir, nə də bunların hər birinin ayaqları altına düşürdü. Getdikcə mozalan həyasızlaşır, sırtıqlaşır, öz zəhmlənən qara sifətilə Göyalı külfətinin gününü göy əskiyyə düyürdü. O Ulduzun şahpərinə qırıb Şükranın şöhrətini yox etmək istəyirdi. Şükranın köşək gözlərini söndürmək, Göyalının yurdculunu yoxa çıxarıb, onun ocağını keçirmək istəyirdi. Qara məqsədindən üzülməyən, qara qəsdinin yolunda yorulmaq bilməyən qara mozalan getdikcə daha da qatilləşirdi. Ulduzun qanını gündəngünə tez-tez sormaqla, zəhərləməkdən başqa bəcliyə, hiyləyə də keçirdi.

Mozalan çalışırdı ki, qəzəbə dolan Şükran öz Ulduzunu bir sütuna möhkəm-möhkəm bağlasın, öz əlinə qamçı da yox, bir zoğal döyənək götürsün, o ki var Ulduzu döysün, əzib-əzişdirsən, qol-qanadını qırıb xurd-xəşil etsin, axır ki,

bu qol-qanadlı Ulduzu bir qolu sallaq əfələ
çevirsin. Kinlənən Ulduz da bir gün girəvəsinə
salsın, bir yolla Şükranı həlak etsin.

Mozalan hər necə araya girib Ulduzun
qanını qaraltdığı kimi Şükranın qanını qaraltsa
da, yenə də Şükran Ulduzdan dönmür, qardaş
qardaşından dönməyən, onun ağır xəstəsini
becərən kimi Şükran da kefi pozulan, hirslənən,
əsəbiləşən, nəticədə xəstələnən Ulduzu becə-
rirdi. Belə vaxtlarda mozalan xəbis-xəbis susur,
gizlənirdi. Şükran isə onu öz dili ilə dindirə-
dindirə kefini açırdı. Onunla oynayırdı, bir qə-
dərdən sonra ona ağrı-acısını unutdururdu. Elə
bu zamanda Şükran mozalanı rədd olub gedən
zənn edib, fısqırıq çala-çala qızıllı-gümüşlü
yəhərlə Ulduzu yəhərləyib-yüyenləyirdi, onun
belinə qalxırdı, Ulduz da qanad açıb uçub-
uçurdu. Ulduzun belə uçduğunu, Şükranın isə
öz Ulduzunun üstündə qol-qanad açdığını görən
Göyalı da, Qaratel də özlərinə qayıdıb se-
vinirdilər. Ata ilə ananın sevinci yerə-göyə
sığmırdı.

- Görürsənmi oğlunu, Qaratel?
- Görürəm, Göyalı.
- Indi necə bəs, Qaratel, deyəsən
mozalan atdan əl çəkibdir. Görmürsən at necə
dincdir.
- Deyirəm, Göyalı, mozalan yoxkən tez
tərpənək, teczə keçək yuxarılara, buzlu sərin

yaylaqlara, Göyənün kür kimi qızaran qızma-
rından qurtaraq.

- Tərpənək, Telli, tərpənək.

- İlahi, sən lap məni öldür, - deyə Qaratel
duaya döndü – amma bir tək bizim
Şükranımızın müsibətini bizə göstərmə. Bu
mozalanı ya öldür, ya da Ulduzdan uzaq elə.

- Qız, uğursuz qız, barı gizlə bu uğursuz
sözlərini, etiqadını möhkəm elə.

- Məni qınama, Göyalı.

- Gizlə bu uğursuzluğu, Qaratel, axı burda
nə var ki, sən hansı haqla gözümün işığı
Şükranım barədə nigarənçilik çəkirsən.

Qaratel gözlərində qaynaşan göz yaş-
larını silməyə başladı. – Bilmirəm, Göyalı, niyə
ürəyim belə sək-səkədədir. Deyirəm Ulu tanrı öz
verdiyi oğulu amanında saxlar. Bəs niyə O
ürəyimizə qara damcılar dammağa qoyur. Niyə
bəs biz burulğanlarda boğuluruq?!

- Sən özün özünü burulğanlarda bo-
ğursan, Qaratel.

- Bəs onda səni niyə boğulursan. Göyalı?

- Ulu tanrı özü bilir ki, sən özün məni
burulğanlara salıb boğursan, Qaratel.

- Mən hər necə bir burulğanda boğulsam
da, sən boğulma, Göyalı. Mən boğulum ki,
Şükranın yaman gününü, müsibətini görməyim,
Göyalı.

- Sən Ulu tanrımızın qabağında öz inamını itirmə, Qaratel.

- Düzü, mən ürəyimə daman qara damcılardan yana öz etiqadımı itirirəm...

- Qız, bunca asi düşmə, qız.

- Axı niyə mən bunca izzirab çəkim, Göyalı.

- Məgər, Göyəm qızı, bizim Şükranın varlığı sənin üçün başdan-başa izzirabdır?

- Şükran mənim Şükürümdü, Göyalı.

- Onda bəs elə indicə diz çök, Ulu tanrıya şükür et.

- Hey ona şükür edirəm, amma arxayınlaşa bilmirəm. Ürəyimə daman qara damcılar məni qorxudur, Göyalı. Qaralan ürəyim bu qara damcılardan yana hey tir-tir titrəyir, Şükran üçün qorxuya, vahiməyə düşürəm.

- Yenə də ulu tanrı qarşısında etiqadsızlıq, inamsızlıq. Qaratel. Axı, qız, Ziyarət dağının Ulu tanrısının pənahında olana nə zaval.

- Sən də hey bu sözləri vürd eləmə, Göyalı. Bəs sən özün də elə dillə deyirsən.

- Düzü, sən, Qaratel, mənim arxayın ürəyimi qara şübhələrlə doldurmusan, - deyər, Göyalı bilmirdi nə etsin, ürəyini dolduran qara damcılardan necə qurtarsım. – Sənin uğursuz sözlərin bilirsənmi necə də mənim inam aləmə zəlzələ salıbdır, Göyəm qızı.

- Sən bil ki, Göyalı, uğursuzluq dildən ürəyə axmayıbdır, ürəkdən dilə gəlibdir.

- İlahi, ilahi, Göyəm düzəninin bir qara mozalanı nədir ki, biz belə vahiməyə düşmüşük. Belə uğursuz iztirab burulğamları içində boğuluruq.

- Mənim qaralan ürəyim deyir, ki biz boğulacağıq, Göyalı. Ala yaylağa köçmək də məni narahat eləməz. Gəl lap tezəcə, elə indicə sən Şükranı Ulduzdan arala.

- Mən gündəm-günə qanad açan Şükranın qanadını necə qırım, Göyəm qızı?

- Kişi, sən bu sözləri əzbərləmə, mən deyənə əməl et.

- Bəlkə özün oğluna deyəsən, özün-öz təklifinə əməl edəsən.

- Əməl edəmə, Göyalı. Sinəmi açıb oğluma yalvararam, deyərəm: Oğul, Ulduzdan uzaq düş. Deyərəm ki, sən Ulduzun belinə qalxan gündən mənim ürəyim qorxudadır.

- Bəs sənın yerə-göyə sığmayan sevincin necə, Göyəm qızı?

- Sevincim həmişə üzdən olubdur, Göyalı.

- Bəs niyə elə gülmüsən, elə şaqqıldayıb şadlanmışan?

- Ürəyimi unutduğum vaxtlarda gülmüşəm, şaqqıldayıb şadlanmışam, Göyalı.

- Deməli sən ürəyinin ayıq vaxtında gülməmişən, ürəksiz şadlanmışan.

- Əzəldən üreyim titrətmə içində olubdur, titrəyə-tətrəyə də qan axıdıbdır.

- Görünür Şükranı tanrıdan diləyəndə də, ondan alanda da...

- Şükran bizə səadət gətirdiyindən artıq fəlakət gətirməsin barı.

- Ulu tanrı, sən özün bizi Şükranın müsibətindən, fəlakətdən xilas elə.

- Hər necə olsa da, Göyalı, mən Ulduzu Şükrandan, Şükranı da Ulduzdan aralayacağam, - deyə Qaratel qərarını verdi. Göyalı gömgöy göyərdi.

- Demək sən qorxduğun qəzadan qaça-
caqsan, arvad?

- Bəli, qaçacağam, kişi.

- Ulu tanrımızın pənahına şübhə edəcəksən?

- Bəli, mən şübhədəyəm, Göyalı. Şübhədən də xilas ola bilmirəm, Göyalı.

- Sən gavurlaşırsan, Qaratel.

- Doğrudan da, Göyalı, mən etiqadımı itirib gavurlaşıram. Ancaq sən müsəlmanlaş. Məkkə ziyarətinə get, Məkkənin daşını bədi deyincə öp.

- Mən, Qaratel, Şükran üçün Məkkə ziyarətinə getmək barədə Ulu tanrıya and içirəm, təki Şükrana heç bir zaval toxunmasın. Mən Məkkə ziyarətgahında da dəvə kimi ayaqyalın olub, Məkkəyi-mükərrəmənin dövrə-

sinə dolanacağam, oradan bizim dünyamızın böyük qibləgahından üz tutub Ulu tanrımıza yalvaracağam, deyəcəyəm ki, ey bizi yoxdan yaradan Ulu tanrı, sən həm Ziyarət dağının üstündəsən, həm də Məkkə məbədinin, sən hər yerdə, hər zaman varsan, sən bizə bəxş etdiyin Şükranı öz pənahında saxla. Sən qara-qara damcıları bizim ürəyimizdən çıxart. Qoy biz Şükrana toy edək, ona gözəl-göyçək bir sevgili qız alağ, onun toyunda ellikcə oynayaq. Sən Şükranı xoşbəxt elə. Sən bizdən sonra Şükranı bizim yurda yurdcu elə. Qoy həmişə bizim Göyəndən, Göylər oymağından Ziyarət dağına doğru bizim ocağımızın tüstüsü uzansın... Bəyalı oğlu Göyalı öz gələcək Məkkə ziyarətindən, oradan da Ulu tanrıya yalvarıb-yapışmağından xeyli danışdı. Ancaq ağ saçlı Qaratel heç bir vəchlə ovunmadı, ovuna da bilmədi. O, öz ağsaçlı başını tuta-tuta ürəyində başlayan tərəddüd içində ağlayıb-ağlayıb:

- İlahi, sən bizə qəzadan qaçmağa aman ver, - dedi.

IX

Göyalı ilə Qaratel yenə də Qaraltı içində qaldılar, basaratları bağlanan kimi tərپən-mədilər, danışa-danışa durdular. Onlar Ulu tanrıya inanmaq, inanmamaq təzadı içində

dolaşdılar. Nə əl-ayaq eləyib tezəcə yaylağa qalxa bildilər, nə də aranda əyləşib arxayınlaşa bildilər. Ziyarət dağı onlardan ötrü dar ağacına döndü. Onlar bu dar ağacından asıla-asıla durdular. Ziyarət dağında ulu tanrıdan diləyib aldıqları Şükranı onun amanında, pənahında saysalar da, yenə də şübhədən xilas ola bilmədilər, qara mozalanın gətirdiyi qaraltılardan qurtara bilmədilər.

Nə isə, kələfin ucunu itirib vurnuxdular-vurnuxdular, bütün söz-söhbətlərinə baxmayaraq, üzə açılışib Şükrana ciddi bir söz deyə bilmədilər. Onlar Şükranın ürəyinə qara qorxu salmaqdan qorxdular, gözlədilər, gözlədilər görək nə olur, bu qaraltı aldadıcıdır, ya necə?.. Gözlədilər görək ürəklərimizə daman qaraltıların əsli vardır, ya necə. “Axi biz Ziyarət dağına ziyarətə getmişik. Biz orada övliyyə-ənbiyyə məqbərələrini, qabağımıza çıxan qara daşları öpmüşük, kəlləyə qalxıb Ulu tanrıya daxil düşüb Şükranı almışıq. Yeddi qızın gözlərini güldürmüşük. Ağqoyunlu elinə bir səvari - Ulduz belində qanad açan ecazkar bir oğlan vermişik. Bəlkə bu mozalan lap adəti mozalandır, aralarında olan, qamışlıqla da qaynaşan, danadunanı dingildədən, çox qaraca, heyvərəcə mozalanın birisidir. Biz Şükranı artıq istədiyimizdən, onun üstündə tir-tir əsdiyimizdən belə olur. Bəlkə bu gizli xof, vahiməni açıb qızlarımıza,

yeznələrimizə deyək... Bəlkə onlar öz oğul-
uşaqları ilə birlikdə bizim ürəyimizə qaraltı salan
qara mozalanı bu həndəvərdən qovsunlar.
Ulduza da, Şükrana da rahatlıq versinlər. Biz də
ürəkdə qaralmayaq, arxayın-laşsaq, arxayın-ar-
xayın yığılışıb yuxarılara, ala yaylaqara qalxaq.
Orada olan kəllərin üstündə - dədə-baba
yurdumuzda alaçıq çadır quraq. Burada düzəni-
dağı gözdən keçirə-keçirə yenə də Şükranın
Ulduzun belində necə uçmağına, necə dağlar-
dan aşmağına tamaşa edək. Şükranı aran
elində, Göyəndə deyil, qar yağınca uzaqlarda,
yaylaqda saxlayaq. Özümüz də ulduza çiçəkli
dağ yoncası yedirək. Ulduzu ağ göllərdə çimiz-
dirək. Ulduz par-par parıldayacaq. Heç zaman
qoymayaq Ulduzun üstünə nəinki bir qara mo-
zalan, heç qara milçək də qonmağa qoymayaq”.

Dedilər, yox, bu qaraltı gərək qovulsun,
bizim fikrimizdə qaraltı gəzməsin, dolanmasın,
ürəyimizə heç bir qara damcı dammasın, biz
tərəddüdə düşməyək, tövbə edək, sarsıyan
inam-etiqadımızı qaytararaq, yaylaqdan qayıdan
baş yenə də Ziyarət dağına yollanaq, yenə də
qurban kəsək, nəzir verək, yenə də ikilikdə
həmin, həmin qülləyə qalxaq, Ulu tanrımızın
qarşısında diz çökək. Tərəddüd göstərdiyimizə,
xüsusən Qaratelin şəkk-şübhəsinə, inam-
etiqaadının bunca süstləşdiyinə, Məkkə Ziyarə-
tinin kara gəlməyəcəyi inamsızlığına görə hey

tövbə edək. Guya bu qara əjdaha öz güclü nəfəsiylə neçə adamı desən öz kamına çəkib dirigözlü uda bilər.

Hər birisi ayrı-ayrı düşünən, əslən birlikdə düşünüb ümumən eyni məhfum üstündə vahimə keçirən Göyalı ilə Göyəm qızı Qaratel bir az əvvəlki iztirablarından sonra titrəyə-titrəyə, qorxa-qorxa allah dərğahında durmağa başladılar. Onlar indilik buradan uzaqlaşmaq, düşündükləri kimi yaylağa varmaq, sonra aran elinə enincə Göyalının Məkkə səfərinə hazırlaşmaqla, hələlik Ziyarət dağına yollanmaq, düşündükləri kimi özlərini Ulu tanrının ixtiyarına vermək, bu qaraltılardan biryolluq qurtarmaq istədilər.

Onlar Göyalının Məkkə ziyarətinə qədər etiqadsızlıq, inamsızlıq göstərdiklərinə görə Ulu tanrı qarşısında öz günahlarını yuyub təmizlənmək, paklanmaq istədilər.

Onlar dinməz-söyləməz durdular, bir-birinə sığındılar, ürəklərinə daman qara damcılarının həmin –həmin damdıqlarını duysalar da, dinmədilər, özlərini özlərindən gizlədilər.

Lakin qara mozalan öz qara işindən qalmadı. O daha amansızca-amansızca gözlərini şişirdə-şişirdə Ulduzu dişlədi, zəhərlədi. Qanını qaraltdı, ona əzrail kəsildi. Ulduzun gözü-nün işığımlı aldı, onu Şükranın bağladığı yaşıl yoncalıqda, çopur qara daşın qabağında öz ip-

imlğının dolaşığına saldı. Ulduzu tər basdı. Qara qayanın daldasından göz qoyan Şükran kəmfürsət mozalanı yaxşıca-yaxşıca görmək, onun girəvəsini əlinə keçirib qəfildən tutmaq, vurub əzmək, təpikləri altına salıb tapdamaq, yox etmək, Ulduzu da dolaşıqdan qurtarıb qırağa qaçirtmaq, tərini soyutmaq, onu tumarlamaq, belinə qızıllı-gümüşlü yəhərini qoyub qızıllı-gümüşlü yüyəni ilə cilovlamaq, kefini açmaq, atılıb belinə minmək, ürəkləri qaralan ata-ananı da qaraltıdan qurtarmaq, onları sevindirmək, güldürmək, ürəklərini açmaq istədi. Şükran istədi ki, ürəkləri qaralan Göyalı ilə Qaratel görsünlər ki, daha mozalan yoxdur, Şükran yenə də ağçuxalı cavanların, el-gün içindədir, bir tək ağçuxalı Şükran deyil, yüz ağçuxalı Şükran vardır, o da başcıdır.

İndi Şükran bu qara qayanın daldasında gizlənməklə, böyürdən başını çıxarıb baxmaqla Ulduzu dəliləşdirən, Ulduzluqdan çıxaran, qəzəbləndirən, cinləndirən qara mozalanı qəflətən tutub rədd edərdisə, necə də xata-bəlanı sovuşdurar, necə də Ulduzun o göz, bu gözündən öpər, necə də onu da, özünü də fəlakətdən uzaq edərdi.

Lakin, mozalan da mozalan görkəmində qalmırdı. O Ulduzun gözündə ilan, əjdaha görkəmi alırdı. Şükranasa görünmürdü, gizlənirdi, uçub itirdi. Əgər o Şükranın nəzərində də eləcə

dəyişib şişib-şişib böyüsəydi, o öz göy zağlı xəncərini gümüş qınından çıxarar, həmin ilan-əjdahanı doğrayıb parçalayardı. Ancaq bu qaraltı öz fitnəkarlığı ilə Şükrana görünmürdü.

Ancaq oğlan qəti fikirdə idi. Mozalan hər necə şəkllə düşsə də, hansı sirrə görə gözlərinə necə bir qaraltı çəksə də, bu dəfə əl çəkdi yox idi. Şükranın canı boğazına yığılmışdı. Daha təhəmmül etmək, səbr göstərmək mümkün deyildi.

Baxanda burada iki tərəf var idi. Kürə-ləşən, şeytanlaşan, mozalanaşan qapqara tərəf, o tərəf ki Göyalı ilə Qaratelin ürəyinə dəhşətli qaraltılar gətirirdi. O tərəf ki işıqlı gözlərə zülmət çökdürürdü. O tərəf ki çürüdür tökür, çürüdüb tökdüyünə görə də öz qara qanadları ilə, qara sir-sifəti ilə qaralan qəhqəhə çəkirdi: “Mən uçur-dum, mən dağıtdım, mən məhv etdim” deyirdi. Öz qara-qura şeytanlarını başına toplayıb qara-qura çalğı çaldırıb, qara-qara oyun çıxarır, qara-qara qıvırıq qoparırdı. Öz qara qışqırığı ilə insan nəşəsini də qaraldırdı. Ağçuxalı Şükran bu uğursuz, dəhşətli qaranlığa qarşı çıxmağı, bu qaraltını tutub boğmaq qəsdini qarşısına qoydu. Özü də ancaq indicə, bax, buradaca. Onlar indicə, bax, buradaca qarşı-qarşıya durmalıydılar. Ancaq qarşı-qarşıya. İki tərəf qarşı-qarşıya: Xeyir – Şər!

X

Ancaq bu qaralıq elə bir qara eybəsər cildde gizlənmişdi ki, Şükran görə bilmirdi. Onu gözlərinə qaranıq çökdüyündən, heç nəyi görməyi, sezməyi bacarmırdı. Hər necə olsa da, daha Şükran üçün döndü yox idi. Hər necə qaralıq çəksə də, o görürdü ki, Ulduz çox yamanca dolaşıqdadır. O yıxılmaq, boğulmaq, ölmək təhlükəsindədir. O gözə görünməyən qara qüvvənin əlində əsirdi. Yox, buradan dönmək, qara qüvvənin daldasından çəkilmək olmazdı.

Şükran sağ əlilə gözlərini bərk sildi, sanki qara pərdələr az-azacıq da olsa çəkildi. Şükranın gözləri ayazıdı. Nə isə atası Göyalı, anası Qaratel, yeddi bacı, yeddi bacının balaları göz qabağına gəldi. Sanki, onlar hamısı birdən səsləndi, birdən qışqırışdı: “Özünü bəladan qoru, - dedilər, Şükran, özünü şeytan şərinə qurban vermə, Şükran, bizi ağlar qoyma...”

Ancaq Şükran çəkilmədi, çəkilə bilmədi. Bəlkə də qəza Şükranın qədəmlərini qurutduğuna görə qaça bilmədi.

Gözəl-göyçək Şükranın köşək gözlərinə həmincə mozalan çalındı, canı cəzana gələn Ulduz da qara mozalanı gördü. O da Şükran kimi, istədi onu öz girəvəsinə salıb dəmir nallı

təpiyi ilə qara qayaya yamasın. Qara mozalan bir qara hiyləgərliklə həm Ulduza, Şükrana göründü. Ulduz öz təpiyi ilə qara mozalanı qara qayaya yamamaq istəyincə, Şükran da qara qayadan qara mozalanı tutmaq üçün çıxınca, mozalan çovudu, Şükranı görməyən, onun qara qayanın dalında durduğunu bilməyən Ulduzun dəmir nallı təpiyi Şükranın alnından tutdu. Şükran sarsıya-sarsıya qırağa qaçıb al qan içində səndələdi, son dəfə gözlərini geniş açıb Ulduza baxdı və göy yoncalıqda sərili qaldı. Çovuyub qaçan mozalan dərhal gəldi, Şükranın alnından axan qırmızı qanından sorbalarınca sordu. Qara mozalan qara qəsdinin tənənəsini edib, Ziyarət dağına doğru qanad açdı. Ulduz dolaşıqda dayanmadı, durmadı var gücü ilə onu dolaşığa salan ip ilmağı qırdı, bir günahkar kimi qaldı ağlaya-ağlaya öz başını Şükranın ayaqlarına salladı.

XI

Şükranın ölüm xəbəri ildırım itiliyi ilə hər yana, Göyən oymaqlarının hər yerinə yayıldı. Eşidən-bilən dizinə döydü. Hamı yanıb-yaxıldı. Yaylağa qalxmayıb Göylər oymağında qalanlar çox tezəcə Göyalı ilə Qaratelin görünməz müsi-bətinə şərik oldular. Onlar Göyalı külfətinə

qarıxdılar. Uşaqı-böyüklü qara daşın dibinə tərəf axıxdılar. Yelqanadlı, ağcuxalı, gümüş xəncərli, qırmızı məsli Şükranı yerdə sərilə gör-dülər. Şükranın papağı kənara düşmüş, ancaq onun şəvə saçları səliqəsini pozmamışdı. Şükranın anası Qaratel oğlunun bir kənara düşən təpəsi güləbətənli ağ papağını götürüb bəğrinə basdı, sonra da papağını oğlunun sinəsinə atıb öz qırıxıq üzündə sağ-isləhat qoymadı. Ağqoyunluların adətincə ərkən igid öləndə anası üzünü öz cırnaqları ilə didişdirməli idi. Ancaq Qaratel üzünü didişdirməklə qalmadı. O, sifətini sivrilib sinəsinə tökdü. Haraya yetən bacıların heç biri bədbəxt anadan geri qalmadı. Bir an içində onlar öz gözəlliklərini tək qardaşlarına qurban verdilər. Göyalının oğlan, qız nəvələri, ucaboy-ucaboy yeznələri də bir-birinə qarışdı. Göyalı özü də bir an içində büküldü. Kişinin beli doqqalandı. Kəmfürsət qocalıq qılınıcı çəkib kişinin boynuna qoydu. Şükranın ölümü xoşbəxt ailəni birdən-birə bədbəxtliyə düçar edib, yetimləşdirdi. Başqaları da yetimləşən külfətə qoşuldu. Elə bil ki, hamının bir tək oğlu, ya qardaşı qəflətən öldürülmüşdü. Bu hadisə bir tək Göyalı ailəsi üçün deyil, bütünlüklə Göyən obaları, ağqoyunlu eli üçün bir müsibət kimi səslənməyə başladı. Ağqoyunluların aranı, dağı az müddət ərzində bir-birinə dəydi. Ayağı yer

tutan yola düşdü. At-dəvə belinə qalxan daşlanıb Göylər kəndinə gəlməyə başladı.

Qara daşın dibindən götürülən, Göyalının eyvanında qoyulan Şükranın cənazəsi dövrələndi, dam-daş əhatə olundu. Adamlar çoxaldıqca dalğa-dalğa genişləndi, baş-başa verən, çeşmə üstündə ucalan qollu-budaqlı çınarların altı adamlarla doldu. Başbilən ağqoyunlu ağsaqqalları uşaq kimi ağlaşdılar. Öz ömürlərində çox toy və yas görən kişilər belə tablamayıb, hönkürüb-hönkürüşdülər. Hər tərəfdən dəstələnib gələn qara geyimli ağıçı arvadların ağıları sümükləri sızıldıtdı. Ağıçılar hələ də üzünə qara yaylıq çəkilməyən Şükranı bir qəhrəman igid kimi oxşadılar. Onlar nəinki indiyə qədər el içində yaranan ağıları yaraşdırdılar, özləri də Şükranı oxşayan ağılardan qoşdular, ağladılar. Axı heç kəs Şükranın öz Ulduzunun belindən belə yarımçıq enməsinə qıymırdı. Yaxın da, uzaq da Şükrana ürəkdən göynəyirdi, ürəkdən sızlayıb, ürəkdən ağlayırdı.

Qara don geyən, dözülməz böyük səhvə, xətaya yol verən Ulduz günahkar, qatil sayılırdı. Arada bu at barəsində cürbəcür danışıklar gedirdi: Görünür Şükran ata acıqlanıb onu acıtmışdır, - deyirdilər. – Bəlkə də Şükran atı döyüb onda kin-küdurət doğurmuşdu. Yaxud, Şükran etibar etdiyi atın dövrəsinə dolanan zaman ehtiyatsızlıq edibdir. Hönkürtülər sakit-

ləşincə, ağıcılar nəfəslərini dərinəcə, Şükranın ölümü haqda belə və buna bənzər çox söz-söhbət gedirdi. Ancaq heç kəs qara mozalanın hiyləgərliyindən, qaradan-qara şeytan, şər əməlindən danışmırdı...

Bir az qışqırandan, hönkürüb hıçqırandan sonra səsi kallaşan, boğazı tutulan Göyalı da, özünün ağ gümüş saçlarını al-qana boyayan Qaratel də Göyalıdan beş-betər hala düşmüşdü, daha başqa bir söz deyə bilmirdi. Ümumən, qəzanın qədərindən qaça bilməyən, Şükranı bədbəxtlikdən sovuşdura bilməyən Göyalı ilə Qaratel küskünləşmişdilər. Onlar birinci növbədə çox güvəndikləri Ulu tanrıdan üz döndərmişdilər. Onlar Ziyarət dağından da, bu dağın övliyyə-ənbiyyalarından da əl üzmüşdülər. Elə bil ki, hər nə varsa, yox imiş. Elə bil ki, bunlar ər-arvad payı-piyada, sidq ürəklə Ziyarət dağına yollanmamışdılar, qara daşları öpməmişdilər. Ziyarət dağının kəlləsinə dırmanıb Ulu tanrıdan yeddi bacıya bir qardaş da diləməmişdilər, Şükranın təvəllüdündə təntənə etməmişdilər. Şükranın ulduzun belində qanad açmağını seyr edib sevinməmişdilər, öyünməmişdilər. Guya bunların heçcə biri yox imiş. Bu arada olsa-olsa yuxu, rəya var imiş. Şükran özü də rəya imiş. Əgər rəya deyilmişsə, bəs hanı Şükran? Hanı Şükranın Ulduzu? Hanı onun ağqoyunlular elində əmələ gələn Ulduz atlı, ağ çuxalı yaşıd-

ları? Gümüş xəncərli igidləri? Hanı Göyalının xəyalən oğlunun toy dəbdəbəsi üçün arzuladığı ağqoyunlu gözəli Sevgili? Bəlkə bunlar da yox imişlər. Yox, Şükran da, onun ağ çuxalı yaşıdları da, ağulduzlu atlıları da, ağqoyunlu gözəli Sevgili də xəyaldan artıq həqiqətdilər. “İgid ölər adı qalar, öküz ölər gönü”.

...Budur, ağqoyunlu gözəlləri içindən Göylərin özündən – çinarlar tərəfindən bir qız da qara geyimində gəldi. Həmin qara geyimli qızın adı Sevgilidir. Göyalı dürüst bilməyən, ancaq arzusunda oğlu üçün istəyən Sevgilidir. Budur, həmin Sevgili heç bir kəsə hesablaşmadan borana düşən həmin sevgisini hamıya bildirmək üçün Şükranın üstünə gəlmişdir. Özü də Şükranın başı üzərində durmuşdu. Kimin nə həddi var ki, bu qızı qırağa çəksin. Sevgilinin atasının nə ixtiyarı vardı bu halında qıza acıqlansın, biz bilməmişik – desin. Biz bilməyə-bilməyə Sevgili qız nə üçün matəm günü üzə çıxsın, - deyə şikayətlənsinlər.

Deməyəsən Şükran ağqoyunluların Göylər gözəli Sevgili adlı qıza öz eşqini duydurmuşdu. Oğlanla qızın alışıb-yanan gözləri birbirinə sataşmışdı. Onlar dillərilə danışmasalar da, gözləri ilə danışmışlar. Qızlar bulağından su içən, on yeddi yaşına yenicə yetişən gözəl Sevgili Şükransız yaylağa qalxmaq istəməmişdir. Sevgili öz sevdiyi oğlanın Ulduzun belinə

qalxmağını, ala yaylağa yollanmağını gözləmişdir. Sevgili elə də uzaqdan deyildir, Göylər oynağının özündəndir, çeşmənin o tərəfindən, qollu-budaqlı çınarın dibində dayanan komandandır. Şükran Ulduzu çeşməyə gətirəndə bu qızı görmüşdü. Qarğı çəpərin daldasında dayanan Sevgili ilə göz-qaşla danışmışdır. Kim bilir, bəlkə də Şükran bu qıza görə Ulduzun belində qanad açmışdır, bu qızın eşqilə minicilikdə möcüzə göstərmişdir, hər kəsi heyran etmişdir. Şükran öz ata-anasına bir söz deməsə də, bacılarına işarə edib bir söz çatdırmasa da, belə idi, belə olduğu da indicə açılırdı. Elə dilsiz, ürəkdən gələn, ürəklə danışan cavanların müsibəti aləmi yandırmırdımı? Hamı bu müqəddəs eşqin nakamlığına görə ağlamırdımı?

- Hani Şükran?
- Hani Ulduz?
- Ulduz niyə etibarsız çıxdı?
- Niyə Ulduz qatil oldu?

Bu sorğular Ziyarət dağında əks-səda doğururdu. Acı taleyin düyünlü olmasına, belə bir dəhşətli döngəyə düşməyinə hamı acıyırdı, göynəyirdi, dizinə döyüb, başına vururdu.

- Hani Ulu tanrımızın ədaləti?
- Niyə Ulu tanrımız öz verdiyini öz

amanında saxlamadı.

Əlbəttə, qan içən fitnəkar mozalan öz qara qəsdini yerinə yetirincə aradan çıxmışdı.

Düzü, adam olan mozalanın bu boyda faciə törətdiyini dərk edə bilmirdi. Belə olduqda müqəssir Ulduz idi, müqəssir Şükranın öz acı taleyi idi. Guya Şükran taleyinin nəsibi bu imiş. Ulu tanrının ədalətsizliyi, Ziyarət dağının övliyə-ənbiyyalarının diqqətsizliyi Şükrana qarşı biganəliyi idi. Bu fəlakəti hərə bir yana yozub, hərə bir cür mühakimə edirdi. Hərə bir cür qəza-qədərə inanırdı. “Adamın alnında nə yazılıbsa, o da olacaqdır” iddiasında olanlar da az deyildi. Ancaq, bu müsibəti hər yana yozsalar da heç kəs belə vaxtsız-vədəsiz ölümə razılaşa bilmirdi. Hamı Şükranın ölümünü fəlakət sayırdı, müsibət, faciə, haqsızlıq, ədalətsizlik bilirdi. Göyalı nə qədər keyisə də, bilmirdi niyə ürəklərinə bunca qara damcılar dama-dama onlar ayıq-sayıq olmağa çağırılan zamanda belə qəzanın qə-dərindən qaça bilmədilər. Niyə Bəyalı oğlu Gö-yalı Göyən qızı Qaratelin ağıllı-şüurlu təklifinin ziddinə çıxdı. Niyə o, doğma ananın sözünü uğursuzluğa yozdu. Niyə o, əzəldən dinc durduğu yerdə Ziyarət dağına yollandı, Ulu tanrıdan yeddi qıza bir qardaş, özünə də belə bir aqibətsiz yurdcul dilədi. Niyə? Niyə? Niyə... Bəlkə Göyalı günahkardır. Əgər Göyalı günahkardısa niyə intiqamı onun özündən deyil, bigünah Şükrandan alınsın. Bəlkə bu müsibət havalanan ağqoyunluları bir yerə yığb calatmaq üçündür.

Hərə bir cür bilir, əslində heç kəs, heç nəyi təfərrüatı qədər bilmirdi, bu oğlanın taleyinin belə sönük çıxmağından heç kəs düz-əməlli baş aç a bilmirdi. Duruxub-dayanan adamların təsəvvürlərində Şükranın qara kirpikləri cərgələnir, onu köşək gözləri sorğular içərisində gəzirdi. Tabutda uzanan Şükran adamların təsəvvüründə bir də, bir də tabutdan durub Ulduzun belinə qalxır, təsadüfi əcəldən uzaqlaşır, uçduqca-uçur, onun cingiltili, cavan səs-sədası Ulduzun nal səsləri Ziyarət dağından geriye qayıdırdı. Min-min ağqoyunlunu dinləməyə məcbur edirdi:

- Allahu-əkbər... Allah bilən...

Qaratel bu ağır müsibətdən sonra qup-quru qurumuşdu. Ananın quruyan gözləri dö-yünə-doyünə durmuşdu. Görəsən ananın aqibəti necə olacaqdı. Barı başqa bir müsibət olmasın. Elə bil ki, ana aradan çıxmaq. Bu müsibətdən uzaqlaşmaq, gözlərinin qabağında qara tabutda uzanan oğlunu haralardasa axtarmaq, Ziyarət dağına qalxıb “Şükran! Şükran!” - deyə çağırmaq istəyirdi.

Yuxarı dağlardan yük-yük buz gətirdilər, Şükranın dəfni ağqoyunlu adətinin ziddinə olaraq üçüncü günə saxlanıldı. Nə Göyalı ailəsi, nə də ağqoyunlu eli bu gözəl-göyçəklikdə oğlanı tezəcə torpağa tapşırmaq istəyirdi.

Alnından axan qana baxmayaraq, sanki, Şükran həyata dönmək üçün yuxuya getmişdi. Baxan adama elə gəlirdi ki, Şükran aylıcaq, ayağa duran kimi gözlərini silə-silə Ulduzu soruşacaq, əhvalatı eşidincə Ulduzun əfv olunmasını diləyəcəkdir: “Hər nə olubsa keçib” – deyə bu ağır cinayətin üstündən ötecəkdir... Axı adətə görə ağqoyunlularda doğruçu dostlar biribirinin yolunda başlarından keçmişdilər. Dost-dostu düşmən girinə verməmək üçün ölümə getmişdir. Şükranla Ulduz da belə dostlardan deyildilərmə. Heç bir kəs təfəsilatı bilməsə də, Şükran bilməmiş olmazdı və doğrudan da bilmişdir, necə də qara mozalan aranı qarışdırdı, necə də o öz qəsdinə çatmaq üçün Ulduzu acıda-acıda özündən çıxardı. Şükranın özünü də belə qəzəbləndirdi. Axı mozalan qəsdən çovudu, öz qəsdinə görə də Ulduzun dəmir nallı təpiyini Şükrana tuş elədi. Özünü də Ulduzun bu hərəkəti çox yamanca bir müsibət gətirdi. Elə bil ki, qəflətən öz kamanından çıxdı, qardaşın oxu qardaşın ürəyindən keçdi.

Ancaq baxanda Ulduz yox idi, o gözə dəymirdi, görünmürdü. Bəlkə öz böyük cinayətini duyan Ulduz aradan çıxıb başqa bir yana qaçmışdı. Bəlkə Ulduz hələlik Göyən dərələrinin dərinlərində gizlənmişdi. Yox, Ulduz nə qaçmışdı, nə bir yanda gizlənmişdi, Ulduz matəm içində sarsılıb dəyişmiş və ulduzluğunu qeyb

edib qara don geyinmişdi. Nəinki Ulduzu tanımayan, hətta onu tanıyan-bilən diqqətlə baxsa çətin ki, tanıyardı. Ulduz hara, qulaqları sallanan, ortası ortasından keçən, ürəyinin yandığı halda çeşmədən bir qurtum su işməyən, kömür kimi qaralan bu qapqara at hara. Görən deyərdi bəs göresən kimi əl çəkib Göyən düzənlərinə buraxdığı bir əfəl yabıdır ki, milçəklənə-milçəklənə gəlib bu araya çıxıbdır. Qovsan da bu qara at getmir, uşaqlar daşa bassalar da bu qara at qaçmır. Elə bil ki, bu qara at dilə gəlib deyir: daha daşlayın məni, daşqalaq eləyin məni, qurtarın canımı. Diqqətlə baxan, zənnlə yoxlayan olsa idi, yenə də Ulduzdan heç bir ulduz qaldığını görə bilməzdi. Şükransız Ulduzun hər bir dəqiqəsi acı ilcən keçmişdi. Bu vəziyyətdə belə yenə də Ulduz özünə bəraət axtarmırdı. O özünü günahkar, müqəssir bilirdi. Ulduz bilirdi ki, onun ağ günü Şükranla getmişdir, ona ancaq qara gün qalmışdır.

Belə olduğu halda yenə də Ulduz barədə söz-söhbət kəsilmək bilmirdi. Güman ki, o atı Göyalının yeznələrindən biri tələf edibdir, - deyirdilər. Maraqlanırdılar, göresən o atı nə ilə öldürüblər, gerek belə bir xəyanətkar qatili ağqoyunluların gözləri qabağında oxa tutaydılar, bir an içində onun canından üst-üstə yüz ox keçirəydilər. Sən gör bu necə nankor at imiş ki,

onu kişmişlə bəsləyən, üfürə-üfürə tumarlayan adama dönük çıxmışdır. Yox, gərək bu qatil atın divanı bütün ağqoyunluların gözləri qabağında tutulsun. Bacardıqca tez olsun, Şükran torpağa təslim edilməmiş bu at gəbərdilsin, obanın it-pişiyyə, dərənin qarğa-quzğununa qismət edilsin. Başqaları da başqa cür yozurdular, onlar da deyirdilər ki, Göyalı özü günahkardır ki, gəzib-dolanıb, arayıb-axtarıb, nəhayət bu uğursuz atı qanı qiymətinə uzaq-uzaq eldən alıb gətiribdir. Görünür bu atı nəslə-nəcabəti belə imiş. Mazarat at nəslindən imiş, sahibini öldürən, yaxşılıq itirən nəsil. Yoxsa o qaçıraqda atı hər nə qiymətə də olsa, heç başdan elərdilərmə. Gərək elə biz Şükranın qanını bu atı başından eləyən eldən alağ ki, bizim sevincimizi, gözümüzün işığını, elimizin yaraşığını, yeddi bacının bir qardaşını, Ziyarət dağının, Ulu tanrının verdiyi oğlanı əlimizdən aldı, yüzdən yuxarı ağ çuxalı doğruçu Ulduz atlı oğlanı öncülsüz, başsız qoydu. Bizim haylı-küylü səsimiz yatdı. Durna qatırı kimi cərgələnən yallımız qırıq-qırıq olub bir-birindən qopdu, toy-mağaramız susdu. Yox, Ulduz deyilən atı satan mazarat günahkardır. O mazarat bilə-bilə ev yıxandır. Gərək hər necə olsa onu tapıb yaxalayaq, qanımızı ondan alağ. Onların başdan elədiyi Ulduz heç Şükranın çölə atılan dırnağına da dəyməzdi. Sən hiyləgər, xatakar at, dur öz minicini dəmir nallı təpiyin ilə

həlak elə. Yox, bu Ulduzu sağ-sağ oda qalasan da azdır. Gərək bu Ulduzu daş-qalaq eləyəsən, ya da bu Ulduzu yüz arşın dərinlikdə elə bir xəndəyin altına qoyasan, özünü də sağ-sağ qoyasan ki, bəlkə az-az da olsa ürəyin soyuya.

Matəm mərasiminə gələnlətin içində Ulduzu belə təhdid edənlər, atəşə yuyanlar, onu cinayətkar, qatil sayanlar az deyildi. Bir Bəyalı oğlu Göyalıdan, bir də Göyəm qızı Qaratəldən savayı heç kəs heç nə bilmirdi. Bilmiridlər ki, burada şər-şeytanın üfürüb-doldurub qara qəsd üçün göndərdikləri qara mozalanın necə qara qəsd olubdur. Lakin göz qabağında olanı bu idi ki, oğlanı at vurubdur. Özü də bu at qorxusundan qaçıb aradan çıxıbdır. Bəlkə də öz əvvəlki elinə, ilxısının içinə giribdir. Gedib öz doğulduğu mazarat ilxısının içinə girib ki, orada gizlənsin kənar kəsə tutduruq verməsin. Bütönlükdə bu ilxı dağlarda, dərələrdə törəsin, artsın, çölün-çəmənin ruzisindən bəsdir deyincə yesin, bu mazarat atlar kökəlsinlər, şişsinlər, heç bir düzənəlli insan oğlunu da bellərinə mindirməsinlər, heç kəsə qulluq edib xidmətində durmaq istəməsinlər. Desinlər: biz yaşayaq özümüz üçün, yaşamayaq insanlara xidmət üçün. Siz görün, Şükran nəyə görəsə bu ata acıqlanıb, ya acıqlanmayıb, vurub, ya vurmayıb, at da dönüb hər nəvazişi unudub, belə namərdliklə, görünməzin kəmfürsətliliklə allahsız-

tanrısız bir xəta işlədibdir. Yox, bu düşmənleşən atın cəzası böyükdür. Gərək yerin təkində də olsa, bu qatıl at tapıla, onun cəzası verilə, özü də atsatan Ərdahan elinə sifariş göndərilə ki, siz bizim qanlımızsınız, sizdən kim, harada əlimizə düşsə biz Şükranın qanının hər bir qətrəsinə qədərsizin hər bir adamınızın canın-dan alacayıq. Lap dəstə bağlayıb yüz-yüz ağ-qoyunlu ox atanlarıyla üstünüzə gələcəyik. Sizin ev-eşiyinizi oda-alova verəcəyik. Sizdən qırdığımızı qıracayıq, qırmadığımızı əsir edib, yesir gətirəcəyik, Şükranın qəbrinin başına dolandıracağayıq, Ziyarət dağının ətəyində qurbanlıq kimi bircə-bircə kəsib, çölün vəhşilərinə qismət edəcəyik.

Şükranın qəfil ölümü üçün yanıb-yaxılan ağqoyunlular Ulduzun kölgəsini qılınclayır, bu növlə Ulduzu satan adamın özünü də, elini də hədələyir, onların hamısını vay-qanlı tuturdular, “elin qanını eldən alarlar” – deyə dururdular. Sənin atını qəsdən eldən uzağa satan, uzaqlaşdıran həmin adam özü bu işi görmüşdür, bilə-bilə ağqoyunlulara qəsd etmişdir. Həmin adam qəsd etmişdir ki, ağqoyunlularda Şükran kimi göz qamaşdıran oğul olmasın, ağqoyunluların ağçuxalıları piyadalaşsınlar, onlar sınıq düşsünlər və biz də bir gün köçkülfətlə yer-yurdu-muzdan tərپənək, qumsallıqdan qurtaraq,

qədim Göyən torpağını, ağqoyunluların ucsuz-bucaqsız otlağını əlimizə keçirək...

- Yox, burada qəsd vardır, özü də qara qəsd, - deyə ağqoyunluların qabağından yeməyən ağziötkəmləri qabağa qaçırdılar. Sonra da onlar burada saxlanılan bədbəxt Şükranın üstünə qayıdırdılar. Görünür onlar Ulduzu satan tərəfin adamlarına daha da böyük nifrət oyatmaq üçün belə edirdilər. Ancaq başqa yandan da, ağqoyunluların qalan adamları, arvad-kişiləri, qarı-qocaları, qız-gəlinləri at-dəvə üstündə hey uzaqlardan tökülüb gəlirdilər, axın-axın özlərini matəm yerinə yetirirdilər. Xəbər çatan yerdən Arazın o tayı Qaradağdan, bu tayı Qarabağdan ağsaqqallar, ağbirçəklər də at-dəvə belində gəlirdilər. Onlar ağqoyunlulara başsağlığı vermək üçün gəlirdilər. Hər bir gələn də müvafiq bildiyi ağqoyunlunu danışdırır, hadisənin necə olduğunu aydınlaşdırır, onlar uğursuz ata necə divan tutulduğunu və ya tutulacağını öyrənib bilmək istəyirdilər. Ancaq nə bilən, nə də tanıyan var idi ki, Ulduz gizlənməyibdir, heç yana qaçıb uzaqlaşmayıbdir. Ulduz öz ulduzluğunu qeyb edib, qara yasa batıb, rəngini-ruhunu itirib qara kömür geyiminə giribdir. Özü də heç bir divandan aman istəmək qəsdində deyildir. Əksinə, Şükransız Ulduz üçün yaşamaq nəinki, çətindir, bəlkə də qeyri-mümkündür. Axı Ulduz heç kəsdən də az

kədərli deyildir, o öz gözlərindən yenə də qanlı yaş axıtmaqdadır.

Göyalı ilə Qaratelin tək oğlu, yeddi bacının bir qardaşı göyalılar, güldən ağqoyunlular bir ağçuxalı qəhrəmanını itirmişdilərse, Ulduz öz misilsiz minicisini itirmişdir, öz açılan şahpərini itirmişdir. Axı Ulduz Şükranə qanad verdiyi kimi, Şükran da Ulduzun üstündə öz ağ qanadlarını aç-aça Ulduza qanad vermişdir. Indi qara yasa batan Ulduz öz rəngini dəyişib qapqara qaralan, qapqara matəm donunda özünə yer tapa bilməyən Ulduz da öz Şükranını itirmişdir, öldürmüşdür, özü öz qanadını sındırmışdır. Qara mozalan hər necə qara qəsd üçün çalışsa da, yenə də Ulduz özünü günahkar sayırdı, özü də heç kəsdən özünə əfv olunmaq diləmirdi. əksinə, ulduz özünə divan istəyirdi, divana tutulmaq istəyirdi. Bəlkə də ağqoyunluların ürəyindən keçən kimi yüz-yüz oxun birdən öz canından, ciyərindən keçirilməyini istəyirdi.

Axı Şükranın ölümü heç də adi ölüm deyildi, bu müsibət idi, faciə idi, qəhrəman ölümü idi. Şükranın qəhrəmanlığı yol kəsənlikdən, basqın etməkdən, qan tökməkdən ibarət deyildi. Şükranın qəhrəmanlığı tamam xeyirxah, nəcib, insani qəhrəmanlıq idi. Şükran at ötüşlərində, cıdır çapışlarında ardınca ağçuxalılar, ulduz atlılar dəstələri gətirməkdə, toy-nağaranı

gücləndirməkdə, Göyən yallılarını genişləndirməkdə biriminci idi, başbilən idi, başçı idi. Şükran öz cəsarəti, öz rəftarı və öz çevikliyi ilə adamları yaxşılığa, bir-birini sevməyə səsləyən insanpərvər idi, insan idi. Şükranda yaxşılıqdan, istənilən qədər tapmaq mümkün olduğu halda, onun pisliyindən, pis əməllərindən heç bir cüzi də olsa tapmaq mümkün deyildi. Çünki Şükran pis olmamışdı, heç bir kəsə də pislik etməmişdi. O vaxt at ötüşlərində möcüzələr göstərən Şükrana el-oba mərhəbə deyirdi, Sevgili də gəlinbacısı ilə Şükranla toy etməkdən danışdı, sevinirdi, yerə-göyə sığmırdı.

Bəs indi. İndi Ulu tanrı gör nə edibdir. Qara libsa qərq olan Sevgili indi nə deyirdi. Sevgilinin qonşusu həmin gəlinbacı - oğlunu Şükranın özü qucağına alan, Ulduzun belinə qaldırılıb gəzdirilən Gülnaz nə deyirdi. O, Şükranın matəminə heyfslənə-heyfslənə gəlməmişdimi. Bəli, heyfslənməkdən artıq yana-yana gəlmişdi. Gülnaz oxu daşa dəyən Sevgilinin nə çəkdiyini bilirdi. Sevgili tək bir cə kəlmə də olsa Şükranla kəsməmişdi. İndi tabuta uzanan, yanlarında buz yığılan Şükranı nə dindirmək, nə də ona Sevgili barəsində bir işarə etmək olardı. Misilsiz şuxluq və cəsarət, çevikliklə Ulduzun belində oynayan oğlana indi nə söyləmək olardı. Sevgili ürəyindən keçirirdi: “Mən qara saçlarımı ağ hörəcəyəm – deyə and içirdi, - heç bir yana

getməyəcəyəm, heç bir oğlanın üzünə baxmayacağam. Mən səni sevmişdim, Şükran. Yenə, torpaqda da səni sevəcəyəm. Sən öz sevgini qurd ağızlı torpağa apardığın kimi, mən də öz sevgimi elə bu torpağa aparacağam”.

Hər kəs Ulduzu qarğısa da, Sevgili Elşad qızı Ulduzu qarğıdı. Qarğıya bilmirdi. O, anlaşılmaz müəmma içində idi. Nədən ki, Sevgili Ulduzsuz Şükranı, Şükransız da Ulduzu təsəvvürünə gətirə bilmirdi. Sevgili öz kədərli hisslərilə baş verən hansı bir qara qəsdə isə göz yaşları arasından görürdü. Qara mozalanı göz qabağına gətirə bilməsə də, böyük bir müsibət baş verdiyini, qara nəfəsin onların açılmayan sevgisini necə qaraltdığını duyurdu.

XIV

Bəli, xeyirxah bir qəhrəman, nəcib bir insan ölmüşdür. Bu insanlar nəinki Şükranı sevirdi, onun Ulduzunu – atını da sevirdilər. Ən böyük müsibətə düşər olan Ulduz da heç bir insandan az olmayaraq qəhrəman süvarisini sevirdi. İndi də öz səhvinə, xətasına, keçilməz, bağışlanmaz günahına görə, özünə yer tapa bilmirdi, tapmırdı. Qaralıb qara geydiyinə, qara rəng aldığına görə başqaları onu tanımasa da, o özünü tanıyırdı, Şükransız keçən dəqiqələrinin

necə də ölümdən əzablı olduğunu o özü əcəb bilirdi. Kim Ulduzu hər necə dilbilməz, ağılı-ışləməz bir heyvan saysaydı da, Ulduz özünə görə dil də bilirdi, özünə görə ağılı da kəsirdi. İndi o Şükransız özünü dolandıra bilmir, saxlaya bilmirdi. İnsan kimi, bəlkə insandan da artıq kədərlənirdi, yemirdi, içmirdi, kənarkəsmə gəzirdi, gözlərindən qanlı yaş tökməyə davam edirdi. Şükranın taleyi elə oldu. Sevgilinin də taleyi belə. Bəs Ulduzun taleyi necə. Onunla, onun taleyi ilə Şükransız keçən dəqiqələri ilə maraqlanan, bu atın halına yanan var idimi? Xeyr, yox idi. Ulduz at idi. Özü də necə bir at: qatil at. Onun nə taleyi. Ələ keçincə onu öldürmək, uğursuz Ulduzu dərinlərdə basdırmaq, üstəlik bu Ulduzu ağqoyunlulara tərəf ötürən, başını sovuşduran adamlara divan tutmaq gerek idi. Bu qədər, daha başqaqədəri yox idi.

İndi diqqət Şükranın acı taleyindən də artıq, onu dəfn etmək üzərinə gəlirdi. Yolçunu bunca gözlətmək yox, yola salmaq gerek idi. Qərribə görünəsə də, elə bir məqam gəlmişdi ki, hamı, hər kəs darıxırdı. Uzaq da yaxın da dəfn mərasimi üçün tələsirdi. Hətta, özündə olmayan ana heç nə bilməsə də, onun ağılı indi heç nə kəsməsə də oğlunun dəfni üçün içəridən darıxmaya bilmirdi. İstər-istəməz oğlanın yola salınmasını istəyirdi. Öz Şükranını, öz canından

min qat artıq istəyən Göyalı da öz oğlunun dəfni üçün darıxmağa başlayırdı. Demək, heç nəyə, heç bir kəzə baxmadan qəti qərar, qəti icra olmalıydı. Sanki, adamların titrəyən ürəklərində bir sümükləşmə gedirdi. Şükranı son yoluna salmaq gərəkdir. Getməli qonağın getməyi. Nə amansız qanun. Nə zülmkar hökm. Bu, amansız qanun, bu zülmkar hökm dönmədən icra olunmalıdır. Şükran kəfənə bükülmüşdür? Xeyr, heç kəs onu kəfənə bükməmişdi. Ağqoyunluların qədim adətinə görə qəhrəmanlar öz libaslarında qalırdılar. Onlar öləndən, döyüşlərdə həlak olandan sonra soyundurul-murdular. Bu qəhrəmanlar başqaları sayaqda lütlənib, çıpaqlaşdırılmırdılar. Öz geyimində qalan qəhrəmanın silahları da öz yanına qoyulurdu. Bəs Şükranın silahları da öz yanına qoyulurdu? Bəs Şükranın silahı? Şükranın silahı ox, kaman, bir də gümüş qınlı xəncər idi. O, ox atmamışdı, hətta heç ceyrana, cüyürə də qıymamışdı. Şükranın oxu tərپənməmişdi, öz yerindəydi. Ancaq Şükranın gümüş qınlı xəncəri at ötüşlərində çıxarılırdı, günəşə doğru qaldırılınca, par-par parıldayırdı. İndi bəs necə olsun? Şükran öz geyim-gecimində qoyulan tabuta bu əsləhlərdən hansı qoyulsun, xəncərlə ox-kamanı, ya ancaq xəncər?

Dedilər ki, bəs Şükranın üzü qara yaylıqla örtülməsin, çünki, ağ papağı sinəsinə qoyulan

Şükran sanki yuxuya getmişdi. Bu barədə söhbət gedincə, mübahisə başlayınca, laldinməz dayanan, qızaran gözlərini hürüt-hürüt döyən Göyalı ayağa qalxdı.

- Camaat, - dedi – ox-kamanı qoymayın, mənə gərəkdir. Şükranın oxu ilə Şükranı qətlə yetirən qatili öldürəcəyəm.

Hamı ağladı... Ata qəzəbinin nə olduğunu, nə üçün olduğunu bilən ağqoyunlulara da qəzəbli xitab dalğa-dalğa yayılmağa başlayınca, uzaqlarda duran qonaqlar da ağlaşmağa başladılar. Heç kəs Şükranın atası Göyalını qınamadı. Ona belə deyil, elə deyil demədi. Qanlı yox idi, gözə görünmürdü. Bəlkə qohum-qardaşdan kimsə qatil atın tərkinə qılmışdı. Yox, belə deyildi, hələ ki belə olmamışdı. Ani sükutdan sonra səs qayıtdı:

- Yaxşı, yaxşı onu qoymarıq, sən öz əlinlə oğlunun intiqamını alarsan.

Göyalının qəzəbmək səsi titrədi:

- Həm də, camaat, mən Ziyarət dağına da dırmanacağam.

- Oraya nə üçün, Göyalı?

- Oxu oradan yuxarıya tuşlayacağam.

- Asi düşmə, Göyalı!

- Mən asi düşmürəm, el, - intiqam alovu ilə yanıb kösövə dönən Göyalı üzüyuxarı dartınmağa, əyilən qəddini düzəltməyə çalışdı.

– Mən Şükranı verən Ulu tanrıya iyirmi il şükr

edib borcdan çıxmışam. İndi Şükranı alan tanrıya deyəcəyəm: Mən asiyəm, məni cəhənnəmə göndər! Mən səni tanımıram!

- Ürəyin yanır, Göyalı!

- Ürəyim hər necə yandı-yanmadı, Ziyarət dağının kəlləsinə qalxmaqdan da qabaq o qatil Ulduzu, bax Şükranın bu oxuyla oxlayacağam.

- Ulduzu oxla, Göyalı, - deyə kişini allah səbrinə səslədilər. – Ancaq Ulu tanrıya qarşı asi düşmə, qoy Şükranın yeri yumşaq olsun, cənnət olsun.

- Şükranın yeri yumşaq olacaqdır, cənnət olacaqdır, - deyə Bəyalı oğlu Göyalı yanıqlı səsinə titrəyə-titrəyə qaldırdı. – Bax, bu qara geyən bizim göyənlimiz Elşad qızı Sevgilidir. Bizdən heç kəs indiyə qədər bilməyibdir ki, bizim bu bədbəxt balalarımızın arasında nə vardır. İndi ellikcə bildik ki, bizim bədbəxt... – Göyalı udqundu, o, bircə gecənin içində ağ liflər düşən qızın saçını tumarladı. – Bax, oğul toyu ay el, belə olarmış. İndi görün məni asiliyə gətirən allah necə də adalətsizdir.

Kişini sakitləşdirməyə çalışsalar da, o, sakitləşə bilmirdi, tüstüsü təpəsindən çıxırdı, açılışmışkən dayana bilmirdi.

Hamıdan da əvvəl günah məndədir, - deyirdi. - Bax, bu dili tutulan Göyəm qızı Qaratel bizim üzümüə hürüt-hürüt baxan bu Göyəm qızı məni çox ayıldı, mən ayılmadım. Mən

dolaşığa düşüb qəzadan qaça bilmədim. Öz vaxtında Şükranı qətlə çatdıran o kəmfürsət atı oğlumdan uzaqlaşdıra bilmədim. Çünki, allah özü qəsdən mənim basaratımı bağladı. Bildinizmi nə dedim? Allah özü qəsdən mənim basaratımı bağladı.

- Şükürlü ol, kişi, səbirli ol, Göyalı.

- Şükürlü, səbirli olacağam, ay el, - deyə Göyalı tabutda uzanan Şükranın şevə saçlarını tumarlaya-timarlaya yanan dodaqları ilə oğlunun soyuq-soyuq alnından öpdü, öpdü... Birdən qəddi əyilən ata elə hönkür-hönkür ağladı ki, bütün ürəklər zoğ-zoğ zoqquldadı.

XV

Şükranın dəfnində Göyən düzənində insan dəryası təlatümə gəldi. İndiyə qədər görünməyən insan dalğası Göyən düzənində dalğalandı. Axı eşidən də Göyənə gəlmişdi, necə deyər, eşitməyən də: bilən də gəlmişdi, bilməyən də. Yaxın da gəlmişdi, uzaq da. Ağqoyunlulardan başqa qaraqoyunlular da gəlmişdi, həkərilər də, bərgüşadlılar da, əlyanlılar da, müsəlmanlar da, zarışlılar da, ovşarlılar da, məralı-mərcanlılar da, sisiyanlılar da. Qapanlılar da, Arazın bu tayı qarabağlılar da, o tayı qardağlılar da axın-axım Göyənə gəlmişdilər.

Bilməyənlər bilənlərə, eşitməyənlər eşidənlərə quşulub gəlmişdilər. Hər yanda, hər yerdə insan axını başlayınca, bu axından qalmaq qeyri-mümkün olmuşdu. Göyən düzəni öz ömründə görmədiyi min-min adamla dolmuşdu. Hamı bu müsibətə, bu faciəyə, bu ağır dərdə şərik olmağa gəlmişdi. Şükranın dəfni Göyəndə görünməyən insan toplanışına səbəb olmuşdu. Elə bir toplamış ki, nə ucu görünürdü, nə də intəhası. Adətə görə arvadlar ayrıca toplanmışdılar, kişilər də ayrı. Ağcuxalı igidlər qara çuxalar geymişdilər. Onlar ulduz atlarının belinə qara-qara örtüklər örtmüşdülər. Onlar piyadalaşmışdılar, atlarını yedəhlərinə almışdılar. Məğrur başlarını döşlərinə sallamışdılar. İnsan axınının ardınca gəlməyə başlamışdılar. Bəs Şükranın Ulduzu? Qatil sayılan Ulduz harada qalmışdı? Bəlkə Ulduz öldürülmək qorxusundan yana qaçıb Göyənin dərəsində gizlənmişdi. Xeyr, Ulduz nə qorxmışdı, nə qaçmışdı, nə də bir yanda gizlənmişdi. İndi Ulduz heç kimdən, heç nədən qorxmurdu. İndi Ulduz çox yaman kədərlənmişdi. O Şükranın ən yaxın dostlarından da artıq kədərlənmişdi. Onlardan da artıq göz yaşı tökməyə başlamışdı. Ancaq Ulduz bütün bu axının ardınca başını sallaya-sallaya, yenə də gözlərindən qanlı göz yaşı tökə-tökə gəlməyə başlamışdı. Heç kəs də bilmirdi ki, niyə bu qara at bu dəfn mərasiminə qoşulmuşdu.

Görən də deyirdi nə çoxdu Göyən düzənində, dərəsində özbaşına buraxılan, əldən düşəndən sonra çölə ötürülən boş-bekar at. Bu atları nə canavarlardan, nə də oğru-əyridən qorqanan vardır. Belə atlar işdən düşüb, kardan çıxınca səllimi buraxılırdılar. Bu atlardan da ölənlər, itən itir, batan batırdı. Əgər tək-tükü də qışın çovğunundan sağ çıxırdısa, baharın bolluğuna çatırdısa, istəyən kasıb-kusubun gərəyinə gələ bilirdi. Bəs Şükranın Ulduzu necə? Ulduz özbaşına buraxılsa belə, onun üzünə baxan olacaqdımı? Ulduzun necə bir Ulduz olduğunu görüb-bilincə, ona dəyib-dolaşan olmasa belə bir kəsin gərəyinə gələcəkdimi. Görünür nə belə bir ata ürəyi yanan, nə də bir gərəyə gəldiyini güman edən tapıla biləcəkdi. Axı kim uğursuz ata, hətta özbaşına buraxılsa belə, sahib olardı. Kim Şükranı qətlə yetirən atı tanıyıb, bilincə öz qapısına qoyardı. Heç kim. Heç kəs. Əgər belə atı tanıyıb bilən olsaydı, onda mütləq daşa basardı. Əlinə düşən odundan, yarmaçadan, qara tikan kör-kötüyündən götürüb atın başına çırpardı. Üstəlik də obanın itlərinə tutduruq verib bu həndəvərdən uzaqlaşdırardı. Bu uğursuz atı ilim-ilim itirərdi. Belə bir uğursuz atın nə haqqı vardır ki, öldürülməsə belə bir, kəsin də qapısına qədəm qoysun, bir bulağın, qaynağın başında görünsün. Yox, çox əziz olan Ulduz çox yamanca ucuzlaşdı. Sevimli, uçağan olan at

günahkarlaşmışdı. Qara mozalan Ulduzu özündən çıxara-çıxara qatilliyə çatdırmışdı. Kim qatil atdan özünü qorqanmazdı. Kim bu qatil atı bilincə, Şükran kimi bir oğlanı qətlə çatdırdığını yəqin edincə xəncərlə yox, oxla bunu öldürməzdi. Kim bu qatil atı elin gözü qabağından götürməzdi. Bəs onda niyə isti-isti bu qatil ata dəyib-dolaşan yoxdur. Əgər bu qara atın həmin qatil at olduğunu bilən olsaydı, çox yəqin ki, qəzəblənərdi, bu dəfn mərasimindən əvvəlmi, sonramı birbaşa bu uğursuz atın üstünə dönərdi, bəlkə də elin əli ilə bu at daşqalaq olardı. Göyən düzənində ən böyük daşqalaq altında qalardı.

- Bu nədi, balam? – deyə, üstündən əsrlər keçsə belə soruşan olardı.

- At daşqalağıdır, - deyə, soruşan adama cavab verən də olardı.

- Necə at daşqalağı, balam, heç atı da daşqalaq edərlərmi? – Təəccüblə söylənirdilər, - olsa-olsa günahkar insanı naməşir iş tutan arvadı daşqalaq edərlər.

Bilənlər məlumat verərdilər:

- Bir el də yox, bütün ellər bu atı daşqalaq ediblər.

- Haçan, nə zaman?

- Rəvayətə görə sahibini dəfn edən günü.

- Belə bir atın sahibi kim imiş, nə iş-peşənin sahibi imiş?

- Dünyalərə dəyən biriminci minici oğlan imiş.

- Yəqin ki, bu at həməən igid oğlanı öldürübdür.

- Rəvayətə görə, bu at çox yaman xəyanətə gedib, onu bəsləyən sahibini məhv edib, Sevgili adlı gözaltısına qara libas geydirib, toyunu da yasa döndəribdir.

- Onda nəinki bu atı belə daş-qaya qalaqlamaq, lazımmiş, lap Ziyarət dağının o iri-iri qayalarından, sallarından, sıldırımlarından birtəhər gətirib bu atın üstünə yıxmaq lazımmiş ki, nəinki buradan ötən, Göyənin harasından ötən görəydi, lap uzaq-uzaq yarlardan baxanda belə bu həramı bilinəydi. Yoxsa sən atı saxla, at da dönüb ömrünün çiçəkləyən çağında səni torpağa göndərsin.

- Görünür bütün dünyada at daşqalağı ancaq Göyəndə əmələ gəlir.

- Haradan bilirsiniz belə at daşqalağı ancaq Göyəndə əmələ gəlir?

- Bu qalağın tamaşasına gələnlər söyləyirdilər. Tarix kitablarını vərəqləyənlər sübut edirlər ki, belə at daşqalağı ancaq Göyəndədir.

Bu sözləri sanki duyan, hər kəsdən də qabaq özünü günahkar sayan, hər kəsdən də artıq qara yasa batan Ulduz titrəyirdi, ağlayırdı. Onda niyə Ulduz dinmirdi, susurdu, ancaq susurdu.

Şükranın susan, nitqi tutulan anasının susduğunu ilk haray-həşirdən sonra səsinin çıxmadığını duyub alan Ulduz da susurdu. Demək, Ulduza da çox ağırdan ağır zərbə dəymişdir. Bəli, burada hər kəsə dəyən zərbədən qat-qat artıq zərbə Ulduza dəymişdir. Burada zərbə alanların hər birisini ayrı-ayrı tanımaq, bilmək mümkün olsa da. Qara don geyən, qara yasa batan Ulduz tanınmaz, bilinməz olmuşdu. Ən dəhşətlisi də bu idi ki, heç bir kəs Şükranın qətində günahkar sayılmayan bu amansız, qətli törədən qara mozalan gözə görünmədiyi, bilinmədiyi halda, hər kəs və hamı tərəfindən Ulduz günahkar sayılırdı. Qara don geyən Ulduz göz qabağında görünə-görünə də heç kəsə görünmürdü. Bəlkə Ulduz axın-axın Ziyarət dağına doğru axan Şükranı əl üstündə apararaq izdihamın qəzəbindən qorxurdu. Bəlkə Ulduz Ziyarət dağına öz hönkürtü və çıxqırtıları ilə dolduran insanların verə biləcəyi ağır-ağır cəzalardan, daşqalaq olmaqdan çəkinirdi. Yox, Ulduz xəyalı təsəvvürə gələn daşqalaqdan da artıq daşqalaq olsa, hətta onun üstündə Ziyarət dağı boyda bir daşqalaq əmələ gətirilsə, yenə də o cəzadan qaçmazdı, dayanıb durardı. Ulduz günahlı olsun, olmasın birdi. Hamı, hər kəs ağlaya-ağlaya, hönkürə-hönkürə Göyən düzəndərlərini öz yanıqlı səsi ilə doldura-doldura qatılaraq qarşı qəzəblənirdi, sanki bütün ağlayan intil-

qam almaq üçün qatili axtarırdı. Bu qədər adamdan, yüz minə çatan insandan, böyüyündən, kiçiyindən heç bir kəsin ürəyində Ulduza qarşı rəhm yox idi. Hamıda, hər kəsdə Ulduza qarşı hədsiz nifrət var idi. Hər kəs də şeytanşərindən Ulduza necə damğa vurulduğunu, Ulduzun səhvən Şükranı qətlə çatdırdığını gümanına gətirə bilmirdi. Bir çox halda “qəzanın qədəri” də qıraqda qoyulurdu. Bircə müqəssir, bircə günahkar, bircə qatil sayılan Ulduz haminin qəzəblə dolu gözləri qarşısında dayanırdı.

Qara at da asta-asta, yavaş-yavaş qara örtülü Ulduz atların arxasınca gəlirdi. Üzü örtülməyən, üstünə qara yaylıq salınmayan Şükran sınaqdan üzü ağ çıxan sərkərdələr kimi əldən-ələ aparılırdı. Hər kəs Şükranın tabutundan yapışmağı, onun cənazəsindən tutmağı özünə borc bilirdi. “Belə də qəşəng oğlana qıyıllarmı”. Sanki Şükranı Ziyarət dağına doğru aparmaqla Ulu tanrıdan cavab istəyirdilər. Bu izdihamın qətiyyəti qarşısında inanan da, inanmayan da Ulu tanrını çağırmaq, demək istəyirdi ki, çıx qənşərə kəhkəşanlı səltənətindən Ziyarət dağının ən kəlləsinə cavab ver bizə, niyə öz verdiyini – Şükranı öz amanında saxlamamısan? Niyə sən Ulduzun qol-qıçasını dərhal qırmamısan? Atı dərhal çərlədib gəbərtməmisən? Qatili qarğa-quzğuna qismət eləməmisən? Əgər bütün xoşbəxtlik, ya da bədbəxtlik

sənin iradənləsə, niyə yelqanadlı, ağçuxalı
gözəl cavana qıymısan, bunca adamları yaxıbyandırmağa, abu-leysan kimi ağlatmağa razı olmusan?

Şükran bu qəribə üsyankar fikirlərin içində sanki məzara deyil, sərkərdə iqamətgahına gedirdi. Şükran əllərdən də artıq ürəklərdə gedirdi. Şükran ürəklərdə aparılırdı, ürəklərdə yaşayırdı. Sanki, Şükran ölüm matəmini deyil, faciə ilə dolu toy tənənəsini edirdi. Belə mərasim, belə axın-izdiham, bunca ürək çırpıntıları görünə bilərdimi? Bəli, böyük insan axını burula-burula, ağlaşa-ağlaşa, kırışəkirişə, lal-lal gedirdi.

Qara torpaq öz qara ağzını açmışdı. Heç kəs Şükranı torpağın qara ağzına atmaq istəməsə də, yenə də qəti qərara əməl olundu. Şükranın tabutu yerə qoyuldu. Daha bu tabut buradan başqa yana götürülməyəcəkdi. Bu hökm əzəli idi. Bu məzar tərpənməyəcək, bu türbə sökülməyəcəkdir. Ziyarət dağının tuş qabağında baş-daşları o yan-bu yana əyilən, yıxılan köhnə qəbiristanda Şükran üçün xüsusi yer ayrılmışdı. Yox, Şükranın məzarı itməyəcəkdi. Onun adı qalacaqdı. Şükrana qanad verən, şöhrət gətirən at necə? Bu at da qalacaqdımı? Nə dərəcədə günahkar sayılsın-sayılməsın, ta da unudulmayacaqdı. Ancaq necə? Nə təhər? Bir divan olsaydı günahkar aydın

edilərdi. Ancaq hər necə divan olsa, kim Ulduza bəraət verə bilər? Kim Ulduzun xətasından keçə bilər? Kim Ulduzu oxşayıb öpə bilər? Kim Ulduzu qara donundan çıxarıb öz əzəli Ulduzluğuna qaytara bilərdi? Olsa-olsa bircə Şükran. Şükran isə ağzını açan, qara torpağa təslim olacaqdı. Dostun biri gedəcək, biri qalacaqdı, özü də qatil kimi qalacaqdı...

Birazdan Şükran öz qohum-əqrəbasının, bacı-qardaşının uzağın-yaxının hönkürtüləri, bir də qara libaslı Sevgili qızın hıçqırtıları içində “yaranan torpağa gedəcəkdir” məfhumilə məzara gedəcəkdə.

Belə də oldu. Şükran məzara qoyuldu. Tələm-tələsik bel-kürək götürüldü... Şükranın üstü torpaqlandı, torpaqla qalaqlandı. Üstünə də daş qoyuldu. Qara tikan da, bir də, bir də onun üstü örtüldü. Çox bərkə-bərkə örtüldü. Hər kəs bir də bir-birinə qarışdı, qara örtülü ulduzlar da səs-səsə verib kişnəşdi. Yalnız Şükranın bir qıraqda dayanan Ulduzu susdu, qaradınməz durdu.

XVI

Axşamüstü yeddi bacanağın yeddisi də Göyalının qapısında ocaqlama qurub baş-başa verdi. Onlar öz ömür yoldaşlarının tək qardaşını

boy atıb qalxan, tez-tez “Şükran dayının canı haqqı” – deyib and içən uşaqlarının sevdiyi, qürrələndiyi misilsiz adamı itirmişdilər. Xüsusən də, Göyalının oğlan nəvələrinin dilindən Şükran dayı düşmürdü. Demək, Şükranın ölümü bütün elə-obaya təsir edib hönkür-hönkür ağlatdığından da artıq, bu irili-xırdalı Göyalı ailəsini ağlatmışdı. Ağlatmışdı da az idi, bünövrədən sarsıtmışdı. Elə bil ki, Göyalı ailəsi yer zəlzələsinin mərkəzinə düşmüşdür. Burada hamı yara almışdı, hamı sınıq-salxaq şir-şikəst olmuşdu. Göyalının sarsıntısı dəhşətli, Qaratelin sarsıntısı olmazın dərəcədə fəlakətli idi. Qaratelin gümüş saçları pırdaşmışdı. Öz qanından, oğlu Şükranın qanından onun qar kimi ağ saçlarında uzun müddətdə izi itməyən talalar qalmışdı. Baxanda Qaratelin gözləri genişlənmişdi. Bu gözlərdə baş açılmaz vahimə yaranmışdı. Qaratel dillənmirdi, dillənə bilmirdi, danışmırdı. Danışa bilmirdi, heç bir işə qarışmırdı, qarışa bilmirdi. Ancaq Qaratelin gözləri də, işarələri də Şükranı həlak edən Ulduzu çox tezəcə tapmağı, çox tezəcə onu oda tutub tələf etməyi israr edirdi. Bu at tapılsa belə, onu satmaq çətin, saxlamaq da çətindi. Belə bir vəziyyətdə istər-istəməz dost dönüb düşmən olmuşdu. Ən dəhşətlisi də öz dostunun düşmən olması deyildimi. Ən ağırlısı da öz dostunla düşmən düşmək deyildimi. İndi dost nəinki düşmən, yağı

olmuşdu, o canı, qatil olmuşdu. Bundan bu yana daha nə ola bilərdi. Bəlkə də, hər bir pisliyi, fənalığı düzəltmək olardı, ancaq öz dostunu qətlə çatdırandan, dostunun ailəsinə bu boyda zərbə vurandan, eli-günü kədərləndirəndən, bütün ətrafı, düz-dünyanı Şükran üçün ağladandan sonra nə etmək olardı. Ulduzun belə səhvini, xətasını nə cür düzəltmək olardı...

Qara mozalan öz qara niyyətini çox yamanca qaralıqla yerinə yetirmişdi. Bu qara mozalan hər iki dostun – Şükranın da, Ulduzun da qanını içmişdi. Qara mozalan öz qara mozalanlarına qarışıb haradasa kefə başlamışdı. Dönə-dönə dönüb baxan, diqqət yetirən olsaydı görərdi, yəqin edərdi, bütün şəkk –şübhədən, hər hansı bir iştibahdan çıxardı. Necə də qara paxıllıq, qara iblislik, qara şərəşürlük, qara qatillik öz qaradanqara işini görmüşdü, elə bil ki qara şeytan geniş Göyən düzənində öz ürəyindən xəbər verən belə bir uçuqunu açmaqla öz kinli ürəyini güldürmüşdü. Öz qara qəhqəhəsi ilə Göyən düzənini dönə-dönə doldurmuşdu. Bu şər-şeytan çox yamanca qələbə çalmışdı. Elə bil ki, qara iblisin qara-qara mozalanları ilana, əjdahaya çevrilən fitnəkarları, bərkintiləri, is-tehkamları tutmuşdular. Qara-qara atəş açmaq üçün özlərinə qara-qara səngər düzəltmişdilər. Vurulan zərbə ağır, deyiləndən də min-min qat ağırdı. Bu zərbə çox

yamanca zərbə idi. Azdan çox törəmişdi. Bir damcı zəhər bir sərkərdəni yerə sərmişdi. Belə idi.

Burada insanın “olacağa çarə yoxdur”, deyən acizliyi üryanlıqla üzə çıxırdı. “Qəzanın qədəri” öz işini görmüşdü. Ulu tanrı bu faciənin qabağını ala bilmədiyinə görə gizlənmişdi. Nə isə, bu qara mozalan fəsadı belə bir hərc-mərclik yaratmışdı, fikirlərdə, zehinlərdə yamanca dolaşıqlıq doğurmuşdu.

Bu qabaran-qalxan qəbri unutmamı olar. Elə bil ki bir zaman Şükranın məqbərəsini görmək, ağçuxalı oğlanı ziyarət etmək üçün “Ağ-oğlan” günbəzinin ziyarətinə gələnlər heç də az olmayacaqdır. Yəqin ki, Şükran yatan yer getdikcə müqəddəs türbəyə çevriləcəkdirdi. “Dayının torpağına and içirəm” - deyiləcəkdirdi. Göyalı törəməsində bu and ən müqəddəs and sayılacaqdı. Bəlkə də bu yer bir ziyarətgaha çevriləcəkdirdi. Şükran yatan torpağı unutmamı olardı...

Ziyarət dağının ətəklərində ucalan “Ağ-oğlan”ı Şükranı adamlar belə peyğəmbərləşdirəcəkdilər. Demək çətindi. Belə Şükranı imamlaşdıracaqdılar. Söyləmək müşküldü. Ancaq Şükranın məqbərəsi “Ağ-oğlan” gümbəzi qalacaqdı. Elin əli ilə Şükranın üstündə tikiləcək şiş qübbəli gümbəz “Ağ-oğlan” adı ilə ucalacaqdır. Bütün köçərilər, ağqoyunlular, qaraqoyunlular, qarabağlılar, qaradağlılar Göyəndə

ucalan Ziyarət dağının yanından qalxanlar “Ağ-oğlan”ın böyründən heç də saymazıyana keçmə-yəcəkdilər. “Ağ-oğlan”a üz tutan, ürəyindən arzu keçirən az olmayacaqdı, çox-çox olacaqdı. Hamı “Ağ-oğlan”dan dilək diləyəcəkdı. Yox, hər necə olsa, hər kim olsa “Ağ-oğlan”ın yanından saymazıyana ötüb sovuşmayacaqdı. Qoy bu-rada heç bir müqəddəslik olmasın, müsibət, faciə vardımı. İnsan faciəsini vaxtsız ölümü heç ötüb adlamaq olardımı. Yaranan əfsanə dildən-dilə düşüb əsrləri aşmayacaqdımı. Bəs Ulduz, bəs bu at necə. “Məlun, xain, qatil at” qala-caqdımı. Nağıllarda, rəvayətlərdə uğursuz Ul-duz haqda nələr yaranacaqdı. Ulduzun halına yanan, dərdinə qalan olacaqdımı. Qatil qatildir. Nesə dərdinə qalmaq, oduna yanmaq olar.

Yenə də dönək həmin mətləbə. Deyək Ulduz günahkar deyildir, ona necə bəraət vermək, onu necə cərgələrə çıxarmaq, hansı möcüzə ilə onun qara donunu əynindən sivr-mək, onun öz ağcaq, ulduz donuna geyindirmək olar. Demək, belə qəsdə düşən olsa, Ulduzu özünə döndərmək, əvvəlki halına qaytarmaq mümkün olmazdı. İş dolaşır, tale dolaşır, faciə dolaşır, zəhir-zəqqum. İndi belə bir nəticədə durunca Şükranı Ulu tanrıdan diləməyə dəyər-mişmi. Şükran olsaymış yaxşı imiş, yaxud olmasaymış? Gözləri genişlənən ana bilmirdi necə olsaymış yaxşı imiş. Ancaq qəm dəryasına

qerq olan ata da aydın bilmirdi. Bu cəhəti bacılar da bilmirdi. Bacıuşaqları da başa düşmürdü. Göyalının həyətində baş-başa verən bacanaqlar da başlarına vurub bir yana çıxara bilmirdilər. Ancaq onlar bilirdilər ki, belə bir qəti, üzüddönməz bədbəxtlik baş verəndən sonra səbəbini yüz yana yozsan, nəticə budur ki, olan olubdur, Şükran əldən gedibdir, onu öz Ulduzu öldürübdür. Baxta ki, Şükran ölübdür, öldürü-lübdür, ağqoyunlular adətincə, Aran torpağının qaydasınca onun yasını saxlamaq, üçünə, yed-disinə, qırxına, sonra da ilinə gəlməli idilər. De-mək, baş-başa verən yeddi bacanağın, bu qar-daşlaşan kişilərin öhdəsinə bütün bu məra-simləri keçirmək ağırlığı düşmüşdü. Vaxtilə, iyirmi il əvvəl Göyalı qızlarına qardaş, özünə yurdcu diləmişdi. İndi onun həyətində yeddi ba-canaq – yeddi qardaş baş-başa vermişdi. De-mək, əslində yeddi qıza yeddi qardaş, sirdaş var imiş. İndi də vardı. Ancaq bir tək Şükran yox idi. İndi Şükranı kim əvəz edə bilərdi. Kim elə bir Ulduz tapıb Şükran kimi qanad çala bilər, ürəklərə yol açə bilərdi. Müəmma-müəmma, dolaşıq-dolaşıq üstündən, düyün-düyün üs-tündən...

Şükranın yeri Göyəndə görünəcəkdə. Elin əli ilə “Ağoglan” günbəzi qaldırılacaqdı. “İgid ölər, adı qalar”. Qara ağzını açan torpağa nə qədər “ağzın yumulsun” deyə qarğayanlar olsa

da, yenə də hirsli soyuyan insanların nəzərində bu torpaq müqəddəs türbəyə çevriləcəkdi, bir növ ocaqlaşacaqdı. Qoy burada yatan ənbıyya-öвлиyya olmasın, abid olmasın, zahid olmasın, şeyx olmasın, belə bir növcavan qəhrəman olsun.

Baş-başa verib düşünən bacanaqlar öz yerlərindən tərpəninəcə bir-biri ilə himləşdilər, qayıdıb Göyalının bir qədər iraq olan çalçəpərlərindən yeddi yabanın qulağında, yeddi vələ quru qaratikan götürdülər, qaranlıq qovuşar-qovuşmaz Şükranın məzarına çatdılar. Bacanaqlar öz uşaqlarının, dayıları, qardaşdan da artıq bir qardaş itkisi üçün səssiz-səmirsiz ağlaşdılar, gətirdiklərini üst-üstə qalaqlayıb bir ocaq qaladılar, bu ocaqları papaqları ilə yelləyib tonqala döndərdilər, alovlarını da göyə qaldırdılar. Alovlar Ziyarət dağının sinəsinə qədər öz dilini uzatdı. Bu işıqda da bacanaqların göz yaşları axdı, axdı. Alov qalxınca bacılar da, bacı uşaqları da gəldilər. Yaxın-uzaq qohumlar da gəldilər. Bunlardan sonra qara libaslı Sevgili də qonşu gəlini Gülnazla gəldi. Onlar işıqda Şükran üçün bir də, bir də ağlaşdılar, axır ki kiridilər, yavaş-yavaş çəkildilər, bircə-bircə Göylər oynağına qayıtdılar. Sevgili Gülnazla döndü. Bu qız nə isə indicə gözə dəyməkdən, bacılardan başqa br söz eşitməkdən çəkinirdi.

Tonqal sönər-sönməz qaranlıqdan qara at çıxdı, bullana-bullana gəldi. O baş tərəfdə közərən ocaq səmtində deyil, aşağıdan, Şükranın ayaqları altında dayandı, öz başını həmin-həmin Şükranın ayaqlarına salladı, yenə də gözlərindən qanlı yaş tökə-tökə ağıladı.

XVII

Üstündən on gün ötdü. Qara at qapıya gəldi, Göyalının adamlar seyrəkləşən həyətinə girdi. Müqəssir oldu-olmadı Ulduz divana gəlmişdi. Ulduzu görən ailə ağladı. Getdikcə gözləri genişlənən Qaratelin qəzəblə dolan gözləri yandı. Onun göz yaşları kirpiklərində qurudu. Ulduz özü ilə buraya başaçılmaz təzad gətirdi. Kimdə Ulduza qarşı kin, kimdə də gizli tərəhhüm doğdu. Kimi Ulduza Şükranın qanadları kimi, kimi də qəddar qatili kimi baxırdı. Götürüb baxanda hər iki tərəf öz-özlüyündə düz idi. Qara mozalanın qara hərəkətindən xəbərdar olmayan, qara daşın qabağında Ulduzu didə-didə qanını necə axıtdığını, necə hirsələndirib gözlərini qaraltdığını bilməyənlər Ulduzu yolundan azan, cızığından çıxan, nankor bilirdilər. Bu nankoru da Şükranı qətlə çatdırmaqda ən ağır cəzaya, ən qəzəbli divana layiq görürdülər. Heç

bir başqa səbəb arayıb-axtarmadan bu atın məh-vini, özü də Göylər kəndinin ortasında oxa tutulmağını, Göylər obasının itlərinə yedirdilməsini düzgün hesab edirdilər. Deyirdilər ki, qoy belə dönük çıxan Ulduza bundan da yaman divan tutulsun. Yoxsa ayrı cür heç kəsin ürəyi soyumayacaqdır...

Qapıya gələn qara ata hər kəs belə bir kinlə, nifrətlə baxıb udqunurdu. Bu ata tərəhhüm edənlər, bu qətli təsadüfi xəta sayanlar, moza-lanamı, milçəyəmi görə nallı təpiyə yol verilməyin nəticəsində belə bir bədbəxtlik baş verdiyini gümana gətirənlər öz fikirlərini gizləyirdilər. Gizlədənlər isə özlərini bürüzə verir, hər kəs bu ata şəxsən divan tutmaq üçün özünü qabağa verməyə cəhd edirdi. Ələlxüsus da, Göyalının yeznələri. Yeddi bacanağın yeddisi də bu atdan intiqam almaq üçün özlərini yeyib-tökürdülər. Lakin onlar unutmamışdılar ki, Göyalı necə də Şükranın ox, kamanını qəbrə qoymamağı təklif etdi. Şükranın ox, kamanı ilə bu atdan intiqam alacağını el qabağında elan etdi. Göyalının ürəyi az-çox soyusun deyə, bu atı oxa tutmaq, obanın içində də olmasa, bir qıraqda gəbərtmək, Göyən dərələrinin qurduşuna yem eləmək gerek idi. Bu gerek işi də ürəyi intiqam alovları içində yanan ata görməliydi. Onda bəlkə Göyalı az-az özünə gələ bildi. Əgər bu divanı oğlunu itirən bədbəxt ata

oğlunun qatiline tutsaydı, ümumin nəzərində insafli, ədalətli iş olardı. Yoxsa döşünə döyən yeznənin heç birisinin burada yeri yox idi. Ümumin nəzərində yerinə düşərdi ki, Göyalı bu ata bir ox atdığı halda, Qaratel də bir ox ataydı, ata-ana bəsdə deyincə bu qatil atı oxlayaydı. Onda bəlkə atanın da, ananın da ürəyi az-az soyuyaydı, nitqi tutulan ana az-az da olsa özünə gələrdi. Onda bəlkə ana həyatda sağ-salamat qalan qızlarını da, nəvələrini də nəzərə alardı, az-az toxtardı, dəli-divanə olmaq qorxusundan da sovuşardı. Yoxsa ayrı cür ananı geri qaytarmaq mümkün olmazdı.

Qaratel hay-huy ilə özündən çıxardı. Göyən düzənlərini ötüb alışdığı, kömək umduğu, indi də hiddətlə gözəndən keçirdiyi Ziyarət dağına tərəf uzanan cığıra səs-səda sala-sala gedərdi.

Onun müdhiş səsi Göyən düzənlərini dərə-təpələrini doldurardı. Belə olanda, nə onu tanımaq, nə də saxlamaq mümkün olardı. Axı Qaratel üçün ölümdən də dəhşətli olan bir dəli-divanəlik onun genişlənən, hədəqəsindən çıxan gözlərindən oxunurdu. Bu ruhi gərginlik ağ saçlı Qarateldə öz aman-imansızlığını göstərirdi. Qaratel oğlu Şükrandan sonra, Şükran qara torpağa tapşırıldıqdan, üstünü torpaqlayıb, bu torpağı da tikanlayıb, daşlayandan, üstünü bərk-

bərk bərkidəndən sonra daha şiddətli dərəcədə ruhi gərginlik keçirə-keçirə dəhşətə gəlmişdi.

Axi, bir də elə bil ki, qəbir qazanlar Şük-rana hörmət olaraq başqalarından daha dərin qəbir qazmışdılar. Bu qəbirin üstünü torpaqlayanlar Şükranə hörmət etdiklərinə görə yan-yörədə bir ovuc da torpaq qoymamışdılar, hamısını qəbrin üstünə töküb qalaqlamışdılar. Şük-rana hörmət olaraq Ziyarət dağının ətəklərində gizlənən goreşən kaftarlardan qorumaq üçün oğlanın üstünü təzə-təzə, özü də iti-iti qaratikanla örtüb, bu tikanların da üstünü daş-qaya ilə doldurmuşdular. Ancaq nitqi batan ana bütün bunlara zidd idi. Anaya elə gəlirdi ki, Şükran bunca ağır yükün altında əzilməsə yaxşıdır. Ana ürəyi sanki Şükranın yanına qoyulan gümüş qınlı, iti xəncərlə sanki o göy zağlı soyuq silahla teylənmişdi. Onu teyləyən bax, bu uğursuz atdı ki, o, öz Ulduz cildini dəyişib, qara geyinib qapıya gəlir. Qoy bu qara at qapıya gəlməsin, yıxılıb ölsün, yenə də ananın ürəyi soyumaq bilməyəcəkdi. Bu qara atdan bir cür deyil, min cür intiqam alınsa da, yenə də Şükranın anasının ürəyi toxtamayacaqdı. Tezmi, gecmi bu ana baş alıb gedəcəkdi. Hara gedəcəkdi, necə gedəcəkdi gələcək özü göstərəcəkdi. Ancaq indilikdə qədəmləri quruyan ana bilmirdi. Elə bil ki, ana məhz bu uğursuz atın divanını gözləyirdi.

Qaratel qara ata baxa-baxa daha artıq hiddətləndi, qəzəbləndi, gözləri daha artıq genişləndi, oğlunun bütün fəlakət, müsibətlərini, onun üstünün necə ağır yüklə yüklənməyini titrəyə-titrəyə, ürəyi əsə-əsə, döyünə-döyünə göz qabağından keçirə-keçirə özünü də müqəssir bilməyə başladı. Dəhşətlər içində, ruhi gərginliklər girdabında çırpışan ananın ağılı öteri də olsa, ayazımağa başladı.

- Mənim ana ürəyimin birinci borcu hər kəsdən, hamıdan qabaq öz oğlumu qəzanın-qədərindən qorqanmaqdı, - deyən Qaratel müztərib ürəyində danışmağa girişdi. – mənəm birinci günahkar. Ancaq mən özüm. Axı niyə mən Göyalının sözünə baxıb Ziyarət dağına gedirdim. Niyə mən qız qismətinə qane ola-ola acgöz Göyalının sözünə qoşulurdum. Niyə yox tanrı-dan dilək diləyirdim. Niyə mən kömür kimi qaralan Ulduzu tezəcə bu aradan rədd etmirdim. Niyə mən Şükranı qucağıma almırdım, körpəmi qorqanıb saxlamırdım. Axı Şükran hamıdan da artıq mənə, öz anası Qaratel Göyəm qızına aciz idi. Axı Şükran həmişə mənim müqabilimdə körpə kimi gülümsəyirdi. Onun ovurdları çalalamırdı. Bir sözümü iki eləmirdi. Niyə mən Göyəm qızı cəld tərپənib cəsərət göstərmədim. Mənəm müqəssir! Mənəm günahkar! Mənəm divana çəkilməli müttəhim! Qoy mənə divan tutsunlar. Qoy mənim ürəyimi oxlasınlar. Qoy

məni Şükranın yanında dəfn olunmaq şərəfindən də məhrum etsinlər. Bəs bu qara at? Bəs bu qara əzrail? Yox, yox, bu qara əzrail mənim dəliləşən, divanələşən gözlərimə görünməsin.

Birdən ağılı dolaşan ana ayağa qalxdı. Nitqi tutulduğundan lal sayağı qara-qışqırıq qopartdı. Qaratel titrəyən əllə qara atı göstərdi, nitqi açılmasa da, işarə ilə bildirdi ki, sən Bəyalı oğlu Göyalı, ləngimə, əyər bacarmırsansa qoy mən özüm oğlumun ox-kamanı ilə bu qara əzraili gəbərdim. Qoy bu qara uğursuz çölün qurd-quşuna, canavarlarına, vəhşilərinə, qismət olsun, öze də başqa yanda yox, Ziyarət dağının ətəyində.

Əli ilə danışan, qırıq-qırıq heybətli-heybətli səs çıxaran ana bütün bunların hamısını Göyalıya çatdırdı. Yenə də ağlaşma qopdu. Göylər obasının adamları daşlana-daşlana gəldi. Onlar söz tapıb Göyalı ailəsinə heç bir söz deyə bilmədi. Qara atı qapıda görüncə bu ata-anaya heç bir toxtaxlıq verə bilmədilər. Onlar da ağlaşanlara qoşulub ağlaşdılar. Qara at da başını tərpədə-tərpədə onlara qoşulub ağladı. Adamlar girişəndən sonra da qaralan Ulduz öz ağlamağından qalmadı.

XVIII

Qara şeytanın qara qurğusu qara mozalan qara qəsd üçün öz qara rəngini Ulduza yaxıb bu dünya üzərində uğursuzluğun qara kabusuna döndərmişdi. Ulduz öz Şükranını, igid qəhrəmanını, ağ çuxalı, ağ papaqlı, gümüş xəncərli, qırmızı çəkməli səvarisinə dəmir nallı təpik çalmışdı. Şükran ölmüşdür. O, torpaq altındadır. Ulduz da ölmüşdür, ancaq torpaq üstündədir. Belə bir fəlakət olandan sonra, əlbəttə torpaq altında, gözlərdən qat-qat iraqda olmaq yaxşıdır. Sürünə-sürünə, sürüklənə-sürüklənə, gözdən düşə-düşə, nifrətlə süzülə-süzülə, lənətlə damğalana-damğalana bu qara at kimi yas içində qalmaqdansa, ölüm yaxşıdır. Deməli, qapıya gələn qara at üçün tale ölüm yolu açmışdır. Elə bil qara ölüm onu səsləyirdi: gəl, gəl, qara at! Gəl mən səni düşdüyn qara gündən xilas edim. Gəl, gəl qara kabusluğunu ortadan götürüm. Axı sən qalmağın əzab-əziyyət, işgəncədir. Sənin Ulduzun Ziyarət dağının başı üstündə batıbdır. Dayanma, durma, gəl qaranlığa qovuş. Gəl bu dünyanın heçliyini, puçluğunu bildiren bu şit-şitəngə işıqla əlləşmə, çapalaşma. Sən qaranlığa qovuşub, işıqdan uzaq ol. Daha heç kəs səni burada daş-qaya ilə vurmayacaq. Bu qaranlıqda səni heç kim hədələməyəcək. Daha heç kəs səni

uğursuzluq timsalı sayıb qəzəb və nifrətlə süzməyəcəkdir. Sən qaranlıqda öz azadlığını tapacaqsan!

Qara mozalanın şeytan-şər zərbələrini axıra qədər tutdurmaq, öz qara qəsdlərini axıra qədər yerinə yetirmək, qara don yedirdikləri Ulduzu axıracan aparıb axırına daş atmaq istəyirdilər. Gah mozalan cildində Ulduzu çalmaqla, gah qaranlığı ışıqdan, ölümü yaşamaqdan üstün tutmaqla həmin qara mozalan qara atı qaranlığa çəkirdi. Qara at da həmin tərəfə çəkilirdi. Şükransız belə işıqlı dünyadansa ona qaranlıq, ölüm yaxşı gəlirdi. Belə yaşamaqdansa yaşamamaq yaxşı deyilmi? Zəhərlənəndən sonra yaşamaq kimə, nəyə gərəkdir?

Demək qara mozalan öz şeytan qurğusu ilə kimini çox, kimini az da olsa zəhərləmişdi. Göyalı ailəsinin içində qara mozalanın fitnə-fəsadı nəticəsində zəhərlənməyən, ürəyi tir-tir titrəməyən tək bircə nəfər də olsa yox idi. Bəs Ulduz. Bu dünya üzündə ən ağır cəzanı Ulduz özünə verməmişdimi? Bundan belə gözlənilən cəza bu cəzanın müqabilində nə idi. Ölüm! Öldürülmək! Nəfəsi varkən Ulduz Şükranı axtarırdı. O öldürdüyü süvarisini axtarırdı. Ancaq Ulduz bir də, duyurdu, bilirdi ki, Şükran orada qara qayanın qabağında, onun nallı təpiyi ilə qətlə çatdırılıbdır. Bu təpikdən çevikliklə çovu-

yan mozalan Şükranı onun dəmir nallı təpiyinə tuş edibdir. Ziyarət dağına gedən cığırın yanında Şükran qara torpağa gömülübdür. Üstü də qara tikanla tikanlanıb, ağ, qara, boz, göy daşlarla daşlanıbdir.

Elə buna görə də Ulduz öz-özünə divan-məhkəmə qurub özünə ölüm hökmü oxuyubdur. İndi qaralaşan, kömürləşən Ulduz son divana gəlibdir. Gəlibdir ki, ona divan tutulsun, oxlansın, ölüb qurtarsın. Axı ölüm – ölüm intizarından asandır. Demək, ləngiməyinə dəyməzdi.

Göyalı haçan Şükranın oxuyla matəm geyimli Ulduzu oxlayacaqdı, özü bilirdi. Axı o biri tərəfinə gəlincə Göyalı üçün Şükranın Ulduzunu oxlamaq çətin, oğlunun qatilini özbaşına buraxmaq daha çətin idi. Bu Ulduz hər necə qara geyinsə də, istər-istənəz göz dağına çevrilmişdi. Göz dağını göz qabağından götürmək gerek idi. Bunların hamısını düşünən, qəddi əyilib bükülən Göyalı əllərini də, dizlərini də yerə dayayıb ayağa durdu. Qara qəzil çatını götürdü, heç bir müqavimət göstərməyən qara atın boyun-boğazında kürmüklədi. Həmişə başına qızıl-gümüşlü cilov vurulan, belinə qızıl-gümüşlü yəhər qoyulan Ulduz acı taleyin hökmü ilə aşağı endirildi, aşağı düşürüldü. Sonra da bu qəzil çatı ilə dar ağacına qaldırılan kimi durdu. Bəlkə çatı boğucu idi, yox, Göyalının titrək əlləri bu çatını gen bağ-

lamışdı. Ancaq bu çatı Ulduza dar ağacından asılmağı andırırdı. Demək, bu ölüm çatısı idi. Canı boğazına yığılanlar belə qara çatı ilə öz-özlərinə qəsd edə bilərdilər. “Boğazına çatı salsa” demək işi ölüm qədər ağırlaşdırmaq deməkdir. Qara qəzil çatı qara atın boğazına salınandan sonra, qara atın ölümünə birinci hökm verən Qaratel birdən üzünü eyvanın divarına döndərdi. Hər necə olsa da Şükranın sevimli Ulduzu divana aparılırdı.

Göyalı qara atın qara çatısından tutdu, onu şəl-çəpəri sökülən həyətdən çıxardı. O biri çiyninə aldığı ox-kamanı düzəltdi. Göylər obasından aralandı. Ziyarət dağına doğru uzanan həmincə getdiyi cığırla yol aldı. Bəli, bu həmin cığır idi ki, bu cığırla Qaratellə birlikdə Ulu tanrıdan oğul diləmək üçün Ziyarət dağına yollanmışdı. Bu həmin cığır idi ki, Şükranın tabutunu köhnə qəbiristana gətirmişdilər. Gözə gələn bir dairədə dəfn etmişdilər. Bu həmin cığır idi ki, insan axınının arxasınca bu matəm geyimli Ulduz ağlaya-ağlaya gəlmişdi. Bu həmin cığır idi ki, yenə də matəm geyimli Ulduz Şükranın başı üstündə qalanan tonqalın işığı azalınca özünü buraya yetirmişdi. Yenə də qara qayanın qabağında olan sayaqda öz başını öldürdüyü dostunun ayaqlarına sallamışdı, bütün gecəni ağlamışdı, üfüq sökülər-sökülməz buradan qopub xəlvətə çəkilmişdi. Ulduz gözə dey-

məkdən qorxmamışdı, utanmışdı. Qəribə görünсə də, at utanmışdı. Ancaq hər harada olsa Ulduz Şükrana yas saxlamışdı. Üstündən on gün ötuncə daha yas saxlamağı da bacara bilmədiyinə görə divana gəlmişdi. İndi də həmin cığırla axırncı divana gedirdi.

Göyalı qədəmləri sınıq kimi yeriyr, qara at da sınıq-sınıq addımlayırdı. Adamlar da onların dalınca sınıq-sınıq cığıra düzülmüşdülər. Onlar divan yerinə varmaq, bu qara ata tutulacaq divana tamaşa etmək istəyirdilər. Göz qoyanda yeddi bacının yeddisi də bu cığıra düzülmüşdü. Yeddi yeznənin yeddisi də bu cığırı tutmuşdu. Göyalının ayağı yer tutan oğlan-qız nəvələri də öz ata-analarının böyürləriylə həmin-həmin sınıq addımlarla irələləyirdilər. Cığırın dalı hələ də sınıq-sınıq cəvələnirdi. Bircə üzünü qara divara döndərən Qaratəldən savayı ayağı yer tutan kim var idisə hamısı eynən beləcə gəlirdi. Bunlar Şükranı öldürən qara atın divanını görmək üçün gəlirdilər. Belə divan ağqoyunluların tarixində olmamışdı. At adam öldürmüşdüsə də, dərhal yerindəcə öldürülmüşdü. Axı Ulduz ayrı idi, ayrı bir aləm idi. İndi “Ayrı aləm”in divanı da ayrı aləm idi. Burada el qarşısında görk divanı var idi, qan, intiqam var idi. Əvəzə əvəz, qisasa qisas, ölümə ölüm var idi. Bu divan olmazın, görünməzin, eşidilməzin divanı idi. Qara donlu Ulduz belə bir divana

gedirdi. Ulduz heç cür yox, böyük kədərlə, sınıq addımlarla Göyalının sınıq addımlarının ardınca divana gedirdi. Ulduz heç yana dartınmırdı. Bu divan Ulduzun xilas idi. Ulduz xilas olmağa, gözlərdən iraq olmağa, Şükran işıqlı dünyada olmadığı zamanda, o da işıqlı dünyadan üzül-məyə gedirdi...

Lakin birdən qəbristana dönən cığır ayrıcında qara at öz əzəlki Ulduz çevikliyi ilə qara çatını başından çıxardı, qəbristana döndü, adamlar cığır uzununu durdular, durdular. Ulduz dikəlib Şükranın qəbrinə çatdı. Düz yeddi dəfə bu qəbrin dövrəsinə dolandı. Dönüb gəldi, başını çatıya salmadı. Ziyarət dağına gedən cığıra, ancaq cığırda dayanan adamların qabağına düşdü. Heç kəs Ulduza toxunmadı. Onlar gör-dülər ki, necə də Ulduz divana gedir. Ulduz getdi, getdi, kölgələri sallanan dik-dik daşların kölgələri uzanan uçurumlu dərələrə qaranlıq çökən bir yerdə dayandı, döndü, adamlar da axın-axın gələ-gələ toplandılar, durdular. Göyalı kamanı düzəldib oxları hazırlayınca Ulduz üzü bərəyə oturdu, qabaq əllərini yuxarıya qaldırdı, sinəsini açdı. Birdən adamlar için-için hıçqırdılar. Göyalının oxu əlindən düşdü, həmin yerə diyirləndi. Göyalı diz üstə büküldü-büküldü, o, Ziyarət dağının qarşısında qəzanın-qədəri müqabilində bükülə-

bükülə yumağa döndü. Elə bil ki, adamların üstünə su ələndi.

XIX

Qara-qara buludlar şüş-şüş dağları qaplayırdı. Yuxarı dağlardan – Sarıbabadan, Sağsağanlıdan, Kirsdən, üzüaşağı Araz çayına doğru uzanan qara bulud salları Ziyarət dağını da örtür, Göyən düzlərini zülmətə bürüyürdü. Divan gözləyən, ancaq divan tutulmayan Ulduzu özü öz ayaqları ilə divana gedirdi. Qara ölüm şıltağa başlayıb əzab-əziyyət içində Ulduzu hər necə girinc etməkdən zövq alsa da, bu faciədə şər-şeytanın hər necə əylənib nəşələndiyini görsə də, Ulduz “daha bəsdir” demək qərarında qəti idi. Axı ölüm gözləyən Ulduz niyə Şükranın atası Göyalı tərəfindən oxlanmadı. Niyə Ulduz o qədər top-top dayanan adamların müqabilində oxlanmaq gözlədiyi halda, bir kəs tərəfindən oxlanmadı. Məgər Ulduz öz sinəsini dalbadal atıla bilən oxlar üçün görməmişdimi. Bu oxlar onun iztirab dənizinin dalğalarına son qoymayacaqdımı. İndi qara don geyən Ulduz üçün həmin cığırda geriye dönmək Göyən düzənlərinə qayıtmaq, ara-ara Göylər obasında görünmək mümkün deyildi. Bir də Şükranın məzarının dövrəsində göz dağı kimi dolana-dolana qalmaq, bu məzarın keşiyini çəkmək, ölü

durmaq özü də Ulduz üçün bəs deyildimi. Üstü torpaqlanan, tikanlanan, daşlanan Şükran dərin-dərin sükut içində idi. Haçan bu qəbir üzərində “Ağoğlan” adı ilə şöhrət tapa biləcək bir uca qüllə qalxacaqdı. Bu hələ qabaqda idi. Ağqoyunluların qədim adətincə bir il ərzində qəbri tərpətmək, ölən adamın ruhunu narahat etmək olmazdı. Bir ildən sonra çox yəqin ki, Şükranı dəfn edən el-oba yenə də axın-axın gələcək, onun ildönümündə igidi yad edəcəkdı. Elə bu zamanlar da köhnələn qəbir tərpədiləcəkdı. Şükranın türbəsi üzərində ağ-ağ yonulan daşlardan “Ağoğlan” adlı gümbəz ucalmağa başlayacaqdır.

Ulduzun tab-təvanı tükənmişdi. O heç bir kəsi gözləmədən öz-özünü divana çəkməli idi. Bu yoldan qayıtmaq, özünü ölümdən də artıq bir əzaba salmaq demək idi. Qara buludlar gəlirdi. Qara qanadları sallanan qara buludlar bir-birinə dəyə-dəyə, çırpıla-çırpıla, yağışı, kürdaşı, dolunu, ala-çolpa qarı bir-birinə qatıb qarışdırmırlarmı. Bu tufan idi. Bu qiyamət yay mövsümünün yetişdiyinə baxmadan, bir də hiddətlə geriye dönməklə qaralan Ulduzu aparmağa gəlməmişdirmı.

Bax, budur, Ulduzun başının üstündə dayanan buludlar bir-birinə dəyir, buludlar bir-biri ilə toqquşur, ildırımlar, şimşəklər tez-tez çaxnaşır, az-azacıq işıq görünməmiş yenə qatı qaranlıq qovuşub, hökmran olmağa başlayır. Qaradonlu Ulduz üçün bir cığırda dayanmaq donmaq idi, ölümün qara ağzına çatmaqdan yubanmaq idi.

Yox, Ulduz dayana bilməz, qala bilməzdi. O yenə də həmin-həmin heç bir tərəddüd göstərmədən qalmaq da istəmirdi. Ulduz addım-addım getməli, Ziyarət dağına yetişən cığırda üzüyuxarıya qalxmalı idi. Ulduz belə də etdi. O darısqal cığırda, daş-qayaya dəyə-dəyə qızıqırdı, gedə-gedə tütüldü, yandı-alovlandı, axır ki, Ziyarət dağına çatdı. Burada olan daşların, qayaların hamısı birbirinə qarışmışdı. Ulduz burnunu daşlara söykəyə-söykəyə, əl-ayaq çala-çala daşların, qayaların ara-bərəsi ilə gedə-gedə dəmir nallarından qığılcımlar çıxara-çıxara, özü də ləngərlərdə əyilə-bükülə cığırda dim-dik dikləndi. Bu cığır Ziyarət dağının qülləsinə aparən, dilək qülləsinə qalxan, Ulu tanrıdan dilək dilənən həmin dayanacaq idi.

Dağları qaplayan qara buludlar hönkürüşürdülər. Onlar ağlaşdırlarmı. Yaxud, qara moza-ların şər-şeytanları öz istədiklərinə nail olduqlarına görə öz qara qələbələrinin təntənəsini nümayiş etdirirdilər.

Buludlar, bulud sürüyən dağlar, üstlərinə sel-su ələnən dolu ilə dolan, qarla örtülən dağlar indi hansı yandadırlar. Bu uğultulu təlatümləri Ulu tanrı öz iradəsi ilə əmələ gətiribmi. Ya, bunlar öz özbaşlıqlarıdır. Əgər özbaşlıqlıqsa, necə nə təhər özbaşlıqlıqdır. Əgər özbaşlıqlıq deyilsə, bu Ulu tanrının iradəsilədirsə, bəs niyə belə hərc-mərclikdir?!

Qaralan Ulduz bütün bunları bildi-bilmədi, baş açdı-açmadı vəziyyət belə idi, başaçaılmaz müəmma idi...

Qara at iyirmi il əvvəl Göyalı ilə Qaratelin qalxdıqları qülləyə can atdı. Öz əl-ayaqları ilə qa-bağına çıxan irili-xırdalı daş-qayanı çapa-sındıra ötüb keçdi. Düz öz dəmir nalları ilə daş-qayadan od çıxara-çıxara, tufanı, çovğunu qarışdır-a-qarış-dıra dırmandı, dırmandı. Ziyarət dağının həmin duracağına çatdı. Zülmət qaranlıq içində Ulduzun yuxarılara baxan gözləri yanıb-alovlandı. Elə bil ki Ulduzun bütün ağrısı-acısı, qəzəbi-hiddəti gözlə-rinə toplanmışdı. Ulduzun burnu körükləndi. Qara at Ulduz gücünü birdən özünə qaytardı, Ulu tan-rıya üsyan edirmiş kimi dayandı, Ulu tanrıdan Ziyarət dağına enməyi, ədalət divanı qarşısında dayanmağı səslədi. Ulduz var gücü, var nəresi ilə Ulu tanrını çağırdı, çağırdı, kişnədi, kişnədi... bu kişnərti Ziyarət dağını, bu dağın bütün daş-qayasını, cəbələrini, övliyyə-ənbiyyalar yatan daş məqbərələri, bütün kahaları, mağaraları, sütunlu-sütunsuz sıldırımları, Ziyarət dağının bütün təməllərini ta yerin təkinəcən doldurdu. Bu kişnərti bütün uğultulara üstün gəldi. Göy gurultularını, ildırım-şımşək çaxnaşmalarını hakimənə hökm ilə dayandırdı, susdurdu. Ulu tanrını ədalət divanına səsləyən kişnərti kəsmədi, kəsmək bilmədi. Bir-dən qaralan Ulduz qiyam üçün qanad açıb göyə qalxdı, öz-özünü xeyli qaldırdı, Ziyarət dağından xeyli yuxarılara – buludlara, qara tüstü ilə örtülən,

pərdələrlə tutulan kəhkəşanlı aləmə çatdı. Burada aradı, axtardı, Ulu tanrını tapmadı. Ulduz yenə də həmin kəsilməyən kişnərti ilə özünü götürüb Ziyarət dağının dərin-dərin uçurumlarına atdı, uçurumlar aləmində itdi...

Həmin vaxtdan əsrlər ötsə də, külli-kainat dəyişsə də, Şükranın qəbri üzərində inşa edilib, ucaldılan “Ağoğlan” nişangahının ağ-ağ qülləsindən ağ-ağ daşlar bircə-bircə sınıb tökülsə də, bu qüllənin üstündə bitən kollar göyərə-göyərə, çürüyə-çürüyə yan-yörəyə səpələnsə də, yenə də Ziyarət dağına qalxanlar, onun dərinliklərinə qulaq verənlər Ulduzun kəsilməyən kişnərtisini eşidirlər. Bəli, indinin özündə də Ziyarət dağına qalxan kəslərin tükləri biz-biz olar, saçları qabara-qabara qalxar, onlar Ulduzun kəsilmək bilməyən kişnərtisi içərisində heyrətə düşərlər. Əfsanəvi faciə onların gözlərinin qabağında əvvəldən axıra qədər vərəqlənər, bu faciənin hər bir səhifəsi səhifələnər. Bəlkə bu adamlar bu müsibət dastanını örtməyə cəhd edərlər. Bəlkə adamlar dəhşətlərdən çıxmaq üçün bu dastanın ilk səhifələrinə qayıdıb yenə də Şükranı Ulduzun belində qanad açan görərlər, “Ağoğlan” qülləsinin ağ-ağ buludlara qalxdığına şahid olarlar. Lakin, hər yana dönsən, yenə də Ziyarət dağında ömründə kəsilmək bilməyən kişnərtini hey eşidərlər. Bəlkə də, Ziyarət dağının həmin cığırı ilə qülləsinə qalxıb Ulu tanrıdan soruşan da tapılar: Varsansa bu nədir, yoxsansa bu nə üçündür?!..

İ.Əfəndiyev

APARDI SELLƏR SARANI

Ölüm qanadlarını Gülnarın üzərinə gərdiyi
zaman o, Soltanı yanına çağırıb, gözlərindən
öpdü...

- Mən gedirəm, əzizim, - dedi, - günlərinə qəm qatma. Bu qoca dünya əzəldən belədir. Bilirəm, evlənəcəksən, cavansan, ancaq Saramdan muğayat ol. Qoyma ögey ana sitəmi çəksin. Əgər xoşbəxt olsa, qəbrimin üstünə gəl... mənə de.

Soltanın dərdi böyük oldu, saçlarına dən düşdü. Lakin o, evlənmedi. Könlünü əziz Gülnarının yadigarına bağladı.

Saranın süd anası bir qaşqa ceyran oldu. Ata, qızını kimsəyə tapşırmadı, arxasına şəlləyib qoyun otardı, dağ güllərinin arasında yatırdı.

Sara ceyran südü əmə-əmə qayalar arasında qaynayan bulaqlardan içə-içə böyüdü, nazlı bir sona oldu.

Dağlar onun gözəlliyinə heyran qaldı, çiçəkər ona qibtə etdi. Aşıqlar hüsnünə dastan dedilər. Sorağı ellərə yayıldı. İgidlər dərde düşdü. Ay dağlar arxasından boylanaraq ona baxdı, məftun olub vərəm aldı... Günəş onu görməyə tələsdi, lakin rəngi saraldı, getdi.

Soltanın dərdi qaçdı. Könlü güldü.

Sara igidlərə yoldaş, quşlara sirdaş oldu, cıdırlarda ad açdı, ox atmaqda taysız oldu. Güneylərdə oturan oba qocaları ona baxaraq:

- Qənirsiz gözəldir, - dedilər.

İgidlər vurğunu idilər. Qız onlardan birini seçdi, Xançobana könül verdi.

İgidlər alaçıq tikdilər. İçini pələng dəriləri ilə döşədilər. Aşıq çağırdılar. Məclis qurdular.

Xançobana toy etdilər.

Günəşlərdən eşq əmən xoş günlər başladı.

* * *

Ay doğdu. El yaylağa köçdü.

Xançoban sıldırım bir qaya başında oturub tütək çalırdı. Yamaca yayılmış qoyunlar başlarını sallayıb, onu dinləyirdi.

Muğan gözəli dağa sıxıb, Xançobana yaxınlaşdı. Boynunu büküb igidinə baxdı. Baxışları həsrətliydi. Ay onun kədərli üzünə solğun bir nur çiləyirdi.

Çoban çalırdı...

Qızın yanağında mirvarı dənələri yuvarlanırdı.

Çoban çalırdı...

Qız qolunu Xançobanın boynuna doladı, başını sinəsinə qoydu.

Çoban soruşdu:

- Sənə nə olub, gülüm?

Qız başını qaldırdı, yana-yana sevgilisinə baxdı:

- Sən yaylağa gedirsən, əzizim, - dedi - bu ayrılıq mənə ağır gəlir. Elə bil ki, biz bir də görüşməyəcəyik...

Çoban güldü.

- Dərd çəkmə, gülüm, - dedi, - sənə dağ gülləri ilə bəslənmiş gözəl əmliklər gətirəcəyəm.

Xançoban qoyunlarını dəstələyib yola düşdü.

Qız atası ilə Muğanda qaldı. Qızıl sünbüllər biçəcəkdilər. Lakin bir gün hava tutuldu. Günəş buludlar arasında gizləndi. Araz "qan-qan" - dedi.

Yadelli bir şah doğma yurda basqın elədi. Yolu Muğandan düşdü. Sular kənarında bir pəri gördü, atının başını çəkərək:

- Ey gözəl, - dedi, - kimin qızısan?

Sara qara gözlərini şaha zillədi. Qürurla:

- Atama Soltan deyərlər. – dedi.

Şah əmr etdi Soltan gəldi. Şah ona müraciətlə:

- Mən sənin qızını özümə arvad eləmək istəyirəm, - dedi.

Soltan ürəyindən vuruldu:

- Ay şah, - dedi, - onun yarı var.

Şah “mərhəmət” göstərdi.

- Mən səni dünya malından qane edəmə, kişi, - dedi.

Soltan acı-acı güldü:

- Ey şah, - dedi, - dünya malı şahlara lazımdır, bizə bu azad çöllər də bəsdir.

Şah qəzəbindən titrədi, qızı göstərib:

- Götürün, – dedi.

Yad əllər Muğan gözəlinin gərdəsinə dolandı. Qızın dodaqlarından nagehan bir səda qopdu:

- Ata...

Ata, balası vurulmuş pələng kimi qıvrıldı. Ciyərlərində odlu gürzələr süründü.

İmdad istəyilə yanan bir cüt qara göz ataya zillənmişdi. Qız yadlar əlində çırpınırdı. Ata yanırdı.

Ürəklərə od salan o yaralı səs bir də eşidildi:

- Ata...

Bu zaman göylər qeyzlə gurladı. İldırım çaxaraq qoca dağın şiş təpəsini parçaladı. Sular qayalara çarparaq hiddətlə səsləndi. Dərələr uğuldadı. Muğan tutrədi. Onun gözəli gedirdi...

Təbiətin qüdrətli səsi ataya qalibiyyət yolunu göstərdi. O, əlini qaldıraraq:

- Dayanın, - dedi, şaha bir sözüm var.

Hamı bir an dayandı.

O zaman ata balasını iki qolları arasına alaraq çaya tulladı. Sular öz həmdəmini bağrına basıb, sürətlə axdı. Ata, şahə baxaraq müdhiş bir təbəssümlə:

- Sözüüm bu idi, ey şah, - dedi.

Günlər keçdi.

Oba qızları dağlara tərəf uçan quşlara baxıb oxuyurdular:

Gedin deyin Xançobana,
Gəlməsin bu il Muğana.
Muğan batıbdır al qana,
Apardı sellər Saranı,
Bir uca boylu balanı.

İ.Əfəndiyev

QARI DAĞI

Şəhər otuz doqquz gün mühasirədə qalaraq, uzaq məmləkətdən qoşun çəkib gəlmiş şahla vuruşdu. Qırxıncı gün şahın iyirmi yaşlı cəsur oğlu Maliktac beş yüz nəfər seçmə pəhləvanla hasarın bir tərəfindən hücum edib şəhərə daxil oldu.

Yerli əhalinin inadından, təslim olmaq üçün dəfələrlə edilmiş təklifi rədd etmələrindən qəzəblənmiş şah, vəziri Taygöz Yusifi çağıraraq kimsəyə aman verməməyi əmr etdi.

Taygöz Yusif şəhərin sağ qalmış yeddi min əhalisini uşaqdan böyüyə qılıncdan keçirdi. Evlər dağıdıldı. Qan su yerinə axıdıldı.

Üç günlük qırğından sonra şah şəhərdən çıxıb yaşıl bir təpə üstündə çadırlar qurdurdu. Üç gün, üç gecə şadyanalıq etməyi, qalibiyyət bədələri qaldırmağı qoşun əhlinə əmr etdi.

Qızıl işləməli, füzə rəngli kuzələr yed-dillik şiraz şərabları ilə dolduruldu. Əti məcun olan beşillik qara erkəklər kəsildi. Ovçular Qarabağ meşələrindən tükləri alov kimi yanan qırqovullar gətirdilər.

Hökmdar yeddi qızıl dirəkli çadırında, yeddi tirmə döşək üstündə əyləşdi. Atlas geyimli Mişabur sazəndələri gəldi. Süfrələr döşəndi, qızıl qədəhlər düzüldü. İlk badələr qaldırılan zaman yetmiş yeddi şeypur şahlar şahının qələbəsinin şərəfinə gurladı.

Lakin elə bu vaxt şahın qorxunc vəziri Taygöz Yusif içəri girib hökmdarın hüsurunda yerə qədər təzim etdi. Şah boşalmış qədəhini yanındakı qara qula verib qaşlarını çatdı:

- Haradasan, vəzir, - dedi, - yoxsa mənim qələbəmin təntənəsi sənə mənasızdır?

- Qibleyi aləm, - dedi, - mən aciz Yusif sənin qulunam. Şahlar şahının hüsuruna gecikməyimin səbəbi var.

Hökmdar vəzirin səsindəki qara xəbər əlamətini duyaraq:

- Nə olub, vəzir, tez söylə, - dedi.

- Vəzir üçüncü dəfə təzim edib dedi:

- Qibleyi-aləm yüz illərcə sağ olsun, oğlun Maliktac xəstələnmişdir, - dedi.

- Nə danışırsan, vəzir, - deyə şah ayağa qalxdı.

Şahzadə Məliktac qonşu çadırda, qızdırma içərisində yatırdı. Hər tərəfində yeddi qara qul əlləri döşündə, sükut içərisində dayanıb ona baxırdı.

Hökmdar vəzirin müşaiyəti ilə otağa daxil olduqda qullar yerə döşənib alınlarını torpağa

qoydular. Sonra qalxıb dalı-dalı on addım geri çəkildilər. Şah oğluna yaxınlaşıb barmaqlarında ləl-cəvahir sayrışan ağ əlini onun alnına qoydu:

- Oğlum, Malik, - deyə həyəcanla səsləndi.

Lakin xəstədən səs gəlmədi. O zaman şah rəngi ağarmış üzünü vəzirə çevirib qorxulu və titrək səslə:

- Bu saat hər tərəfə çapar göndərilsin. Qoy dünyanın bütün biliciləri buraya toplansın, - dedi.

Şah bütün günü oğlunun başının ucundan tərpənmədi, gözlərini yummadı. Heç nə yemədi.

Səhəri vəzir qayıdıb:

- Qibleyi-aləm, - dedi, şəhərdə ancaq tək-tük qocalar, uşaqlar qalıb. Qırılan qırılıb sağ qalanlar da gecə ikən meşəyə qaçıb. Çox axtarandan sonra bir falçı qarıya rast gəldik.

- Bəs falçı nə oldu, - deyə, şah qəzəblə soruşdu.

- Gəlmədi. Şahzadəni öz yanına istədi.

- Aha, - deyə, şah kədərlə gülümsədi.

- Mən onu ocağa atdırıb yandırardım, qibleyi-aləm, ancaq...

Şah vəzirin sözünü kəsib:

- Taxtirəvan hazırlansın, - deyə əmr etdi.

Hökmdar öz məiyyəti ilə birlikdə insan cəsədi ilə dolu xaraba küçələrdən keçib balaca

bir komanın qabağında dayandı. Taxtirəvanı qulların çiyindənən alıb yerə qoydular. Şahzadəni ehtiyatla içəri gətirdilər. Evin yarımqaranlığı içində ucaboylu bir qarı durmuşdu. Şah daxil olan zaman o yerindən qımıldanmadı, təzim etmədi, bir heykəl sükunəti ilə dayanıb durdu.

Şah keçib xəstənin baş tərəfində qoyulmuş döşək üstündə əyləşərək:

- Qarı, - dedi, - deyirlər sən cinlərin, uğursuz ruhların dilini bilirsən. Sağalmaz dərdlərə dava edirsən. Budur, mənim oğlum Maliktac od tutub yanır. Məşum ruhlar onun ruhunu oğurlayıb aparmışlar. Səndən əlac istəyirəm, qarı. Əyər oğlumu sağaltsan, sənin evinin dirəklərini qızıla tutduracağam. Əgər xəyanət etsən, cəhənnəm kimi zəbanə çəkib yanacaqsan.

- Mən anayam, - dedi - və bir qab su alıb taxtirəvanın qabağında yerə çökdü. Sonra dodağının altında nə isə oxuyub suya üfördü və bir an kasaya diqqət edib, zəhmli və ağır nəzərlərini qaldırıb: - Ey şah, - dedi, - mən burada minlərlə qəzəbli ruh görürəm. Onlar xəbər alır: “Şah oğlunu çoxmu sevir?”

Şah vahimə ilə:

- Nə danışırısan, qarı, - dedi, - o mənim yeganə varisimdir. Böyük bir məmləkət gözünü ona dikmişdir. Mən yeddi il dua edib, yeddi min qurban kəsəndən sonra böyük yaradan onu

mənə əta etdi. O böyüdü, Kəyan mülkündə birinici pəhləvan oldu.

Falçı təkrar suya baxıb:

Ağsaçlı bir qarı soruşur: “Şahzadənin anası varmı?”

Şah ah çəkib:

- Var, qarı, - dedi. – Onun anası Xədicəbanu yer üzündəki anaların ən xoşbəxtidir. Çünki o mənə Maliktac kimi bir oğul bəxş etmişdir. Tez ol, qarı, oğlumun dərдинə bir əlac et. İndi Xədicəbanunun yuxusuna qara ilanlar girir.

Qarı bayaqdan bəri ilk dəfə olaraq başını qaldırıb xəstə şahzadəyə baxdı və elə bil ki oğlanın solğun gözəlliyi onun gözlərini qamaşdırdı. Qarının kirpikləri qırpındı, bəbəkləri böyüyüb quru bir parıltı ilə yandı:

- Bütün dərdi sinəsindədir. – dedi. Şah ağır-ağır nəfəs alan oğluna baxdı. Qarı qalxıb xəstəyə yanaşdı. Damarları çıxmış quru və kobud əlini onun sinəsinə qoydu.

Xəstə göz qapaqlarını qaldırdı. Yaralı ceyran gözlərinə bənzər bir cüt qara, məlul göz arvada zilləndi. Qarının günəşdən və dərddən yanıb qaralmış heybətli üzü qərribə bir nurla işıqlandı. Axı o ana idi.

Sonra qarı dağlara gedib bir ətək çiçək gətirdi. Onların şirəsinə çəkib qaşıq-qaşıq xə-

tənin boğazına tökdü. Gecə-gündüz yanından tərپənmədi.

Şəhərdə qalmış yerlilər ona lənətlər yağdırdı. Güneylərdə oturan qocalar onu görəndə gözlərini endirib ayaqlarının ucuna baxdılar, yadellilərin gözündən iraq yerdə görüşən arvadlar başlarını bulayıb:

- Eh, Ballı qarı imansız oldu, - dedilər.

Xəlvətə düşəndə uşaqlar onun ardınca düzülüb:

- Ay falçı, bəs qızıl başmağın hanı, - deyər ona tənə etdilər.

Qarı həmyerlilərinin bütün nifrətini sükutla qarşılayıb hər gün dağlara gedir, qucaq-qucaq çiçəklər gətirir, xəstəni müalicə edirdi. Axı o ana idi...

Nəhayət yeddi gündən sonra şahzadə gözlərini açıb yemək istədi. On birinci gün isə onun tamamilə sağalıb ayağa qalxdığını qoşun əhlinə xəbər verdilər.

Şah falçıya bir kisə qızıl verib:

- Qarı, - dedi, - o çiçəklərin hikmətini aç mənə söylə.

Qarı başını bulayıb:

- O sirri mən heç kimə aç bilmərəm, hökmdar, - dedi, - ancaq oğluna o çiçəklərdən çəkmiş elə bir dərman verə bilərəm ki, bir də azar üzü görməsin.

Bu sözdən sonra qarı qızılıgül rəngli mayeyle dolu bir kasa gətirdi. Şah kasanı alıb burnuna tutdu:

- Bu, müşkdür, ənbərdir, nədir, qarı, - dedi, - ətri insanı bihuş edir.

- O dünyanın ən nadir çiçəklərindən çəkilib, - deyə qarı cavab verdi. Hökmdar dərmanı yarısına qədər özü içib, qalanını da oğluna verərək:

- And içirəm ki, mən ömrümdə bu qədər şirinlikdə şərbət görməmişəm, - dedi.

Şahzadə qalan şirəni son damlasına qədər içib kasanı qarıya qaytardığı zaman falçı rahat bir nəfəs aldı.

Şah qarının üstünə daha bir kisə qızıl tullayıb yanında dayanan Taygöz Yusifə müraciətlə:

- Vəzir, - dedi, - o vaxt uğursuz ruhlar mənim şənliyimi pozmuşdur. İndi artıq dünyada heç bir dərdim yoxdur. Qoşun əhlinə tapşır, üç gün-üç gecə elə bir şadyanaliq etsinlər ki, göydə gün üzü tutulsun.

- Atılan ox bir daha geriyyə qayıtmaz, hökmdar, hər dəqiqənin bir hökmü var, - deyə, - Ballı qarı ahəstədən dilləndi.

- Dəlimi olmusan, arvad, nə danışırısan, - deyə, - şah qəzəblə yerindən qalxdı və birdən mədəsində hiss etdiyi dəhşətli ağrıdan sarsılaraq əl atıb vəzirin çiyindənən yapışdı. Elə bu anda şahzadə də kökündən qırılmış sərv kimi silkələnib arxasında dayanmış qara qulun qucağına aşdı.

- Zəhər, - deyə, - hökmdarın sinəsindən vəhşi bir səs qopdu.

- Bəli, zəhər, - deyə, Ballı qarı arxayınlıqla təkrar etdi.

Şah yerdə ilan kimi qıvrılan oğluna baxıb:

- Vəzir, əlac, - deyə qışqırdı – və artıq ayaq üstündə dayana bilməyib döşəyin üzərinə yığıldı. Sonra başını qaldırıb:

- Qarı, - dedi, - heç olmazsa oğluma bir çarə et. Axı sən onu ölümdən qurtarmışdın. Axı deyirdin mən anayam.

- Bəli, qibleyi-aləm, - deyə, - Ballı qarı ah çəkdi. Mən anayam...

Şah ilə oğlu dəhşətli əzablardan sonra öldülər. Taygöz Yusifin əmri ilə qarını öz otağında qoyub qapını bağladılar. Sonra qoşun əhlinin hər biri onun koması üzərinə bir at torbası torpaq tökdü. Günün axırına yaxın günəşin işığı Savalanın zirvəsindəki buludlarda saralıb sönən zaman qarının koması üstündə böyük bir təpə qalxdı. Sonra yağan yağışlar onun torpağını bərkitdi. Gələn bahar təpədə sarı tikanlı boz qanqallar bitdi. Təpəyə “Qarı dağı” dedilər.

Sonrakı əsrlərin küləkləri, selləri şəhərin xərabəliklərindən heç bir əsər qoymadı. Onun yeri qızıl lalələrlə örtülən bir düzənlik oldu. Şəhərdən yadigar yalnız “Qarı dağı” qaldı. O vaxtdan bəri “Qarı dağı”nın altından bir çeşmə qaynayır. Uzaq mənzildən gələn yolçular onun suyundan içib ürəklərinin yanğını söndürürlər.

İ.Əfəndiyev

QOCA QARTAL, CAVAN QARTAL

Günlərin birində uzaqları seyr edib gələn cavan bir qartal qoca qartalə dedi: “Niyə sən bizi bu dar qayalığa sıxışdırıb durmusan? Heç bilirsənmi dünyada necə geniş yerlər, əzəmətli qayalar var”. O zaman qoca qartal ah çəkib

quşları çağırdı: “Əzizlərim, - dedi, - mən daha qocalmışam, gözlərim yaxşı görmür. Özünüə ayrı bir başçı seçin”. Quşlar səs-səsə verib: “Biz sənsiz dolana bilmərik”- dedilər. Dünya görmüş qoca qartal: “Yox, səhv edirsiniz, - dedi. – Bax. Bu cavan qartalı özünüə başçı seçin, - dedi. İndi onun qanadları mənimkindən qüvvətlidir. Onun gözləri daha uzaqları görür”. Quşlar fikirləşdilər, sonra ah çəkib, qoca qartalın sözünü təsdiq etdilər.

R.Rza

ALAGÖZ

İlyasın ala gözlərində maraq qığılcımları parlayırdı. Atasının danışdığı bu şirin tarixin hər sözü onun uşaq qəlbini dərin bir həyəcanla çırpındırırdı. Ata danışdıqca İlyasın xəyalında əfsanəvi bir aləmin, sirli bir dünyanın qorxunc gözəlliklərlə dolu səhnələri canlanırdı. Hələ İlyas dörd yaşında olanda qonşuları Püstə qarının nağıllarını yorulmadan dinlərdi. Çox vaxt balaca İlyası yatırmaq üçün ona Püstə qarının nağıllarını söyləmək, ya Püstə qarının özünü çağırıb söylətmək lazım gəlirdi. İlyasın anası kürd qızı idi. Kürd qızı öz ellərinin qəhrəmanlığı, təhlükələrlə dolu əfsanələrini söylədikcə İlyas bütün varlığı ilə ona qulaq asar, nağılın qəhrəmanları ilə gülər, onlarla ağlardı. Bir dəfə İlyas səkkiz aylıq ikən anası onu otağın ortasından asılmış yüyürükdə yelləyə-yelləyə qəmli bir kürd mahnısı mızıldayırdı. Körpə nəğməni diqqətlə dinləməyə başladı. Nəğmənin həzin və riqqətlə dolu ahəngi uzandıqca, körpə dodaqlarını büzərək ağlamağa başladı. Anası bu hadisəyə o qədər diqqət vermədi. Belə

təsadüf azmı olur... lakin sağlam və həmişə gülər uşağın birdən yanıqlı-yanıqlı ağlaması qadında bir “maraq” oyatdı. O, balaca İlyası güldürməyə çalışaraq “pişt-pişt” deyə, onun çökəkli çənəsini barmağı ilə basdı; bir az əvvəl gözündən yaş tökən İlyas şirin-şirin güldü. Uşağın bayaq nə üçün ağladığını müəyyən etmək istəyən anası bir az əvvəl oxuduğu həzin, qəmli nəğməsini təkrar başladı. Uşağın gülən dodaqları qönçə kimi büküldü, o, yenə ağladı.

Bu hadisədən sonra İlyasın yanında qəmli mahnılar oxumurdular. Uşağın belə həssaslığını görən anası: “Allah vergisidir, uşaq bəlkə də müqəddəs zat olacaqdır. Yaradan onu övliyalar torpağından yaratmışdır” – deyə düşündü.

Kiçik qəlbin çırpıntılarında gələcək böyük cahan şairinin ruhunu duyan olmadı.

İndi İlyasın on yaşı var idi. Onlar hər il bu yoldan gəlib yaylağa gedərdilər. Təbiətin xarüqəli əli bu sakit gölün zümrüd sinəsini yaradarkən nə böyük sənətkarlıq göstərmişdir. İnsan xəruqalından yüksəkdə duran, rəngdən-rəngə çalan büllur göl, buludların, çiçəklərin titrəyən görkəmlərini, əlvan rənglərini sinəsinə alaraq axıdır və heç bir zaman axıdıb qurtara bilmirdi. Onu bürüyən varlıqla, əfsanələr, kölgələr bu dalğalardan çıxmaq istəmir, ondan ayrılırmıydı. Yalnız qoca dağların arxasında gizlənən axşam günəşinin nar çiçəyi kimi

qızaran şəfəqləri alovlu bir qılinc kimi suların göy qınından sıyrılıb çıxdığı, zaman, bütün meşələrin, buludların, çiçəklərin, qayaların titrəşən görkəmli xallı kəpənək qanadı kimi çırpınaraq, dərinliklərə batır, yox olurdu. Lakin təbiət öz gözəlliklərini yalnız buraxmırdı. Hər bir qısqanlıqla bu nadir gözəli qoynuna almış dağlarda kölgələr də əriyincə, təbiət öz xəyal pərisinə ulduzlar karvanından bir alay elçi göndərir, sirli gecələrin boşluğunda ağ novruz-gülünə bənzər ulduzlar yerə tökülür, sular da üzür, oynayırdı. Bəzən də ləkəsiz üfüqlərdən qalxan qırmızı ayın saldıdığı ləkəsiz işıq sütunu bu canlı aynanı ikiye bölür, sonra da ay qalxdıqca işıq qısılaraq, qaynayan bir nur bulağı kimi gölün ortasında xırda qızıl parçaları halında atılıb-düşürdü.

Bu, dağlar gözəli Göy göldür. İndi İlyas atası ilə onun yanında dayanmışdı. Bir kənarda ala palazla örtülmüş arabanın yanında saxsı qabda xörək bişirdi. İlyasın atası ailəsini ördək gölündən bir az yuxarıda qurulmuş binələrə yaylağa - aparırdı.

Gölün qırağında düşərgə salmışdılar. İlyas hər il buradan keçəndə, saatlarla dayanıb, suyu kimi rəngi də axan, dəyişilən gözəl gölə heyran-heyran baxırdı. Ancaq atasının söylədiyi bu əfsanə kimi sirli həqiqəti, atasının gözü ilə

görüb danışdığı bu tarixi İlyas birinci dəfə idi ki, eşidirdi.

İlyasın atası göy sahilə doğru gələn bir balığı göstərərək:

- Görürsənmi, İlyas, - dedi, - sənin keçən il bura buraxdığın balığın balalarıdır. Bir neçə il sonra onların sayı-hesabı olmayacaq.

İlyas mənalı gözlərini atasına dikərək dinmədi. Sonra balaca əlləri ilə atasının ətəyindən yapışdı:

- Atacan, söhbətini kəsmə, - dedi, saxsı qab qayıran Aslan kim idi?

Atası davam etdi:

- O, Xəlilin oğlu idi. Ağır təbiətli, boylu-buxunlu bir igid idi. Atası qocalmışdı. Aslan Gəncəçayının günçixanındakı rastabazarda olan bir komacıqda səhəng, küp saxsı qazan qayırib, onunla güzəran edirdi. Bir gün səhəng almağa gələn bir kəndlinin yanındakı qız Aslanı valeh eləyir. Bütün qonşulara səs yayılır ki, Mürsəlin oğlu aşıq olub, Məcnun kimi nə gecəsi, nə də gündüzü var. Demə, qız da oğlanı görən kimi ona vurulub. Biz iki könülün arasına girmərik. Doğrudan da, həm qız oğlana, həm də oğlan qıza layiq idi, hər ikisi tovuz kimi rəng verib. rəng alır, qoşa ceyran kimi bir-birinə bənzəyirdi. Qızın atası şəhərimizin yanındakı Sərkərli kəndindən idi. Bir gün, payızın əvvəl ayı köç dağdan qayıdanda, həmin indi bu Göy göl

olan yerdə bizim kimi, Mürsəl kişi düşərgə salıb. Qızın məhəbbətindən gecə-gündüz bilməyən Aslan da Alagözlünü hər gün görmək, ondan təsəlli almaq üçün köçün izini tutub dağa gəlib: üç ay yayı ördək dərəsinin meşələrində quşlayıb, ovlayıb dolanıb. Hər gün səhər Ağ bulağın başına gələr, səhənglə su daşıyan Alagözə baxar, Alagöz də ona baxar, uzaqdan-uzağa gözlərinin dili ilə bir-birinə könüllərinin yaralı dastanını danışar, ayrılarkırmış...

Deyirlər ki, Aslan bu səhəngi qayılanda, onun torpağına bir damcı öz qanından qatıbmış. Ona görə də Alagöz səhəngdən sevgilisinin iyini duymış. Dediym kimi, səkkiz il bundan irəli payızın əvvəl ayında Mürsəl kişinin düşərgəsi həmin bu yerdə düşüb, Aslan da o taydakı meşənin bir yerində dayanıb Alagözün bulaq başına gəlməsini gözləyirmiş.

Söz vaxtına çəkər. Belə bir axşamüstü imiş. Birdən hay-haray qopur, atlılar çaparaq düşərgənin yanındakı Kəpəzə tərəf qaçırlar. Bunlar Balaxanın adamları idi. Onlar yaraladıqları bir maralı qovurdular. Bir qaşqa kəhər belində çaparaq keçən Balaxan, çiyində səhəng, suya gedən Alagözü görüb atını saxlayır. Yoldaşlarını səsləyərək:

- Mən maralımı tapdım, - deyərək, - atdan düşür, qıza yaxınlaşır:

- Sən kimin qızısan?

Qız gözləri qan çanağı kimi qızarmış xanı
görəndə nitqi quruyur. Xan:

- O səhəng nəkarədir ki, sənin kimi
nazəninin çiyinə minib! – deyə, vurub səhəngi
sındırmaq istərkən, Alagöz səhəngi qucaqlayır.
Bunları uzaqdan görən Aslan ley kimi xanın
başının üstünü alır və ikicə kəlmə:

- Ona dəymə! – deyir.

Gözü qızmış xan dağınıq saçlı, cındır
paltarlı bu adamı görüncə:

- Bu kimdir? – deyə soruşur.

Alagöz başını qaldıraraq dik xanın
gözlərinə baxır:

- O mənim yavuqlumdur, - deyir.

Xan qəzəbindən durduğu yerdən sıçrayır
və qayalardan səs qaytaran bir gurultu ilə:

- Qız, yaxşı bax, mənə də bax, ona da.
De görüm sən kimin ovusan? - deyə soruşur.

Alagözün yanaqları lalə kimi qızarır. Ala
gözlərində yaş damlaları:

- Xan sağolsun, mən bu oğlanı sevirəm, -
deyir.

Bu sözləri eşidən xan haray çəkib
dəstəsini başına yığır və yanındakı kəndbaşıya:

- Çıxart bu qızın sağ gözünü, belə bir
cındırı məndən artıq görən bir göz yerə
tökülməlidir, – deyir.

Qoca Mürsəl kişinin fəryadına, göz
yaşlarına baxmayaraq, Alagözün sağ gözünü

çıxarırlar. Qızın çıxmış gözü buradan axan ağ bulağa düşür. Yetmiş adam tərəfindən zəncir ilə qolları bağlanıb qoca palıd ağacına sarılmış Aslan Alagözün yuvarlanıb suya düşən gözünü, yerə sərilmiş cansız bədənini görəndə, deyirlər, bir nərə çəkir, bir nərə çəkir ki, Kəpəzin başı silkələnir. Qopan bir tufan ətraf meşələrin ağaclarını, yüz illik palıdları yarpaq-yarpaq titrədir. Kəpəzin sinəsi yarıq-yarıq olaraq, başındakı daş qayalar yerindən qopub üzüaşağı gəlir. Xanın bütün adamları daşların altında qalıb məhv olur. Kəpəzin qopub gələn qayaları Ağ suyun qabağını kəsir. Nəresindən dağları titrədən Aslanın ruhu da bu nərə ilə bədənindən çıxır. O gündən bəri bu gördüyün göl Alagözün sağ gözü kimi dolğun və aladır. Burada gördüyün bu qoca palıd Aslanın bağlandığı ağacdır. Görürsən, budaqları elə uzanıb ki, elə bil qollarını uzadıb öz sevgilisinin gözüne bənzəyən bu Göy gölü qoruyur. O qanlı faciənin baş verdiyi payızın əvvəl ayında, həmin bu günkü gün hər il Göy gölün rəngi qızarır. Bəziləri deyirlər ki, onu batan günəşin işıqları qızardır. Ancaq bu ətraflarda dolaşan və sonra daşların altından yaralı çıxardıqları Mürsəl kişini bir gün sonra o dikdirin üzərində basdıran çobanlar deyirlər ki, bu qızartı Alagözün xan tərəfindən çıxarılmış qanlı gözüdür. Bu gözü o

vaxtdan bəri qoynunda saxlayan Göy göl ildə bir dəfə qanlı ala göz kimi görünür.

Oğlum, sənə vəd elədiyim hekayət budur.

İlyasın gözlərindən axan yaşlar sakit-sakit yanaqlarından süzülürdü. O, durduğu yerdən bir daha Göy gölə baxdı. Doğrudan da, batan günəşin son işıqlarında göl ala bir gözə oxşayırdı. Ancaq bu ala gözün titrəyən sahillərində qan kimi qırmızılıq vardı.

Balaca İlyasın qəlbində azad sevgini qanla susdurmaq istəyən azğınların qəzəbinə qurban olan gözəl Alagözün xatirəsi üçün belə gözəl bir abidə yaradan təbiətə mehriban bir duyğu oyandı. O fikirləşdi: Bəlkə də bu tarix atasının danışdığı kimi olmamışdır. Bəlkə də bu bir əfsanədir. İlyas bunu düşünərkən, qurumuş gözləri təzədən yaşardı. Lakin bu yaşlar artıq kədər yaşları deyildi. Bu, sevinc yaşı idi. O düşünürdü, bu tarix belə olmasa da, xalq onu belə yaratmışdır. Xalq öz məhəbbətinin, öz nifrətinin ölməz abidəsini belə qurmuşdur.

A.Zöhrabbəyov

OD QIZ

Əfruz xatun birdən əllərini bir-birinə vurdu:

- Ay dəcəllər, gəlin oturun, - deyə, o
söylənə-söylənə xalçanın üstündə oturdu. –
Sizə keçmişlərdə bu qız qalasından bir əhvalat
danışacağam.

Qızlar onun yanında oturdular.

Əfruz xatun bir müddət susdu: ətrafına
baxdı və dua edirmiş kimi, həzin bir səslə öz
nəqlinə başladı:

- Lap qədim zamanlardan Abşeron
torpaqlarının altından qorxunc odlar püskürürdü.
Adamlar bu odlara səcdə edirdilər.

Min-min illər bundan əvvəl, burda, odur
ha, Bayıl burnunun qarşısında Səbayel adlı bir
şəhər vardı. Bu şəhəri məlikə BilqeyS Səba bina
eləmişdi və özü də oranın hökmdarı idi. Eh... o
günlər nə xoş günlərmiş!

Səbayel uzun illər keçdikcə böyüyüb abad
olur, ordakı insanlar da xoşbəxt yaşayırdılar.
Allah bilir, beləmi olub, ya yox, - ancaq
deyirdilər ki, padşah və sərkərdə İsgəndər öz
vəziri Aristolu ilə gəlib bura çıxır. O, həmin
şəhəri mühasirəyə alıb, əsrarəngiz bir odun,

hətta suyun altında da yanan, daşı ovub külə döndərən və dəmiri mum kimi əridən bir odun köməyi ilə oranı fəth edir, Səbayel şəhərini dağdır və adamlarını da didərgin salır. Ancaq... qan quruyar, dərd yaddan çıxar, hətta qalaların xərabeləri arasında yaşıl otlar da bitər... Odur ki, həmin bu şəhərin də yerində kiçik bir kənd salınır. Bu kəndin əhalisi əvvəlkilər kimi oda sitayiş edirdilər. Od yerin altından fışqırıb çıxır, gur-gur gurlayırdı... ancaq o tez-tez yerini dəyişir, gah burdan, gah ordan püskürüb çıxırdı. Meydanlarda od səcdəgahları vardı. Sonralar isə indiki qədim Ziyaəddin məscidinin yaxınlığında bir ibadətəgah var idi.

O zamanlar Midiya və Alpan ölkələrinə limanlar gələrdilər. Onların hükəmasından, elmi-fələk alimi Bitlimus “Əlməcistan” adlı kitabında odlar arasında salınan bu məskəni “Səban qurbangahları” adlandırmışdır.

Eh, ay qızlarım, o dövranlar özgə dövranlar idi. Ölkəmizin hər bucağında müqəddəs odlar fışqırmaqda idi və bizim ulu babalarımızın ulu babaları bu ölkəyə Azərbaycan, yəni, Odlar ölkəsi – Odlu diyar adı qoymuşlar.

Burda Zərdüşt peyğəmbər yaşayırmış. Onun dini təlimi on iki min inək dərisinə yazılıbmış. Odlar Diyarı Dərbənd qapılarından tutmuş, Şiz şəhərindən də o tərəfə uzanıb gedirmiş. Azərcünas adlı baş atəşgah həmin Şiz

şəhərində bina olmuşdu. Heç bir padşah Şiz şəhərini ziyarət etməmiş taxta çıxa bilməzdi. Ah, ay odlu diyar, səni görün həmişə şan-şərəfli, şad, xoşbəxt, əzəmətli olasan.

Ancaq dünyanın heç bir yerində Hörmüzd allah onlara yerin altından od əta etməirdi. Belə od ancaq Abşeronda yerin altından çıxırdı.

Sizə nəql etdiyim o zamanlarda Bak adlı başqa bir odlar şəhəri bina olundu. Qədim dillərdə Bak sözü Allah deməkdi. Bu allaha qurbanlar verilərdi. Bax, bizim sarayın bina olunduğu həmin o təpədə (allah bu sarayı daim peydar eləsin!) bir zamanlar yeddi qalalı bir atəşgah var imiş. Həmin şəhərdə başqa bir odlar qalası da varmış. O qala indi damında oturub keçmişləri yad elədiyimiz həmin bu qız qalasıdır.

O zamanlar bu qala belə uca deyildi. Onu sonralar hökmdar Məsud ibni-Davud ucaldıb yanına da ikinci qismini tikdirmişdir. Onun adını şöhrətləndirən nəcib memarlara allah rəhmət eləsin.

Bu qala belə uca deyildisə də, ancaq hər bir gəmiçi onu yeddi fərsəx uzaqdan görə bilirdi. O sahilə nəhəng bir şam kimi yanırdı. Bu qalanın içində qupquru bir quyudan ta qalanın təpəsinə kimi saxsı boru çəkilmişdi. Deyirlər ki, həmin bu borunun içi ilə yerin odlu nəfəsi

qalxıbmış, qalanın təpəsindən göyümtül qırmızı g r n r m  .

O zamanlar da ay indiki kimi göyləri seyr edir, müharibələr də  z qaydasında gedirdi.

Bir müddət sonra xəlifələr  z s rk r-d l rini Azərbaycana göndərməyə ba ladılar. Onlar bu torpağı qəsb v  əhalisini qul etməyə g lm  dilər. Ərəblər hər bir yerdə məbədləri. At  gahları dağıdır v  odları s nd r rd l r. Bircə burda, Bak   h rində H rm z də p r s-ti skarları hələ qalmışdılar. Ab  ron ərəblərin yollarından kənarda idi.

Bu yaxınlara qədər kənddə Mehransa adlı bir qarı yaşayırdı. Onun ya ı yüz dən yuxarı idi. O,  z böyük n n si F ruz nin dilindən danışırdı ki, bir dəfə Bakı şəhərinin daraq kimi diş-diş qala bürcləri  n n  xəlifənin qoşunları gəlib çıxır. Xəlifə ağı neft və əbədi odlar qaynaq-larından xəbər tutubm  . Onun sərkərdəsi  b-d l ziz şəhəri doxsan gün mühasirə edir.  ha-linin çəkdikləri əzab v  m   qq tin sayı-hesabı yox imiş. Qurbangah da ları üzərinə gec li-g nd zl  qanlar axırm  ...

Bu zaman ağısa lı at  gahın kahini Mobedon mobed Yegirvan fikirli v  bənizi sol-mu  bir halda ba  ibad tgahın önündə durub-mu . At  p r stl r onun ətrafına toplanıbm  . Onlar kədərli bir halda  z ba  kahinl rinin hər bir hərəkətini təqib edirl rm  . Kahin  z n f sil 

müqəddəs odları murdarlamaq üçün, ağzına sarğı bağlayıb od quyularından gələn gurultuları dinləyirmiş.

Birdən o başını dik qaldırıb əlini uzaqlarda ucaldılan od qalasına doğru uzadıb ucadan deyibmiş ki: “Əbdüləziz cəzasına çatacaqdır; siz ey Hörmüzdün övladları, xilas oldunuz! Düşməni odların bakirə qüvvəsi həlak edəcəkdir!”

Bu zaman hamı gözlərini qalaya, onun başından fışqıran alovlara çeviribmiş və birdən bir möcüzə baş veribmiş. Qaladan çıxan alov birdən dönüb bir qız şəkli alır. Bu qızın əlində mavi alovdan bir qılinc varmış. Çiyinlərində qızıl rəngli saçları alov saçmış. Onu gah tüstü bürüyür, gah gözdən itir, sonra yenə zahir olur, odlu gözlərində intiqam atəşi, bütün vücudu qızıl alov halında parlayırmış...

Camaat nəfəs çəkmədən bu canlı alovu seyr edirmiş.

Rəvayət edirlər ki bu zaman Yeqirovan belə söyləyibmiş:

“O qız bizim şəhərimizi xilas edəcək. Müqəddəs odlar, atəşgahlar xalqın intiqamını alacaqdır. Bu qızın xatirəsini əbədi yaşatmaq üçün bu gündən bu qala “Qız qalası” adlanacaqdır!”

Deyərlər ki, həmin naməlum qız Əbdüləzizin qərərgahına gedir. Yuxuda olan sərkərdə parlaq işıqdan gözlərini açır və çadırının ətəyini

qaldırmış olan qızı görür. Qızın bu parlaq gözəlliyinə və cürətinə heyran olan qadir sərkərdə ayağa qalxıb deyir ki, “içəri gir, qorxma, söylə görüm sən kimsən və belə bir fırtınada gecənin bu vaxtı səni bura sövq edən nədir?”

Qız ona deyir ki, “ey sərkərdə, mən öz xalqımı müdafiə edən bir qızam. Qoşunlarını bizim şəhər divarlarından kənara çek. Əhalini fəlakətdən xilas et. Qədim Odlar şəhərini dağıtma!”

Əbdüləziz cavabında sərt bir səslə deyir ki, “İlallahəilləllah! Mənim üçün din yolunda mücadilə etmək hər bir şeydən müqəddəsdir. Mənim hər bir əsgərim həzrəti-Mühəmmədin elçisidir”.

İlk görüşdə min könlüdə bir könlə Əbdüləzizə aşiq olan qız bu sözləri eşidəndə susur və başını aşağı salır. Sərkərdə də onun ayaqlarına qapanıb eşq və məhəbbətindən çox sözlər danışır. Parlaq üzündən kədər niqabını atması üçün qıza yalvarır.

Əbdüləziz səhər açılana qədər ney səsi kimi zərif, iti tişə kimi kəsərli sözləri ilə onun daş könlünün sükutunu pozub, sevən qəlbinə yol açmağa çalışır. Atəşgahdan dua nidaları qopan zaman qəlbi iztirablar içində qıvrılan məsum qız öz iztirablarına qalib gəlir. Öz paltarlarının arasında gizlətdiyi mavi qılıncını çekir və Əbdüləzizin boynunu vurur. Onun al qanı qızın gənc sinəsini qızıl rəngə boyayır.

Babaların sözlərini dinləyin, bu sözlər haqq sözləridir.

Bir az sonra xalq xəbər tutur ki, kahinin sözləri düz çıxmış, qız onların düşməninə həlak və özlərini xilas etmişdir.

Şəhər şənlik etməyə başlayır. Qayıdıb gələn qız bütün xalqın hüsurunda baş kahinə bu sözləri deyir:

“Mən öz əhdimə vəfa elədim. İndi mənim vicdanım sakitdir. Lakin o sevgilim öləndən sonra mən də ölməliyəm!”

O, dodaqlarını əlinə sıçrayıb qurumuş qana – sevgilisinin qanına toxundurub xəncəri öz qəlbinə sancır.

Qızın ruhu ilə bərabər, alovlardan doğub qalanın təpəsində parlayan odlu qız surəti də çıxıb gedir.

Qız ölən kimi azğın bir fırtına qopur, dəniz cuşa gəlir, dalğalar müdhiş nərələrlə sahilə hücum edir, onlar bütün şəhəri silib-süpürmək istəyir.

Alov öz odlu qızının ölümündən qəzəblənmiş kimi, özünü o yan-bu yana çırpır. Həmin qəlbə qorxu düşür, hamı dəhşət içində gecələri yuxusuz qalır.

Yeddi gün, yeddi gecə tufan dəhşətli nərələr qoparır, nəhayət susub kəsilir və onlarla birgə yeddi rəngli alovlar da sönməyə gedir.

Ancaq odlar qızının xatirəsi qız qalasının daşlarında əbədi yaşamaqdadır...

M.Hüseyn

MARAL ƏFSANƏSİ

Meşədə boğuş bir güllə səsi eşidildi. Sahil boyunda ağacların xırdaca yarpaqları titrəşdi. Saralıb solmuş yarpaqlar bir müddət havada Qanad çalaraq, yerə səpələndi. Bu anda elə bil ağaclar arasında saysız-hesabsız kəpənəklər uçuşurdu. Sonra hər tərəfə qərib, əsrarəngiz bir sükut çökdü.

Meşəni gümüş xəncər kimi iki yerə bölmüş Kür çayı sakit-sakit axırdı. Arabir xəfif külək əsir, xəzan yarpaqları xışıldadırdı. Ətrafın dərin sükutunu pozan bu xışıltı birdən qüvvətləndi və çox keçmədi ki, güllə səsi gələn tərəfdən bir maral çıxıb özünü sahilə verdi. Hündür palıd ağaclarının arxasında yavaş-yavaş gizlənən axşam günəşi də sarımtıl bir rəngə çalırdı. Maral sahilə endiyi zaman artıq Kür suları da sapsarı olmuşdu. Maral yüyürdükcə tez-tez büdrəyir, şax budaqlı buy-nuzları ağaclara toxunurdu. Yenə də xəzəllər uçuşaraq yerə qonurdu. Maralın keçib gəldiyi yerdə sarı yarpaqlar üzərinə qan damlaları çılənirdi. Bu qan, maralın döşündən axırdı. Birdən maral buynuzlarını bir az da yüksəyə qaldıraraq, ürkək nəzərlərlə ətrafına boylandı. Onun yaşla dolmuş iri qumral gözlərində bütün ümidləri puça çıxmış

yazıq bir insan baxışının qəmgin ifadəsi vardı. Onun göz yaşları da günün zıyasını əks edib sarıya çaldı.

Təbiət nə üçün saralmışdı? Bəlkə bu, həyatın əbədi qanunu idi. Maralın göz yaşları daha da çox parıldadı. O, səssiz-səmirsiz dayanaraq, bir neçə an ətrafı dinlədi. Xəfircə xışıldayan xəzəllərdən başqa heç nədən səs çıxmırdı.

Maral çoxdan bələd olduğu cıdırıla suya endi. Od içində yanan dodaqlarını Kürə söykədi. Bir xeyli müddət içdi. Yalnız bir kərə dərinədən nəfəsini dərib yenə suya döşəndi. Onun sinəsindən axan iri qan damlaları sakit dalğalara qarışır, bir göz qırpımında su rənginə dönüb görünməz olurdu. Birdən maralın sağ tərəfindən bulanıq sular arasından bir tısbağa başını çıxarıb onu salamladı:

- Xoş gördük, maral qardaş, - dedi, - səndən nə əcəb, bu gün belə tez gəldin? Hələ ki, şər qarışmayıb.

Yarasının sızılısını indi daha çox hiss edən maral, həmişəki qürurunu pozmadı. Çoxdan tanıdığı bu tısbağaya könülsüz bir cavab verdi.

- Heç... Bu gün hava çox isti oldu...

Tısbağa sudan büsbütün çıxdı. Sahilin payız otlarına sürdü.

- Maral qardaş! – dedi, -mən bir az bundan əvvəl yenə sudan çıxıb günəşdə qızınırdım. Güllə səsi eşidib suya atıldım... Ovçu uzaqdadırmı?

Maral dinmədi. Bu sözlər bir azca könlünə toxundu. İnsanları sevməsə də onların tısbağaya güllə atmadığını yaxşı bilirdi.

Birdən tısbağanın gözləri maralın döşünə zilləndi. O, təəccüblə baxdı və qorxudan titrə-yərək, bir neçə kərə udqundu:

- Bu nədir, maral qardaş? Deyəsən yaralanmısan...

Maral yenə də qürurla cavab verdi:

- Bəli, - dedi, çox ağır yaralanmışam. Ovçu məni dörd gündən bəri izləyirdi. O, məni çox axtardı. Dünən axşamüstü məni itirib, Kürün o tayına, kəndə qayıtdı. Bu gün mən arxayın olub talaya çıxdım. Səhərdən rahatca otlayırdım ki, birdən güllə səsi açıldı. Mən başımı qaldırıb baxdım, atan həmin ovçu idi. Düz sinəmi nişan almışdı.

Tısbağa marala daha yaxın gəldi. Diqqətlə onun yarasına baxdı.

- Eh, - dedi. Bilmirəm bu ovçu gözü tökülmüş sən maralnan mən maraldan nə istəyir?

Bu sözü eşidərkən məğrur maralın dizləri büküldü. İndiyədək damcı-damcı axan qanı birdən fəvvarə vurmağa başladı. Maral yerə yıxıldı. Tısbağa ona daha da təəcüblə baxdı.

- Nə oldu, maral qardaş? – dedi.

Maral dərinə köksünü ötürdü və artıq qürub etmiş payız günəşinin son şüalarına həsrətli bir nəzərlərlə baxaraq dedi:

- Zalım ovçunun gülləsindən mən ölməzdim. Amma sənin sözün məni öldürdü.

M.İbrahimov

KƏNDLİ VƏ DƏVƏ

Bir kəndli naxoşlayıb yatağa düşür, heç bir həkim, heç bir dava ona çarə etmir. Kəndli öləcəyini gördükdə dost-aşna və arvad-uşaqla halallaşmağa başlayır. Hamı ilə görüşüb qurtardıqdan sonra yadına düşür ki, bir qoca dəvəsi də var. Neçə ildir ona qulluq edir, onunla da halallaşmaq lazımdır. Dəvəni yanına çağırır və üzünü ona tutub deyir: - İllər boyu sən mənə xidmət etmisən, qışa, yaya baxmayıb, isti-soyuqdan qorxmayıb yükümü daşımısan. Bəzən ac qalmısan, elə vaxt olub heç suyunu da çatdırı bilməmişəm. Hərdən yorulub belinə də minmişəm. Hətta, acığım tutub səni döydüyüm zamanlar da olub. İndi, budur, ölüm gəlib qapını kəsdirib, gedirəm, de görüm mənə halal edirsənmi? Məndən gördüyün pislilikləri, əziyyətləri mənə bağışlayırsanmı? Dəvə kəndliyə baxıb belə cavab verdi: - Hər şeyi sənə bağışlayıram, mənə ac da saxlamısan, susuz da qoymusan, ağır yük belimi əzdiyi halda, qalxıb üstümə də minmisən, acığın tutub döymüsən də, hamısı sənə qurban olsun, hamısını sənə bağışlayıram. Amma bircə şeyi sənə bağışlaya bilməyəcəyəm. – Kəndli təəcüblə: - O nədir, dəvə qardaş? – deyə soruşduqda dəvə deyir: - Yadındadırmı, filan ildə köç dağa gedəndə mənim ovsarımı aparıb eşşəyin quyuğuna bağladın. Qiyamətə qədər onu sənə bağışlaya bilməyəcəyəm!..

ЭЯЛИН ГАЙА
(Поэма)

Бир эялинсян даша дюнмцш,
Кяклик так хыналы гайа.
Эюзялсян, исмятлисян,
Думандан суналы гайа.
Кор олайды щярис эюзляр,
Дюнцб сяня бахан йердя,
Гуруйайды Зцмрцд булаг,
Айна эюля ахан йердя.
Каш щеч олмайайды,
Аь кюпцкцц, аь чимярлик.
Бир эцлцн дя солмайайды,
Аь чичяклик, аь чямянлик.
Чимярлийя чимян эялди,
Сачлары йасямян эялди.
Эирди аь суйа аь эялин,
Аь сулар аь замбаг ачды.
Эен ачды аь голларыны,
Аь суларла гусаглашды.
Аьса бядян, аь дялямя,
Эцняш эюрцб щясяд чякди.
Йад эюз бахыр, аь елямя,
Эцняш бойда щясрят чякди.

Даш далындан бахан госа.
О, бу елин пак гызыды.
Утан, утан, утан госа,
Оьлунун бахт улдузуду.
Чимди эялин, чыхды эялин,
Ятрафына бахды эялин.
Эюрдц щеч кяс йохду эялин.
Назланды тцрфяндя эюзял,
Аь суларын айнасында.
Силвялянди сона кими,
Аь бядян – бир мярмяр шейкял,
Юзц хяйал дцнйасында,
Бахды, бахды сона кими.
Зцлфлярина тохундурду,
Шана кими яллярини.
Зцлфлярини йана дярди,
Эери чякди теллярини.
Нийя бирдян маяус олду,
Бу эюллярин аь сонасы?
Дашмы дяйди, чиликлянди,
Айна эюлцн юз айнасы?
Бу щягигят, йа хяйалды?
Варлыьыны сарды суал,
Эюз эюля илишиб галды,
Цмидляри гырды суал.
Эюз арчашды, бялкя дашды?
Айна сулар пычылдашды:

«Гайнатанды сяня бахан,
Чал башынын юз яксиди,
Кяля тья суларда ахан».
Йазыг эялин бир ащ чякди,
Эюзляриндя сел ойнады,
Гязяблянди щярис эюзя,
Эюл тярпянди, эюл ойнады.
Чиликлянди арзулары,
Айна эюлцн айнасы тьяк,
Йазыг эялин,
Аь цзцнцн щяйа тяри,
Инси тяки дцймялянди,
Йаьыш кими сяпялянди.
Ган йаш тьокдц пучур-пучур.
Деди: - «фьяляк, бир даш олум,
Йа гуш еля, эюйя учур».
Йох, эялин гуш олмады,
Ганады эцмцш олмады.
Эялин дюнцб бир даш олду,
Даьлара сирдаш олду,
Дцнйайла йашдаш олду.
Эял, юз талейиндян,
Инсїмя, кцсмя,
Улу ясдадымыз,
Нянямиз эялин.
Йурдумун бязайи,
Зяр-зивяриди,

Сянин о дашлашмыш,
Щейкялин, эялин.
Абырдан щяйадан,
Гисмятли эялин.
Йашадыб, йашадар,
Щей заман-заман,
Исмятли эялин.
Щясрятинля чаьлар,
Щязинся аьлар,
Арзулар сяни,
Аь сулар сяни.

S.P.Pirsultanlı

QIZIL BEŞİK VƏ ANA MARAL

Буьаь оьлу Щясянин ювладларындан ян кичийи – Сарыйагуб ялини цзцня чякиб, салават чевирия-чевирия йюнц Сары Абдал тяпясиня дайанды. Тяпянин зирвясиндя бир гябир, ятрафында даш дузлаг, йанларында ися мараллар йатышырды. Гябирин цстцндя бир ана марал айаг цстя гябиря баха-баха эюз йашы тюкцрдц. Йахында ися алачыглар эюрцнцрдц. Атасынын вясиййяти йадына дцшдц. Йеня дя фикри щямин гарлы-човьунлу эцня эетди...

...Юмрцнц щалалыгла йашамыш, бир елин, бир обанын аьсаггалы олмуш Буьаь оьлу Щясян йатабында аьыр-аьыр няфяс алырды. Эцндя бир дяфя Филфили даьыны, Сары Абдал йайлааьыны эязян, Айда бир дяфя оьуллеры Охчу, Кюрпяс, Аьаоьлан, Томрел вя Сарыйагубла тайфалары йашайан ярази-ляря баш чякян, елинин-обасынын щяр гайьысына галан, кцряйиндя нечя изид эизлянян, изидляр изиди Щясян ьан вердикья арвады Йазэцлля гызы Гызэцл эизлиья эюз йашы тюкцр, оьуллерса дяриндян кюкс ютцрцрдцляр. Щамы билирди ки, бу дяфяки хястялийин йолу эедярэялмязядир.

Щясян кишинин цзцня бир анлыг тябяссцм гонду:

- Йазэцл! – гырыг-гырыг диллянди. Йазэцл арвад ювладларынын йанында яри иля данышмазды, тез йашманыб айаа дурду, эюзлярини яринин чухура дцшмцш эюзляриня зилляди. – Йазэцл йадындады, бир нечя ил яввял абыр хястялянмишдим, мяни марал гатыы саалтды – вя дяриндян кюкс ютцрдц. О, щямин щадисяни бир нечя дяфя бала-ларына набыл елямишди, щадися беля олмушду:

Йатаа дцшян Буаа оьлу Щясян арвадыны йанына чабырыб деуиг:

- Арвад, йухуда эюрдцм мяним дяр-маным марал гатыыдыр.

- Щясян, марал гатыыны щардан алым?

- Арвад, ана марал бу саат сяни «Марал гайасы»нын дибиндя эюзляйир. Сярниси эютцр эет.

Йазэцл сярниси эютцрцб гары йара-йара хейли аралыда олан «Марал гайасы»на эедиг. Эюрцг ки, добрудан да ана марал ону эюзляйир. Маралы сабыб сярниси долдуруг. Хейли эедяндян сонра Йазэцл алайыб эери дюнцг вя деуиг:

- Ай Аллащын щейваны, Щясян мяндян сцд йох, гатыг истяйиб, нейним?

Марал мяляуиг, она тяряф эялиг. Марал саб эюзцндян бир дамсы, сол эюзцндян бир дамсы

сярнисдяки сцдцн ичиня эюз йашы салыг, о саат сцд цйцщцб гатыг олуг.

Буьас оьлу Щясян марал гатыьындан дойунса ичиб сабалыг.

Буьаь оьлу Щясянин доьуму да яфсаняйя бянзайирди. О Сары Абдал няслиндя дцнйайа эюз ачмышды. Сары Абдал Qəbələ гайонунун Хачмазлы (Хач олмазлы) кяндиндян иди. Кяндин ятрафында даьларда аь, боз, гара гойун сцрцляри, мал-гара нахырлары, ат илхылары эюрцнцрдü. Бцтцн бунлар щямин кяндин сакини Сары Абдалын нявяси Буьасын idı. Буьасын щяр шейи варdı, бирся ювлады йохду. Арвады Чичяк Хатунун мяслящяти иля мал нахырыны, ат илхысыны, гойун сцрцлярини цч йеря бюлцр. Бир гисмини имкансыз адамлара пайлайыр, бир гисминя бир гызыл бешик дцзялтдирир, бир гисмини дя юзляри цчцн сахлайыр. Аллащ-тала бу сяхавятин явязиндя онлара бир оьул верир. Оьланын адыны Щясян гойурлар.

Буьас вя Чичяк Хатун эесэ йарыйа гядяр гызыл бешийя, онун ичиндяки мясум кюрпайя бахырдылар. Бу хошбяхтлик узун сцрмүг. Бир эеся даьдан эялян сел Хачмазлы кяндинин Сары Абдал нясли йашайан щиссясини евли-ешикли апарыг.

Сел сянэимищди, ня ев-ешик варды, ня гойун-гузу, мал-бузов, ня дя бир ат кишняртиси.

Тякся гызыл бешик бир аьасын будаьына илишиб галмышды.

Хачмазлыларын эюзц юнцндя бир мюсцзя баш вериг. Бир ана марал эялиб, гызыл бешийи буйнузуна эютцрүгдц вя бир анда мешаяя эириг, эюздян итиrdi. Ел-елат узун илляр гызыл бешийи, Буьас оьлу Щясяни ахтарір. Лакин эюрдцм, билдим дейян олмиг. Арадан он беш-он алты ил кечиг. Мешаяя эедянляр бир ана марал эюрцгляр. Онун изи иля эедиб, гызыл бешийя раст эялигляр. Буьас оьлу Щясян дя бурада olur. Дярщал оьланы тутуглар. Марал щцсума кечиг. Адамлар чох олдуьундан маралын щцсумлары нятися вермиг. Гызыл бешийи вя Буьас оьлу Щясяни кяндя эятиригляр. Марал да онлардан айрылмыг.

Бир няслин, юзц дя мцгяддяс бир няслин ювлады кими Буьас оьлу Щясян щамы цчцн язиз olur. Щясян гыса мцддядтя инсанлара алышыг, данышмаьа башлауыг. Бунунла беля, Буьас ана маралы эюзцндян гоймур, эесяляр башыны она суюкяйиб йатыр. Ана марал да Буьас оьлу Щясяня эюря инсанлардан гачмыр.

Еля щямин эцндян Буьаь оьлу Щясян цзцнц еллиляриня тутуб деуиг :

- Ким тяня щюрмят етмяк истяйирся, кюмяк етсин атамын йурдунда ев тиким, ятрафына дузлаг дашы дцзцм, ана марал юз сцрцсцнц эятирсин.

Артыг Сары Абдалын, Буьасын йурдунда
ев вар иди, басасындан тцстц чыхырды, бу тцстц
Филфилли даьы бойунса галхыб йох олурду.
Евин ятрафындакы дузлагда мараллар
йатышырды. Инди кяндин ятрафында ики абидя
эюрцнцрдц: бири Буьас оьлу Щясянин еви, бири
дя Филфиллинин даьындакы Филфилли галасы.

Буьас оьлу Щясянин аьлына, бой-буху-
нуна, гейрятиня, инсанпярвярлийиня,
мцдриклиийиня шейран олан самаат ону юзцня
башчы сечиг. О, ящалини ядалятля идаря едирди.
Бир эцн ону Йазэцлля евляндирдиляр. Ел
аьсаггаллары ондан сорушуглар:

- Бяй, бу той эцнцндя биздян ня истяйирсян?

- Истяйим будур ки, адамларымыз йал-
йамасын дашыны, чынгылыны тямизлясинляр,
маралларын айаьыны инситмясин. Адамлара
тапшырын маралы, онун баласыны
овламасынлар.

Йедди эцндян сонра даьларын дюшцндя,
дцзлярдя дашдан-чынгылдан кичик тяпяляр
йараныг.

Буьас оьлу Щясян шарда йаралы марал
эюрцрдц, йарасына мялщям гойуб сарыйырды.
Буьаь оьлу Щясянин еви йеня дя гонаг-гара, ел
аьсаггаллары иля долмушду. Евин башчысы
гонаг-лара сюшбят едирди:

- Язизлярим, бир йаралы марал, марал
баласы эюрдцкдя цряйим йараланыр. Мяни бу

йахынларда Кцрцн сацилиндяки Гыраг Байрамлы елатында бир тайфа гонаг чаъырмышды. Онлар мяня бир марал горууу эюстярдиляр. Дедиляр ки, биз ейни тайфанын цзвлярийик, бу горууун ады «Буъас оьлу Щясянин горууу»дур. Бу ады сян анадан оlanda Сары Абдал баба гойуб. Щятта, онларын алачыглары, евдя халча явязи дюшя-мяляри, эейимляри марал дярисиндян иди. Онлар щямишялик орада онларын йанында галмаыи тьклиф етдиляр. Онлар дедиляр ки, йурдумузун щяр эщясиндя – Маймаг даьында, Аьбабада, Башкечиддя, Борчалыда, Кяпянякчидя, Сарыйагубда, Бешликли баьда – чох йердя тайфамыздан адамлар вар. Сян юз оьлан-ларынла о йерляри эяз, таныш ет. Онлара гыз вер, гыз ал, ялагяни кясмя. Онлары тойунуза, щянлийинизя дявят ет. Бу сайдыьым осагларын щамысына чюлцн мараллары саьына эялир. Бир эцн Маймаг даьында Мискин бабанын оьлу марал оьрусуну юлдцрцр. Осагда сцдц ган кясир. Мискин баба о саат дейир:

- Арвад, оьлун юлсцн, чюлдя адам юлдцрдц.

Оьлу эялир, юйрянир ки, щягигятян оьлу адам юлдцрцб. Мискин баба дейир:

- Бала, мян марала пул вериб алмамышам ки, бизим гапыйа мараллар юзц эялир. Сящв етмисян, ган тькмцсян, бизим осаг ган эютцрмцр. Мараллар байаг гайыдыб эялясякди,

лакин даща бир дя о мараллар бу гапыйа гайытмаз.

Мян юйряндим ки, бизим тайфа шарда олуб, мараллар да орда олуб.

Сющбятин бу яснасында Аьбабалы гоъа ялиндяки тясбеши чевиряряк, сюзя башлауыг:

- Бир овчу мараллары йаман гырымыш. Бир эцн овчунун оьлу атасынын далы иля эялиб хязялликдя йатыр. Овчу маралын баласыны вурур. Марал она тряряф гачанда, бир ох да ана марала атыр, ох сцзцб хязялин арасында йатмыш оьлуна дяйир. Марал бир йанда юз баласыны, овчу да бир тряряфдя юз баласыны аьлайыр. Овчу о эцндян марал овуна тьовбя едир. Ня ися, марала тохунан щеч вахт сязасыз галмыр.

Буъаь оьлу Щясянин гонаглары тьякъа бир елдян - бир елатдан олмазды. Йурдун щяр йериндян онун оъаьыны зийарят едярдиляр. Бу эцнкц зийарятчилярин ичярисиндя Шяки аьсаггаллары да вар иди. Онлардан ян ащыл сющбятя башлады:

Бир кянд бцтьовлцкдя марал сцдц иля дола-нырмыш. Щяр эцн бир гадын мараллары саьыб тулуцлара тьокярмиш. Адамлар истядийи гядяр сцд эютцрцб гатыг чалар, нещря чалхар, йаванлыг дцзядярмишляр. Бир эцн бу кяндя щарам бир гадын яря эялир, марал саьмаг ньовбясиня эедир. Мараллар фынхырышыб щарам гадыны йахын бурахмыр. Мараллар

дюзляринин сідцнц бурахыб эюл йарадырлар. Гадын сід эюлцндя боьулуб юлцр. Марал щалаллыы сефир. Бир дяфя дэ беля бир щадися олур. Овчу маралы оха тутур. Лакин о гачмыр. Овчу эялиб эюрцр ки, марал баласыны йалайыр, нечя йериндян йараланыб, оха дюзцр, бала айрылыыына дюзмцр.

...Артыг Йазэцлцн щычгырыглары ятрафа йайылмышды.

Щясян киши эюзцнцн уъу иля арвадына бахды. Узун илляри бир йердя йола салмыш яр-арвад бир-бирини еля ишарядян анлайырды. Қадын тез эюзлярини силиб сусду.

- Балалар, аталар дейиб ки, сяксян, дохсан бир эцн йохсан. Сизя бир вясиййатим вар, ел-оба иля йахшы доланын, узагда-йахында олан тайфаларымызла щеч вахт ялагяни цзмайин, йурду севин, язизини итирян бир ил аьлар, вятяни итирян юмрц бойу. Ясл ювлад доьулдуьу торпаы вятян биляр, тюрямя ювлад ися гарны дойан йери. Мяни бах о Сары Абдал тяпясиндя дяфн един, ятрафына сал дузлаг дашлары дццн, гой о тяпядя мян олум, бир дя мараллар.

Еля дя олду. Илляр кечди. Сары Абдал тяпя-синдя бир гябир, ятрафында даш дузлаг, йанларында ися мараллар йатышырды. Ана марал ися айаг цстя гябиря баха-баха аьлайырды. Йахында ися марал дярисиндян алачыглар эюрцнцрдц.

Щясян оьлу Сары Үагуб бир даща цзцнц
Сары Абдал тяпясиня тутуб салават чевирди...

QEYDLƏR

1. Y.V.Çəmənzəminli “Əsərləri”. “Gültəkin”. “Avrasiya-PRESS”, Bakı. 2005,
2. Seyid Hüseyn. “Seçilmiş əsərləri”. “Ağ at və ağ çuxa”. “Şərq-Qərb”, Bakı. 2006, səh 319
3. Səməd Vurğun. “Əsərləri” III cild poemalar. Bakı. 1961 “Qız qayası”, “Aslan qayası”, “Bulaq əfsanəsi”, “Ayın əfsanəsi”. səh 199
4. Mikayıl Müşfiq. “Seçilmiş əsərləri”, “Çoban”, “Şərq-Qərb”, Bakı, 2004
5. M. Rahim. “Seçilmiş əsərləri” II cild. “Poemalar”. “Qırx qız”, Bakı. 1957
6. M.Seyidzadə. “Gözəllik bulağı”, “Səbayel gözəli”, “Gənclik”, Bakı. 1976

7. İslam Səfərli. “Qız qala, oğlan qala”, “Gəlin daş”. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı Bakı. 1965
8. H.Hüseynzadə Seçilmiş əsərləri II cild Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı Bakı. 1975 “Durugöl əfsanəsi”
9. S.S.Axundov. “Seçilmiş əsərləri”, “Qan bulğı”, “Şərq-Qərb”, Bakı, 2005, səh 246
10. Süleyman Rəhimov. “Kəsilməyən kişnərti”. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. IV cild. Bakı. 1971
11. İlyas Əfəndiyev, “Seçilmiş əsərləri”. “Apardı sellər Saranı”, “Qarı dağı”, “Qoca qartal, cavan qartal”. “Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı”. Bakı. 1959
12. Rəsul Rza. “Seçilmiş əsərləri”. IV cild. “Alagöz”. “Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı”. Bakı. 1974. səh 33
13. A.Zöhrəbəyov. “Od qız”, “Odlu diyar”. “Yazıçı”, Bakı, 1978
14. M.H üseyn. “Maral əfsanəsi” “Avrasiya PRESS”. Bakı. 2005

15. M.İbrahimov. “Seçilmiş əsərləri”. “Kəndli və Dəvə”. “Şərq-Qərb”. Bakı. 2005

16. S.P.Pirsultanlı. “Qızıl beşik və ana maral”. “Pirsultan”, Gəncə. 2010. “Qızıl beşik və ana maral”. “Gəlin qaya”.

Sədnik Paşa Pirsultanlının (Paşayev Sədnik Xəlil oğlu) qısa tərcümeyi-hal

1. Paşayev Sədnik Xəlil oğlu.

2. Pirsultanlı.

3. Şair.

4. Filologiya elmləri doktoru, professor.

5. 1988-ci ilin dekabr ayının 30-da “Əmək vətəranı”, 1992-ci ilin may ayının 4-də “Əməkdar

Mədəniyyət işçisi”, 2007-ci ilin yanvar ayında “Qabaqcıl Təhsil işçisi”, Türkiyə Cumhuriyyəti Kültür Bakanlığının “Teşəkkür belgesi”-ni almışdır.

6. 20 may 1929-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Daşkəsən rayonunun Qazaxyolçular kəndində anadan olub.
7. 1946-cı ildə “Daşkəsən” qəzetində “Zəfər bayramı” adlı ilk şeiri çap olunub.
8. Natamam orta təhsilini Qazaxyolçular kəndində, orta təhsilini Dəstəfur internat məktəbində alıb. 1950-ci ildə H.B.Zərdabi adına Kirovabad Dövlət Pedaqoji İnstitutunun (indiki Gəncə Dövlət Universitetinin) birinci kursuna qəbul olunub, 1954-cü ildə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsini bitirib.
9. 2004-cü ildən AYB-nin üzvüdür.
10. 1955-ci ildən 1970-ci ilə qədər “Yeni Daşkəsən” (Daşkəsən), “Mübariz” (Goranboy) və “Yenilik” (Kəlbəcər) rayon qəzetlərində redaktor, “Kirovabad kommunisti” qəzetinin məsul katibi işləyib. 1970-ci ilin

oktyabr ayında H.B.Zərdabi adına Kirovabad Dövlət Pedaqoji İnstitutuna müsabiqə yolu ilə müəllim qəbul olunub, baş müəllim, dosent vəzifələrində işləyib. Hal-hazırda Gəncə Dövlət Universitetinin professorudur.

11.1993-cü ildə Ankarada keçirilən “İpək yolu uluslararası xalq ədəbiyyatı simpoziumu”nda və Nevşehirde keçirilən “Hacı Veli Bektaş” tərəfində məruzəçi kimi çıxış edib.

1955-ci ilin iyul ayından “Bilik” cəmiyyətinin, 1960-ci ilin iyun ayından Jurnalistlər Birliyinin, 1989-cu ilin aprel ayından Aşıqlar Birliyinin, 1998-ci ilin oktyabr ayından Azərbaycan Vətən Müharibəsi Veteranlar Birliyinin (fəxri), 2003-cü ilin iyun ayından Yeni Azərbaycan Partiyasının, 2004-cü ilin aprel ayından Yazıçılar Birliyinin üzvüdür.

12.Almaniya Avropa Türk-İslam Birliyinin dəvəti ilə “Yunus İmrəyə sevgi ili” kutlamalarında məruzəçi kimi çıxış edib, Türkiyədə elmi konfraslarda və simpoziumlarda iştirak edib, İranda yaradıcılıq səfərində olub.

13.2007-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi”, 2009-cu ildə “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunub.

14. Kitablarının siyahısı

1. Лалә, Ашыг Бәсти. Эәнслик, Бакі, 1969, 55 səh, 10.000 nüsxə.
2. Йашайан әфсанәләр, Эәнслик, Бакі, 1973, 78 səh, 4.000 nüsxə.
3. Хәстә Гасым, Эәнслик, Бакі, 1975, 64 səh, 2.200 nüsxə.
4. Йурдумузун әфсанәләри, Бакі, 1976, 45 səh, 30.000 nüsxə.
5. Низами вә фолклор, Билик, Бакі, 1976, 65 səh, 2.500 nüsxə.
6. Йанардаь әфсанәләри, Эәнслик, Бакі, 1978, 160 səh, 20.000 nüsxə.
7. Азәрбайсан халқ йарадысылыынын інкіşafı, Билик, Бакі, 1981, 40 səh, 1000 nüsxə.
8. Низами вә халқ әфсанәләри, Эәнслик, Бакі, 1983, 128 səh, 4.000 nüsxə.
9. Байатылар (топлайанлар: В.Вәлийев, С.Паша-йев), Йазысы, Бакі, 1985, 200 səh, 40.000 nüsxə.
10. Azərbaycan əfsanələrinin öyrənilməsi, Билик, Бакі, 1985, 70 səh, 500 nüsxə.

11. Azərbaycan xalq əfsanələri, İlqazıçısı, Bakı, 1985, 285 səh, 50.000 nüsxə.
12. Azərbaycan mifoloji mətnləri, Elm, Bakı, 1988, (toqlayınlar Sədniş Paşayev, Maqbet Əşmədov, Arif Rəşimov, Arif Acalov), 180 səh, 25.000 nüsxə.
13. Azərbaycan folkloru və aşıq ıaradısılıyы (dərş vəsaiti), Azərbaycan Dövlət Uni-versiteti Nəşriyyatı, Bakı, 1989, 88 səh, 500 nüsxə.
14. Azərbaycan xalq dastanlarının tədrisinə dair (metodik göstəriş), Bakı, 1989, 48 səh, 500 nüsxə.
15. XIX əsr Azərbaycan aşıq ıaradısılıyы (dərş vəsaiti), Azərbaycan DPI-nin nəşriyyatı, Bakı, 1990, 98 səh, 500 nüsxə.
16. Öz səsim (şairlər), İdeya nəşriyyatı, Gəncə, 1990, 72 səh, 500 nüsxə.
17. Azərbaycan xalq sыйləmələri, İlqazıçısı, Bakı, 1992, 211 səh, 10.000 nüsxə.
18. Pirsulğan buлаы (şairlər), Elm, Bakı, 1994, 110 səh, 1000 nüsxə.
19. Инсичичəуим (şairlər), Əəəсə, 1996, 100 səh, 500 nüsxə

20. Карабан Усубун lətifələri, Gəncə, 1997, тәкряр 2000, 2001, 37 səh, 1000 nüsxə.
21. Xalqın söz mirvariləri, Azərnəşr, 1999, 110 səh, 500 nüsxə.
22. Илаци бир сәс (шеирләр), Эəнсə, 1999, 110 səh, 500 nüsxə.
23. Унну Аьсанын lətifələri, Eкологiya nəşriyyatı, Эəнсə, 1999, 60 səh, 500 nüsxə.
24. Ağdabanlı şair Qurban, Эəнслик, Бакı, 2000, 177 səh, 500 nüsxə.
25. Дабровол Qасымын lətifələri, «Əsgəroğlu», Gəncə, 2001, 62 səh, 200 nüsxə.
26. Йəщйа бəй Дилгəмə el-oba məhəbbəti, Бакı, Азəщ 2001, 105 səh, 600 nüsxə.
27. Ашыq Бəсти “Bənövşələr” “Əсəəроьлу”, Gəncə, 2001, 80 səh, 300 nüsxə.
28. Неса vəznli şeir və mənzum atalar sözləri, Эəнсə, Азəщ, 2001, 110 səh, 200 nüsxə.
29. Неса vəznli tapmacaların inkişafı, АГАН nəşriyyatı, Gəncə, 2001, 110 səh, 300 nüsxə.
30. Азəрбайсан епосунун əфсанə qaупаqları, Азəрнəшр, Бакı, 2002, 102 səh, 500 nüsxə.
31. Qaraxanlı Künə Dəmirin lətifələri, Gəncə, «Pirsultan», 2002, 51 səh, 200 nüsxə.

-
32. Қамышлы шаир Рцстәм, «Laçın qaya, çal yadıma düşəndə», Gəncə, «Pirsultan», 2002, 80 səh, 300 nüsxə
33. Yuxular olmasaydı, «Pirsultan», 2002, 60 səh, 150 nüsxə.
34. Озан-Ашық сәнәтинин нәзәрі мәсәлэләри, Бакі, Озан, 2002, 208 səh, 250 nüsxə.
35. Озан-Ашық йарадысылыына dair арашдыр-малар, ЫI силд, Эәнсә, «Pirsultan», 2002, 203 səh, 150 nüsxə.
36. Озан-Ашық йарадысылыына dair арашдыр-малар, ЫЫI силд, Эәнсә, «Pirsultan», 2002, 230 səh, 100 nüsxə.
37. Бир ичим нәмә (шеирләр), Эәнсә, «Pirsultan», 2003, 70 səh, 100 nüsxə.
38. Щеса вәзнли байаты вә қошма möcüzәləri, Gəncə, «Pirsultan», 2003, 80 səh, 100 nüsxə.
39. Эәнсәбасар lətifələri, Эәнсә, «Agah», 2005, 201 səh, 300 nüsxə.
40. Бир чичәк дә Вәтәнді, Эәнсә, 2005, 127 səh, 200 nüsxə.
41. Əsatirlər, əfsanələr, rəvayətlər (S.P.Pirsultanlı və digər müəlliflər), “Şərq-Qərb”, 2005, 304 səh, 2500 nüsxə.
42. Мир Сәфәр Бабыров йадашларда, «Pirsultan», Gəncə, 2005, 80 səh, 100 nüsxə.

43. Елдән-обадан eşitdiklərim, Gəncə, «Agah», 2005, 170 səh, 200 nüsxə.
44. Yıldızdağdan əsən külək, Gəncə, 2006, 100 səh, 200 nüsxə.
45. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər, Gəncə, 2006, 402 səh, 200 nüsxə.
46. Publisistika və folklor, Gəncə, 2007, 330 səh, 200 nüsxə.
47. Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrimizlə müqayisəli tədqiqi, Elm, 2007, 310 səh, 500 nüsxə.
48. Pirsultan Pınarı (Şeirlər), «Pirsultan», Gəncə, 2007, 666 səh, 100 nüsxə.
49. Saz nəfəsli şeirlərim, «Pirsultan», Gəncə, 2008, 121 səh, 200 nüsxə.
50. Aşıq Şəmşirin poetik aləminə səyahət, “Təknur”, Bakı, 2008, 295 səh, 500 nüsxə.
51. Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri, Azərnəşr, Bakı, 2009, 427 səh, 200 nüsxə.
52. “Novruz-Qəndab” və digər məhəbbət dastanlarının müqayisəli tədqiqi, Azərnəşr, Bakı, 2009 112 səh, 200 nüsxə.
53. “Aşıq Tifil Əsəd və Aşıq Ağbulaqlı Aqil”, “Pirsultan”, Gəncə, 2009 114 səh, 100 nüsxə.
54. “Qızıl beşik və Ana maral”, “Pirsultan”, Gəncə, 2010, 126 səh, 100 nüsxə.

55. "Lilpar bulağı", "Pirsultan", Gəncə, 2010, 120 səh, 100 nüsxə.
56. Azərbaycan aşığı yaradıcılığına dair araşdırmalar, "Azərnəşr", Bakı, 2010, 260 səh, 200 nüsxə.
57. Azərbaycan folklorunda gülüş", Gəncə Dövlət Universitet nəşriyyatı, 2010, 130 səh. 200 nüsxə
58. "Azərbaycan yazarlar aləmində əfsanə inciləri", Bakı, 2010, 344 səh. 200 nüsxə

Sədnik Paşa Pirsultanlıya həsr olunmuş kitablar.

1. Ələsgər Əlioğlu. "Sədnik Paşanın yaradıcılıqlıq yolu". "Səda", Bakı, 1996. 52 səh. 100 nüsxə
2. Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında. "Pirsultan", Gəncə, 2003, 410 səh. 300 nüsxə.
3. Seyfəddin Rzasoy. "Azərbaycan folklorşünaslıq tarixi və Sədnik Paşa Pirsultanlı". "Nurlan", Bakı, 2008. 212 səh. 500 nüsxə

4. Qasım Qırxqızlı. “Sədnik Paşa Pirsultanlının bədii yaradıcılığı”. “Pirsultan”, Gəncə, 2010, 130 səh, 100 nüsxə.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz 4

V.Çəmənzəminli

GÜLTƏKİN 22

S.Hüseyn

AĞ AT VƏ AĞ ÇUXA 24

S.Vurğun

QIZ QAYASI 32

ASLAN QAYASI 36

BULAQ ƏFSANƏSİ 57

AYIN ƏFSANƏSİ 60

M.Müşfiq

ÇOBAN 83

M.Rahim

QIRX QIZ 123

M.Seyidzadə

GÖZƏLLİK BULAĞI 131

SƏBAYEL GÖZƏLİ 134

İ.Səfərli

QIZ QALA, OĞLAN QALA 145

GƏLİN DAŞ 158

H.Hüseynzadə (H.Arif)

DURUGÖL ƏFSANƏSİ 160

S.S.Axundov

QAN BULAĞI 168

İ.Əfəndiyev

APARDI SELLƏR SARANI 292

QARI DAĞI 297

QOCA QARTAL, CAVAN QARTAL 305

R.Rza

ALAGÖZ 307

A.Zöhrəbəyov

OD QIZ 315

M.Hüseyn

MARAL ƏFSANƏSİ 322

M.İbrahimov

KƏNDLİ VƏ DƏVƏ 325

S.P.Pirsultanlı

GƏLİN QAYA 326

QIZIL BEŞİK VƏ ANA MARAL 330

QEYDLƏR 337

*Sədnik Paşa Pirsultanlının (Paşayev
Sədnik Xəlil oğlu) qısa tərcümeyi-halı* 339

Sədnik Paşa Pirsultanlı

Professor, filologiya elmləri doktoru

***“Azərbaycan yazarlar aləmində
əfsanə inciləri”***

Rəssam: Brilliant Ramazanqızı

***Kompüter tərtibatçısı:
Turana İmanova***

Yığılmağa verilmişdir: 01.07.2010

Çapa imzalanmışdır: 31.07.2010

Qiyməti müqavilə yolu ilə

Tiraj: 200

